

"ДОНЕЦЬКИЙ МЕМОРІАЛ"
ПЕНІТЕНЦІАРНЕ ТОВАРИСТВО УКРАЇНИ

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ОСОБЛИВИХ ГРУП УВ'ЯЗНЕНИХ

**Матеріали конференції
"Проблеми поліпшення умов тримання
особливих груп ув'язнених"**

Київ, 24 червня 2014 р.

Публікується в рамках проекту
**"Сприяння поліпшенню умов тримання та
рівня захисту прав людини для особливих груп в'язнів",**
який виконується за підтримки Посольства Королівства Нідерландів в Україні

**Донецьк
2014**

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ОСОБЛИВИХ ГРУП УВ'ЯЗНЕНИХ. Матеріали конференції "Проблеми поліпшення умов тримання особливих груп ув'язнених". - "Донецький Меморіал", 2014. - 52 с.

Збірка містить матеріали конференції **"Проблеми поліпшення умов тримання особливих груп ув'язнених"**, яка відбулась у Києві 24 червня 2014 р. в рамках виконання проекту "Донецького Меморіалу **"Сприяння поліпшенню умов тримання та рівня захисту прав людини для особливих груп в'язнів"**.

Висловлені в цих матеріалах пропозиції є важливим джерелом для формування змін для удосконалення законодавства та нормативних актів і будуть використані при розробці відповідних пропозицій.

Видання призначене для працівників пенітенціарної служби, слухачів навчальних закладів відомства, народних депутатів, науковців та спеціалістів держаних структур, а також для активістів громадських організацій.

Матеріали збірки розміщені на Інтернет-сайті "Тюремний портал" - www.ukrprison.org.ua

КОНТАКТИ "ДОНЕЦЬКОГО МЕМОРИАЛУ":

а/с 4836, Донецьк - 92, 83092, Україна
Тел. /факс 380-62-304-14-71, тел. 380-97-907-06-49

Web-сайт www.ukrprison.org.ua
e-mail: bukalov@pisem.net

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Букалов О. Проблеми утримання особливих груп в'язнів	5
Опитування персоналу колоній та засуджених	6
Денисова Т., Доробалюк О. Суттєві проблеми реалізації режимних вимог в місцях позбавлення волі	12
Гель А. Проблемні аспекти зміни умов тримання засуджених до довічного позбавлення волі чоловіків	15
Калашник Н. Особливості підготовки персоналу до роботи з особливими групами ув'язнених	17
Бадира В. Жінки і діти в ув'язненні: проблемні питання	19
Скоропляс В. Забезпечення прав та можливостей жінок в установах виконання покарань	21
Захаров Є. Проблеми надання медичної допомоги в'язням	24
Гатятуллін О., Агєєва І. Використання механізмів громадського контролю для забезпечення доступу до медичної допомоги в'язнів-позитивних ув'язнених	25
Шалашний В. Охрана здоровья в тюрьмах	27
Муканова А. Доступ к надлежащему медицинскому обследованию и лечению в исправительных учреждениях. Проблемы вич и сопутствующих заболеваний	28
Бочаров-Туз В. Переподчинение медицинской службы пенитенциарной системы министерству здравоохранения Украины - актуальная необходимость	31
Діденко А. Засуджені довічно: проблеми та перспективи	34
Нєкрасова Н. Довічне позбавлення волі: чи потрібна реабілітація засудженого	36
Дуднік І. Паспорти для засуджених	37
Лєвчук Є. Сучасні проблеми поліпшення умов тримання засуджених вагітних жінок та жінок, які мають дітей у будинку дитини при виправній колонії	38
Мірошниченко О. Гендерні особливості психологічної роботи з засудженими жінками	39
Боднар І. Прогалини в кримінально-виконавчому законодавстві України	41
Ісаков П. Проблеми поліпшення умов тримання засуджених до позбавлення волі, відторгнутих загалом	43
Павлов В. Кадрове забезпечення діяльності ДПТС України	44
Дука О. Вітчизняні та міжнародні стандарти взаємовідносин пенітенціарного персоналу і засуджених	46
Киричун В. Досвід пенітенціаріїв Житомирщини в процесі виправлення і ресоціалізації засуджених	47
Лапига Л. Свет в конце туннеля	49
Сухоруков А. Беседа о тюрьме	50
"ДОНЕЦЬКИЙ МЕМОРІАЛ"	52

ВСТУП

Правозахисна організація "Донецький Меморіал" провела дослідження умов тримання окремих груп засуджених - жінок, хворих та довічно засуджених осіб. Одна з головних задач дослідження - підготувати пропозиції до законів та нормативних актів, які визначають умови тримання зазначених груп засуджених.

Для цього, зокрема, у листопаді 2013 року було здійснено опитування персоналу установ, в яких тримаються такі групи засуджених. Опитування стало можливим завдяки сприянню управління Державної пенітенціарної служби України в Донецькій області, допомозі громадської організації "Криминон-Надія", а також прихильного ставлення Бучанської ВК-85 (Київська обл.), Дніпродзержинської ВК-34 (Дніпропетровська обл.) та управління Державної пенітенціарної служби України в Житомирській області.

У квітні 2014 року Верховною Радою була ухвалена низка змін до Кримінально-виконавчого кодексу. Деякі з них стосуються умов тримання зазначених груп засуджених. Разом з тим залишається низка не врегульованих питань, вони також потребують вирішення.

Для обговорення актуальних проблем тримання зазначених засуджених "Донецький Меморіал" провів у м. Києві 24 червня 2014 р. конференцію **"Проблеми поліпшення умов тримання особливих груп ув'язнених"**.

В роботі Конференції взяли участь працівники Державної пенітенціарної служби, включаючи представників навчальних закладів відомства, активісти громадських організацій, науковці, представники державних структур.

Доповіді учасників конференції і складають дану збірку. Висловлені в цих доповідях думки та пропозиції є важливим джерелом для формування змін для удосконалення законодавства та нормативних актів. Вони будуть використані при розробці відповідних пропозицій.

Конференція була проведена в рамках виконання проекту **"Сприяння поліпшенню умов тримання та рівня захисту прав людини для особливих груп в'язнів"**, який виконується за підтримки Посольства Королівства Нідерландів в Україні.

Олександр Букалов
"Донецький Меморіал"
22 липня 2014 р.

ПРОБЛЕМИ УТРИМАННЯ ОСОБЛИВИХ ГРУП В'ЯЗНІВ

Олександр Букалов,
правозахисна організація «Донецький Меморіал»

При відбуванні покарання у місцях позбавлення волі деякі групи засуджених мають складнощі перебування через окремі свої особливості - віку, статі, здоров'я тощо. А Кримінально-виконавчий кодекс створений певною мірою для так би мовити усередненого засудженого, без віку та статі, і не враховує часто в належній мірі особливості різних груп в'язнів, таких, наприклад, як хворі або жінки чи неповнолітні.

Правозахисна організація "Донецький Меморіал" ініціювала проведення дослідження умов тримання таких особливих груп як хворі ув'язнені, жінки та довічно засуджені особи. Виконання такої роботи підтримало Посольство Королівства Нідерландів в Україні.

В рамках виконання нинішнього проекту "Сприяння поліпшенню умов тримання та рівня захисту прав людини для особливих груп в'язнів" було проведено опитування персоналу колоній - по три установи для жінок, для хворих ув'язнених та для довічно засуджених осіб.

Це не перший проект, підтриманий Посольством Королівства Нідерланди в Україні, спрямований на вирішення нагальних проблем кримінально-виконавчої системи. Результатом попереднього стала підготовка значної низки пропозицій змін до Кримінально-виконавчого кодексу, які нещодавно були втілені у життя.

Результати опитування в даному проекті важливі та цікаві, але їх можна розглядати тільки як якісні та зважено ставитись до конкретних отриманих даних. Частково це пов'язано з процедурою заповнення опитувальних анкет. Вони передавались адміністрації установ та повертались заповненими через деякий час. Вибір конкретних працівників для опитування цілком визначався керівництвом колонії. Не виключено, що така суб'єктивна процедура вибору працівників для опитування могла дещо вплинути на отриманий результат. Натомість лише в одній з дев'яти установ були отримані анкети, з яких до 40% були абсолютно однакові - і за почерком, і за змістом абсолютно всіх відповідей. Всі решта опитувань не створюють враження про імітацію анкетування.

Детальні результати обробки анкет наведені у наступній статті "Опитування персоналу колоній та засуджених". Ці результати потім обговорювались під час "фокус-груп", які відбувались в установах, де проводилось опитування.

Особливий наголос в анкетах ставився на наданні працівниками пропозицій до нормативно-правових документів, якими регламентуються їх діяльність та поведінка засуджених, для їх удосконалення в подальшому. Але виявилось дещо несподіваним те, що персонал установ певних пропозицій по зміні законодавства майже не надав. Можливо, дав взнаки загальний традиційний підхід персоналу до будь-якого нормативного документу: працівники мають його виконувати, а не обговорювати його недоліки.

Але й склалося враження, хоча й нічим не підтвержене, що існуюча щоденна практика існує певною мірою паралельно з вимогами закону, не завжди перетинаючись одна з одною.

Так, за наявності чітко визначених норм про доступ хворих засуджених до медичної інформації про себе з опитуваних осіб вважають, що хворий має можливість отримати на руки виписку зі своєї медичної картки, тільки 44 особи (46%), тобто менше половини опитаних. Більше того, вважають, що засуджені такої можливості не мають - 24 особи (25%). Такий значний розбіг щодо можливості отримати хворому інформацію про себе особливо дивний та показовий, оскільки законо-

давство має чітко та однозначно визначати наявність такої можливості.

Або, наприклад, питання отримання засудженими жінками відпусток додому. Вони реально такої можливості не мають, бо відсутня законодавчо визначена процедура їх надання. Проте про це впевнено відповіли тільки 54% опитаних, 10% надали інші відповіді (наприклад, "засуджені не бажають"), решта взагалі не відповіли.

Разом з тим, саме у розділі анкети, в якому пропонується назвати існуючі проблеми у нормативному забезпеченні діяльності, чи не у кожній другій анкеті зазначалось, що у персоналу установ низька зарплата, що відсутні пільги, які були колись. Отже опитуваний персонал не дуже переймається проблемами адекватності існуючих правових норм, які регулюють його діяльність, зосереджуючись при обговоренні недоліків діяльності кримінально-виконавчої системи переважно на питаннях, які стосуються матеріальних умов їх роботи.

То ж не можна не констатувати: проблеми в'язничного персоналу, його соціальний захист, умови праці - все це далеко не у фокусі уваги керівництва відомства та уряду. За такого ставлення до персоналу роль безпосередньо законодавства у рівні дотримання прав людини стає другорядною. Якщо в одній з лікарень медичні працівники, аби потрапити на робоче місце, мають очікувати годину, аби їх супроводили - то таке ставлення не може не позначатись на загальному психологічному кліматі у лікарні. Варто додати, що багато років у цій лікарні простоює невідремонтований вантажний ліфт, а медперсонал важких хворих підіймає на 2-3 поверх по сходинках, несучи їх на простирадлах.

Завдяки відвертому обговоренню під час проведення фокус-груп нагальних проблем роботи персоналу, який працює з особливими групами в'язнів, були названі не тільки вже згадані проблеми, але й ще раз була констатована низка питань законодавчого характеру. Частина з них стосується всього персоналу установ КВС, а не тільки тих, хто працює з особливими групами в'язнів. Таке обговорення в колі практичних працівників та фахівців дозволяє визначити певний набір проблем які потребують вирішення.

Помітна частина з цих питань названа у виступах на цій конференції. І що важливо - учасники конференції часто надають пропозиції з удосконалення законодавства та шляхи їх реалізації.

Попри ухвалені численні зміни до кримінально-виконавчого кодексу у квітні 2014 року, залишається ще низка проблем, які потребують уважного розгляду законодавцем.

Так, в тому, що стосується довічно засуджених - це надання їм можливості умовно-дострокового звільнення через розумні терміни, наприклад, після відбуття 15 років покарання; це також необхідність розглянути виправданість проведення короткострокових побачень виключно через скло, без фізичного контакту; це також зайняття таких засуджених корисною працею

Досі триває ситуація, за якою є особи, які скоїли тяжкі злочини у період з моменту скасування смертної кари до впровадження довічного покарання, тобто у період з 29.12.1999 до 3.4.2000 року, коли у кримінальному кодексі найтяжчим покаранням було лише позбавлення волі на 15 років, але вони відбувають покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

Є сумнівною практика періодичного і доволі частого переміщення довічно засуджених з однієї камери до іншої.

жених до роботи на виробництві", створення своєї чергової зміни з ЧПНК у лікарні, а також відмітили "недостатній контроль за режимом утримання засуджених".

Серед інших проблем у роботі персоналу названі "підвищення зарплати", "введення доплати за звання, за виконання додаткових обов'язків" та "доплачувати 10% за контакт з деззасобами, як у цивільних лікарнях", відсутність їдальні для персоналу (у ВК-3), не забезпеченість канцприладами та миючими засобами.

У ВК-124 суттєві проблеми з тим, аби увійти до установи на роботу та вийти, іноді треба чекати супроводу 40 хв. - 1 год. Деякі працівники жаліються, що у медпрацівників немає прав та що у засуджених цих прав більше.

Відмічена потреба у залученні молодих спеціалістів, наданні житла.

Рівень дотримання прав людини та підпорядкованість медиків.

Свої знання міжнародних стандартів у сфері діяльності пенітенціарної системи оцінюють як "відмінні" тільки три особи, як "добрі" - 35 осіб (36%), як "посередні" - 22 особи (23%), як "погані" 14 осіб (15%) та як "вкрай погані" - 6 осіб. Взагалі не надали відповіді на це питання 14 осіб.

Вважають за потрібне для себе підвищення кваліфікації 68 працівників (70%), не потрібне таке 12 особам (13%).

Питання підвищення кваліфікації не надто просте, оскільки підтвердили, що їм установа оплачує таке підвищення "завжди" тільки 10 працівників (11%), ще 25 осіб (26%) відмітили, що оплачується "іноді", 17 осіб (18%) відмітили, що оплачується "частково". Разом з тим 35 осіб (36%) відмітили, що, на їх думку, підвищення кваліфікації не оплачується жодним чином.

Рівень дотримання прав хворих засуджених працівники установ оцінюють як:

- "відмінний" - 32 працівника (33%),
- "добрий" - 24 працівника (25%),
- "посередній" - 13 працівників (14%),
- "поганий" - 4 працівника (4%),
- "дуже поганий" - 3 працівника (3%).

Працівники медичних установ на питання про те, чи є гарантії для медичного персоналу у випадку зараження або отримання травми, запевнили, що є страховка, де це передбачено - 59 осіб (61%). Разом з тим повідомили, що не мають жодних гарантій - 26 осіб, при чому найбільше з Бучанської ВК-85 - 14 осіб (більше половини опитаних у цій установі).

- Вважають, що в'язничні лікарні мають підпорядковуватись:
- системі виконання покарань - 17 осіб (18%),
- Міністерству охорони здоров'я - 21 особа (22%).

Спільне підпорядкування вважають оптимальним 44 опитаних (46%).

Медичні аспекти утримання.

Вважають, що в лікарнях відомства рівень забезпечення ліками (по кількості та асортименту та витратними матеріалами (бинтами, ватою тощо):

- цілком достатнім - 60 осіб (62%),
- достатнім за кількістю, але мізерним за асортиментом - 23 особи (24%);
- достатнім за асортиментом, але замалим за кількістю - 3 особи (3%),
- недостатнім ані за асортиментом, ані за кількістю - 10 осіб (10%).

Повідомили, що за потреби лікування, яке дорого коштує, медикаменти має купувати:

- установа - 51 особа (53%);
- родичі хворого - 55 осіб (57%);
- спонсори - 15 осіб (16%).

Відмічають, що спеціалісти приїжджають за першою потребою:

- завжди - 37 осіб (39%),
- іноді - 47 осіб (49%),
- ніколи - 3 особи (3%).

Не надали відповіді на це питання 7 осіб.

На питання про те, чи дозволяє віддаленість установи та відомчі вимоги залучати сторонніх спеціалістів відповіли "завжди" - 30 осіб (31%) іноді - 50 осіб (52%) та "ніколи" - 7 осіб (7%) Вісім осіб не стали відповідати на це питання.

Відмічають наявність у лікарні коштів, щоб оплачувати та привозити спеціалістів екстреної медицини як "достатню" - 17 осіб (18%), "скромною, але прийнятною" - 33 особи (34%), "дуже скудним" назвали цей рівень 12 опитуваних (12%) і ще 20 осіб (21%) вважають його "ніяким". 11 осіб не стали відповідати.

Міру отримання своєчасної та якісної меддопомоги засудженими в колоніях оцінюють як "достатню" 46 осіб (48%), як "скромну, але прийнятну" - 37 осіб, та як "дуже мізерну" - 4 особи.

Іноді трапляється смерть пацієнта у перший місяць перебування у лікарні. У такому випадку опитуваний персонал вважає головною причиною:

- пізні виявлення тяжкого захворювання - 22 особи (23%);
- пізню госпіталізацію до лікарні - 47 осіб (49%);
- ненадання спеціалізованої своєчасної допомоги у цивільній установі - 4 особи (4%);
- відсутність умов та спеціалістів для проведення лікування в установі - 9 осіб (9%).

Скарги

Доволі показовими є відповіді щодо необхідності тотального перегляду листування засуджених. Саме ретельний перегляд кореспонденції є неподоланим бар'єром для засуджених, які бажають подати скаргу. Вважають виправданим "догляд усієї кореспонденції" менше половини опитаних - 43 особи (45%), натомість готові обмежитись вибірковою доглядом 25 осіб (26%). Майже третина опитаних або не відповіли на це питання, або висловили думку, відмінну від двох зазначених.

Також менше половини опитаних переконані, що система подання скарг засудженими не потребує удосконалення - 39 осіб (41%), думають, що ця система потребує незначних змін - 15 осіб (16%). Натомість 14 опитаних вважають, що система потребує суттєвих змін, решта (28 осіб, 29%) або не надали відповідь, або мають особливу думку.

У випадку, коли хворі засуджені скаржаться на якість лікування та на конкретних медпрацівників, ці скарги, на думку опитуваних, розглядає та вживає заходи:

- адміністрація лікарні - 61 особа (63%)
- адміністрація установи покарань - 12 осіб (13%).

Затруднилася з відповіддю (або, можливо, не захотіли надавати конкретну відповідь) 21 особа (22%). При цьому жоден з опитуваних не сказав, що скарги взагалі ніким не розглядаються.

Можуть бути ситуації, коли при вирішенні спірних питань стикаються інтереси режиму та медичних показників і треба віддати пріоритет одній зі служб.

Вважають, що завжди має бути пріоритет режимних інтересів - 16 осіб (17%), думають, що завжди має бути пріоритет медичних показників - 9 осіб. Відмітили, що конфлікт інтересів вирішується у кожному конкретному випадку окремо - 40 осіб (42%). Затруднилася відповісти - 22 особи (23%) .

На питання, кому належить вирішальне слово, якщо хворий порушує режим, тільки половина опитуваних - 48 осіб (50 %) відповіли, що лікуючому лікарю, а 28 осіб (29%) вважають, що режимній службі.

Хворі засуджені частіше за все скаржаться у ВК-3 - на голод та холод (18 осіб) на харчування (7 осіб), на побутові умови, зокрема, на відсутність води. У ВК-124 скаржаться на режимні заходи, тиск та нежить.

У ВК-85 - на здоров'я (4 особи), на режим, умови тримання, на життя, на законні вимоги, на харчування, на різні захворювання та й взагалі "на все".

Доступ до інформації

Важливим елементом дотримання прав хворих засуджених є можливість їх доступу до медичної інформації про себе, а також можливість доступу до такої інформації для їх родичів. На думку тільки 44 осіб (46%), тобто менше полови-

ни опитаних, хворий має можливість отримати на руки виписку зі своєї медичної картки, вважають, що вони такої можливості не мають - 24 особи (25%). Решта опитаних або не відповіли, або мають особливу думку.

Такий значний розбіг щодо можливості отримати хворому інформацію про себе особливо дивний та показовий, оскільки законодавство має чітко та однозначно визначати наявність такого можливості.

Вважають, що родичі хворого в'язня мають право отримати доступ до його медичних документів за наявності письмової згоди самого засудженого 34 особи (35%). І навпаки - 24 особи (25%) впевнені, що родичі такого права не мають.

І нарешті на питання, чи мають родичі право отримувати виписки з медичних карток їх засуджених близьких за наявності знову ж таки письмової згоди, стверджувальну відповідь надали 43 особи (45%), заперечили наявність такого права 15 осіб (16%), мають інші варіанти відповідей 17 осіб (18%), а 21 особа (22%) взагалі не стали відповідати.

Доступ до медичної документації хворих засуджених у лікарнях має доволі широке коло працівників установ. Достатньо природно, коли серед цих людей називаються медичні працівники (22 особи - 23%), лікар, головний лікар, начмед, начальник лікарні, медсестри, ст. медсестра та навіть санітарні відділення.

Разом з тим, вважають, що таке право мають начальник відділення (7 осіб з ВК-85 та ВК-124), а у ВК-85 - ще й адміністрація установи, оперслужба, спецчастина або взагалі всі.

Законодавство.

Однією з цілей опитування було визначення норм та нормативних актів, які потребують удосконалення.

Передбачалося, що при опитуванні працівники називати-

муть такі проблеми (як вони вважають) нормативного характеру, які дають взнаки у їх роботі.

Відповіді не відрізнялись різноманітністю.

Найбільше варіантів відповідей надав персонал ВК-85, але всі вони зводяться до того, що "медперсонал має менше прав, аніж засуджені" та "права медперсоналу порушуються з боку засуджених". Вони також відмітили незрозумілість статусу медперсоналу ДПтСУ, розходження між актами МОЗ та ДПтСУ та необхідність виведення (треба розуміти - медперсоналу?) з-під підпорядкованості начальнику установи та обласному управлінню відомства.

У двох інших установах Донецчини з конкретних проблем була відмічена "відсутність мобільного зв'язку на робочому місці начальника відділення", ще по двоє осіб відповіли, що "немає жодних проблем" або взагалі "затруднялись надати відповідь".

На більш конкретні питання "Які нормативні акти та законодавчі норми (проблеми) у сфері умов тримання хворих засуджених потребують невідкладного удосконалення" надали будь-які відповіді лише 10 осіб, з яких конкретними є тільки пропозиції скасувати ст. 537 п. 6 КПК України (про можливість звільнення від покарання за хворобою) та надати медпрацівникам право поміщати до карцеру хворих засуджених.

На аналогічне конкретне питання Які нормативні акти та законодавчі норми (проблеми) у сфері діяльності персоналу потребують невідкладного удосконалення були названі "оплата праці співробітників", "система заохочень", "обмеження свободи пересування по території установи жінок", знову ж таки "відсутність мобільного зв'язку на робочому місці начальника відділення" (2 відповіді), "скасування пенсійної реформи".

ОПИТУВАННЯ ПЕРСОНАЛУ, ЯКИЙ ПРАЦЮЄ З ДОВІЧНО ЗАСУДЖЕНИМИ

Опитування було проведене в трьох установах виконання покарань персоналу блоків, в яких утримуються довільно ув'язнені особи - у Донецькому СІЗО - 20 осіб, у Єнакіївській ВК-52 - 16 осіб (Донецька обл.), а також у Житомирській в'язниці - 25 осіб.

Професійний рівень

Серед опитаних працівників цих установ вищу освіту мають 28% опитаних, середню - 36%, середню спеціальну - 28%, не повну вищу - 5%.

Про відсутність можливості підвищувати кваліфікацію повідомили 34%. Натомість за свій кошт мають можливість це зробити 16% опитаних. Про те, що регулярно це забезпечує для своїх працівників установа, повідомили в різних установах таке: 18 осіб з 25 опитаних Житомирської в'язниці, 7 осіб з донецького СІЗО та жодна особа з ВК-52.

Умови праці

Приміщення, в яких працює персонал, оцінили як

- достатньо зручні та комфортні 15% опитаних осіб (жодна - з Донецького СІЗО),
- невеликі за розміром, охайні та не потребують ремонту - 36%,
- такі, що потребують ремонту - 28% осіб (жодна - з Житомирської тюрми),
- маленькі та незручні - 20% осіб.

Спецодягом працівники забезпечуються, як правило, "частково" - на думку 44 осіб (72%), тільки 10% вважають - що "у повному обсязі", трохи більше - 15% - вважають, що "не забезпечуються взагалі".

Тільки 18% наважились повідомити про інші складнощі роботи і назвали, зокрема, "маленьку зарплатню" (5 осіб), "відміну пільг", "профдеформацію та проблеми у сім'ї", "фінансування", "вік виходу на пенсію".

Найбільш важливими проблемами в роботі пенітенціарної системи опитувані назвали

- недостатню зарплату та фінансування (31 особа),
- пільги та пільговий стаж (5),

- проблеми пенсій (3).

Крім того, окремі працівники відмітили

- брак уваги до умов роботи та оплати праці співробітників,
- більше цінувати рядових співробітників (в матеріальному аспекті в першу чергу),
- не залучати працівників до неприбуткової їм роботи,
- відсутність адекватної компенсації за складну та невдячну роботу від держави.

Певною мірою ці проблеми перегукуються з відповідями на питання, які ще проблеми вартують уваги. Такими були названі знову ж таки

- зарплата,
- пільги,
- вихід на пенсію.

Були названі й такі питання, як потреба в "окремому кабінеті для психолога", а сам "психолог має працювати в цивільному одязі та займатись виключно довільно ув'язненими".

Оцінка умов відбування покарання

Оцінили приміщення для перебування довільно ув'язнених осіб:

- як достатні за площею - 34% опитаних осіб,
- як достатні за площею, але такі, що потребують ремонту - 18%,
- як недостатні за площею - 44% (при чому 18 осіб з Житомирської в'язниці або 72% опитаних в ній).

Умови утримання довільно ув'язнених оцінили як "непогані" 38% опитаних (практично однаково у всіх трьох установах), як "терпимі" - 48%. "Надто суворими" назвали їх тільки дві опитані особи і стільки ж - "вкрай нестерпними".

Вважають, що лікар буває потрібен довільно ув'язненим "часто" - 31% опитаних, впевнені, що він потрібен "постійно" - тільки 9 опитаних, які всі з Житомирської в'язниці (36% від числа опитаних у цій установі). Вважають, що лікар потрібен "не дуже часто" - 16% опитаних і що він "взагалі не потрібен" - 20% осіб.

Однією з важливих цілей опитування було дізнатися думку персоналу, який працює з довічно засудженими, про рівень адекватності режимних обмежень, яким піддаються засуджені.

Так, заборону тривалих побачень вважають адекватною мірою 57% опитаних та ще 8% - надто м'якою мірою.

Разом з тим, назвали її надто жорстокою по одному працівнику у ВК-52 та Донецькому СІЗО й 11 працівників в Житомирській в'язниці (44% від опитаних у цій установі).

Щодо інших обмежень, то думка персоналу по ним достатньо схожа. Такі обмеження, як

- короткострокові побачення раз на три місяці,
- щоденна прогулянка одну годину,
- термін подачі клопотання про помилування після 20 років відбування покарання,
- обмеження витратити кошти на придбання продуктів до 50% мінімальної зарплати,

- дозвіл при добрій поведінці після відбуття 10 років строку додатково витратити на місяць 20% мінімальної зарплати,

- перевід до багатомісних приміщень камерного типу після відбуття 15 років строку та дозвіл на участь в групових заходах,

- дозвіл при гарній поведінці після відбуття 15 років терміну брати участь у групових заходах

вважають адекватними від 57% до 61% опитаних осіб.

Надто м'якими їх назвали від 5% до 15% опитаних. Та разом з тим від чверті до третини опитаних так не вважає, при чому назвали ці обмеження вкрай жорстокими від 10% до 21%, а ще близько 10% не стали відповідати на ці питання.

Схожий, але все ж таки дещо інший розклад думок щодо інших обмежень: перевід до загальних приміщень після не менш, як 5 років відбування покарання, в багатомісних приміщеннях камерного типу

вважають адекватною мірою 57% осіб, м'якою мірою - 25% осіб, а надто жорстокою - тільки 7% осіб.

Дозволені довічно ув'язненим тільки короткострокові побачення проходять лише через скло. Такі умови вважають не виправданими та могли би допустити безпосередній контакт по 1-2 опитуваних у ВК-52 та Донецькому СІЗО й 19 опитуваних у Житомирській в'язниці (76% від опитаних у цій установі). Виправданим таке обмеження вважають 52% опитаних (зокрема 20% - від опитаних у Житомирській в'язниці.)

Вважають, що корисним було би зайняти час довічно ув'язнених спортом - 30% опитаних осіб, дозвіллям - 23% осіб, роботою - 80% осіб (у Житомирській в'язниці так вважають 100% опитаних), навчанням - 18% осіб, переглядом телепередач - 16% осіб. Серед інших варіантів відповідей - побажання, аби все життя вони постились, молились та каюлись.

Найбільшими перешкодами для зайняття довічно ув'язнених корисною діяльністю опитані працівники вважають

- відсутність коштів та ресурсів 56% осіб (84% від опитаних у Житомирській в'язниці),
- небажання засуджених себе чимось зайняти - 31% осіб,
- відсутність технічних умов - 28% осіб,
- відсутність належного правового регулювання - 18% осіб,
- відсутність методичних розробок - 13% осіб,
- брак навчаного персоналу - 13% осіб,
- брак політичної волі керівництва системи - 11% осіб.

В отриманні довічно ув'язненими безкоштовної правової допомоги існують певні складнощі. І хоча 28 опитаних осіб заперчили наявності проблем або потреби засуджених у такій допомозі, дехто відмітив наявність таких складнощів, як

- відсутність матеріальних ресурсів у засуджених (2 відповіді),
- відсутність юристів (3 особи)

Ускладнюють та фактично роблять недоступною безкоштовну правову допомогу довічно ув'язненим такі фактори, як "особливі умови тримання засуджених", "низька мотивація адвокатів", а також те, що "адвокати не бажають серйозно займатися їх справами без компенсації"

Законодавство

Відповіді на питання цього блоку анкети були не надто інформативними, а часто взагалі не відповідали поставленим питанням. Разом з тим наводимо всі ці відповіді.

На питання про "проблеми законодавчого та нормативного характеру, які найбільше відчужуються у роботі", відповіли тільки 34 опитуваних. Не змогли надати відповідь або взагалі не знають про такі проблеми - 22 особи. Рахом з тим проблемами назвали

- зарплату - 4 особи,
- фінансове забезпечення - 4 особи,
- відсутність пільг - 3 особи.

На питання "які нормативні акти та законодавчі норми (проблеми) у сфері умов тримання засуджених потребують невідкладного удосконалення" опитувани відповідали вельми лаконічно і занадто загально, наприклад, "Кримінально-виконавчий кодекс", "КВК ПВП СІЗО" або "Кримінальний кодекс", або трохі розлогіше - "оновлення всіх нормативно-правових актів відповідно Європейським правилам". Відповідь на кшталт "фінансування" взагалі важко вважати адекватною відповіддю. Упевнені у відсутності таких проблем або затруднилися відповісти - 22 особи.

На питання "які нормативні акти та законодавчі норми (проблеми) у сфері роботи персоналу блоку довічно ув'язнених потребують невідкладного удосконалення" надали відповіді загалом 31 особа, з них 12 не знають про будь-які проблеми, а з решти вважають "необхідним підняти зарплату" - 4 особи, "проблеми пенсій та пільг" - 8 осіб, "фінансові проблеми" - 4 особи та "КВК" одна особа.

ОПИТУВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ЖІНОЧИХ КОЛОНІЙ

У рамках опитування персоналу установ виконання покарань для жінок було опитано 33 особи з Приазовської ВК-107 (м. Маріуполь), 36 осіб зі Сніжнянської ВК-127 (Донецька обл.), а також 31 особа з Дніпродзержинської ВК-34 (Дніпропетровська обл.). Загалом було опитано 100 осіб, з них лише 17 чоловіків (17%) та 83 жінки (83%).

Вищу освіту мають 70% осіб, середню спеціальну - 11%, 8% - середню. Не відповіли про свою освіту 11%.

Професійний рівень.

Свої знання міжнародних стандартів, які діють щодо пенітенціарної системи, оцінили як "відмінні" 25% опитаних, ще 60% як "добрі". Як "посередні" назвали свої знання 14 осіб і одна особа - як "погані".

Разом з тим, вважають для себе необхідним підвищення кваліфікації 67% опитаних (90% від опитаних у ВК-107). Відповідно не вважають його потрібним 31%, при чому у ВК-127 - 67% від числа опитаних.

Умови роботи

Підтвердили, що своєчасно забезпечується робочою формою за сезоном 85%. Заперчили це 13%, зокрема 31% від числа опитаних - у ВК-127.

Допомогу психолога отримують 88%, і стільки ж якістю цієї допомоги задоволені.

Про середнє число засуджених, що приходиться на одного вихователя, у ВК-34 відповіли 25 осіб і назвали число від 50 до 80, як правило, 70 осіб.

У ВК-127 на це питання надали відповіді декілька осіб і назвали число від 90 до 120 осіб, найчастіше - 90-100 осіб. У ВК-107 відповіли 10 осіб і назвали число від 35 до 80 осіб, найчастіше - 70 осіб.

Найбільш важливими проблемами діяльності пенітенціарної системи вважають "фінансування" (5 осіб), "відсутність пільг та достойної зарплати", "чіткі формулювання обов'язків кожного співробітника" та "багато зайвої та такої, що не має

будь-якого виховного значення, документації". Відмічають також "величезний обсяг роботи".

Умови відбування покарань.

Запевнили, що засуджені жінки можуть носити власний одяг 91% опитаних. Про те, що засуджені не мають скарг на брак засобів гігієни, стверджують 85% опитаних.

Серед програм реінтеграції, які працюють в установах, названі такі:

У ВК-34 "Правова просвіта", Творчість, "Підготовка до звільнення", "Духовне відродження", "Жінка в історії людства", "Жіінка за здоровий спосіб життя", "Освіта".

У ВК-107 названі "Підготовка до звільнення", "Освіта", "Духовне відродження", "Фізкультура та спорт", "Творчість". Тільки у ВК-127 названо дві - "Дім на півпугі" та "ЗОВУ".

Скарги та листування

Працівники жіночих установ вважають, що перегляд кореспонденції засуджених має бути обов'язковим та поширюватись на всю кореспонденцію. Так вважають 90% опитаних (у ВК-34 - всі 100%). Тільки двоє працівників згодні обмежитись вибірковою перевіркою.

То ж не дивно, що вважають існуючу систему подання скарг такою, що не потребує змін. 68% опитаних. Ще 18% згодні на незначні її зміни. Тільки троє хотіли би значних змін цієї системи.

Зазвичай засуджені жінки скоюють такі дисциплінарні порушення:

- порушення Правил внутрішнього розпорядку (27%);
- порушення режимних вимог (8%);
- порушення форми одягу (6%);
- паління в недозволеному місці (6%);
- словесні суперечки (6%) та інші

Скаржаться засуджені жінки (серед іншого) найчастіше, на думку персоналу установ, на

- порушення їхніх прав;
- на відсутність мобільного телефону;
- на життя,
- на обмеження,
- на несправедливий вирок,
- на долю, яка до них несправедлива,
- на стан здоров'я,
- на те, що їм треба працювати,
- на несправедливість та на неправильність застосування до них вироку,

- на нещасну долю,
- на брак уваги.

Частина опитаних повідомила, що засуджені взагалі не скаржаться або вони про скарги не знають.

Медичні послуги для засуджених

Про число засуджених жінок, охоплених лікуванням наркозалежності, відомо тільки чотирьом опитаним, не знають про їх чисельність - 70% опитаних. Ще 10% взагалі не відповіли на питання.

Персонал ВК-107 та ВК-127 зовсім не обізнаний з тим, скільки засуджених жінок одномоментно проходять навчання профілактиці різних захворювань. Разом з тим у ВК-34 24 особам відомо це число і складає воно, на їх думку, від 72 до 130 осіб, найчастіше називалося число 100.

Дотримання прав людини

З огляду на відповіді на питання про дотримання прав людини в установах у цьому питанні все гаразд.

Оцінюють рівень дотримання прав засуджених жінок як "відмінний" - 52% опитаних (у ВК-34 - 84%), як "добрий" - 45% (у ВК-107 - 76%).

98% опитаних зазначають, що в житлових приміщеннях настільки високі виплати з кримінально-виконавчого

нодавства та Правил внутрішнього розпорядку про права засуджених. Стільки ж стверджують, що засуджені жінки поінформовані про можливості отримати безкоштовну допомогу.

Вважають, що за бажанням засуджена може отримати виписку з текстом рішення комісії після розгляду питання про застосування умовно-дострокового звільнення 88%.

Обшуки жінок проводять тільки жінки - стверджують 89% опитаних, решта 11% просто не стали відповідати на питання.

Важливою є процедура тримання засудженими інформації про їх права. Таку інформацію вони отримують в усній формі (19%), в письмовій (16%), через наочну інформацію на стендах (28%), індивідуальні бесіди (13%), лекції (19%), кодекси та правову літературу (30%), телевізор, відеофільми, дисплі тощо.

Отримують вони цю інформацію про свої права від адміністрації установ (21%), співробітників установ (29%), начальників відділень (29%), громадських організацій (8%), від спецзаставників (2%), з буклетів.

На питання про найбільші проблеми в реалізації права засуджених на отримання різних виплат та пособій відповіли загалом 34 особи, з них 25 відмітили неможливість оформити пенсію в ув'язненні.

Діти

Упевнені, що засуджені жінки інформуються про місцезнаходження своїх дітей та про його зміну - 85% опитаних. 7% не відповіли та тільки троє заперечили, що інформуються.

Право виїзду засудженої до дітей за межі колонії не реалізується - так вважають 82%, 6% не відповіли та 6% надали інші відповіді.

Стверджують, що під час відбування дисциплінарних покарань жінки тим не менше можуть контактувати з родиною 19% опитаних (зокрема, у ВК-34 - 45%). Заперечують таку можливість 32% (по три особи з ВК-34 та ВК-107 та у ВК-127 72% від числа опитаних в цій установі). Разом з тим, вважають, що такі контакти за певних умов допускаються - 45% осіб.

Неповнолітні діти засуджених жінок мають можливість контактувати зі своїми матерями під час побачень (68%), телефонних розмов (17%), шляхом листування (26%).

Якщо ж дитина знаходиться в дитячому будинку, з нею мама спілкується шляхом телефонних переговорів (43%) та листування, зокрема, через вихователів - 52%.

Відпустки додому не отримувала жодна з жінок, оскільки для цього відсутня законодавчо встановлена процедура - повідомили 54% опитаних, 10% надали інші відповіді (наприклад, "засуджені не бажають"), решта взагалі не відповіли.

Законодавство

Найбільшими проблемами законодавчого та нормативного характеру, які впливають на роботу персоналу, вважають у ВК-34 - великий обсяг функціональних обов'язків, недостатню оплату роботи та відсутність чіткого законодавчо встановленого порядку рішення робочих питань (2 особи). Проте дехто з цієї установи відповів, що проблем немає. У ВК-127 та ВК-107 не назвали жодної проблеми.

На питання "які нормативні акти та законодавчі норми у сфері умов тримання засуджених потребують невідкладного удосконалення" отримані вельми нечисельні та доволі невідрізані відповіді на кшталт "ПВР УВП" (4 особи) або "фінансування".

Єдиною конкретною відповіддю було "оформлення пенсій в колонії засудженим".

На питання "які нормативні акти та законодавчі норми у сфері роботи медичного персоналу установ потребують невідкладного удосконалення" з десятка наданих відповідей крім однієї - "фінансування" - решта були на кшталт "не знаю" або "жодних".

ОПИТУВАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ЖІНОК

Було проведено опитування засуджених жінок двох жіночих колоній Донецької області - Сніжнянської ВК-127 (40 осіб) та Приазовської ВК-107 (39 осіб). Терміни перебування в ув'язненні в установах засуджених жінок складають у ВК-107 від 2 місяців до 7 років, у ВК-127 - від 3 місяців до 9 років. Більшість з них мають покарання від двох до чотирьох років.

Розподіл отриманих відповідей на різні варіанти відповідей був схожий у кожній з установ, тому надалі наводяться сумарні показники одразу по двом колоніям. У разі суттєвої відмінності числа відповідей по колоніям дані вказуються по кожній з них.

Сімейний стан та діти

Одружених жінок серед засуджених 24%, таких, що не були одружені - 37%, вдів - 27%. З числа опитаних мали дітей 23 жінки у Приазовській ВК та 24 жінки у Сніжнянській ВК.

Всі матері знали місце знаходження своїх дітей. З цих 47 (59% з числа опитуваних) жінок мали по одній дитині 22 жінки, по дві дитини - 17 жінок, у семи було по троє дітей, у одній - п'ятеро.

Про спілкування з дітьми на побаченнях повідомили 12 жінок (або 26% з 47 жінок, що мають дітей), про відсутність зустрічей з дітьми повідомили 20 жінок, решта не надала відповіді.

Права та правова допомога

Впевнені, що знають свої права - 91% опитаних жінок. Майже всі (94%) знають, куди вони можуть звернутись по безкоштовну правову допомогу. Стільки ж (95%) стверджують, що мають можливість при потребі отримувати безкоштовну правову допомогу.

Впевнені, що тексти потрібних законів та правил можуть отримувати - 97% жінок, безперешкодний доступ до Правил внутрішнього розпорядку мають 95%.

В усній формі про свої права дізнались 70%, в письмовій формі - 54%

Потребу мати при собі у письмовій формі перелік прав виявили 43%, разом з тим про відсутність такої потреби висловились 34%, ще 19% байдуже.

Інформацію про свої права засуджені жінки частіше за все отримували:

- від адміністрації установ (20 жінок),
- працівників установ (12), на стендах(3).

Частина з них знайомились зі своїми правами ще в СІЗО (8), у спілкуванні з адвокатами (8), або навіть у міліції, зокрема, зі слідчими (5) чи прокурорами (2).

Тільки 29 засуджених жінок погодились повідомити, які права вони вважають найбільш важливі для себе. Спектр відповідей надзвичайно широкий. Вважають важливими "всі права" - 4 жінки, троє - "свободу". Серед інших відповідей наступні:

- "немає неважливих прав",
- "право на життя",
- "повага особистості та гідності",
- "право на працю",
- "на свободу та особисту недоторканість",
- "свобода слова",
- "право на безкоштовне лікування",

Натомість були й такі:

- "ми не можемо рахувати для себе в колонії право",
- "не порушувати режим",
- або взагалі - "не знаю".

Відповіді на питання "Яку інформацію про свої права ви хотіли би знати?" надали 12 жінок з ВК-127 і тільки дві - з ВК-107. Найбільше цікавить їх "право на оформлення пенсії в колонії" - 6 осіб. Дехто впевнено зазначив: "я володію повною інформацією про свої права" або "я поінформована про все, що мені потрібно" і навіть "Та ніяку". Були й такі: "Будь-яку" або "Ту, що ще не знаю".

Користувалися адвокатською допомогою 33% жінок, не користуються - 62%.

Важливим елементом процедури захисту прав є можливість конфіденційно, довірливо обговорювати різні, навіть делікатні проблеми. Іноді жінка може сказати про свої проблеми тільки жінці. І очевидно, що доцільно, навіть необхідно, щоб під час відвідин жіночих установ виконання покарань представником прокуратури це була саме жінка. Та серед прокурорів, які відвідували жіночі колонії опитувані засуджені жінки бачили прокурорів-жінок у ВК-107 - 24 (60%) і тільки 4 (10%) у ВК-127. Не бачили жінок-прокурорів 62% опитаних жінок.

Контакти та спілкування

Контакти із зовнішнім світом є одним з чи не найважливіших елементів ресоціалізації.

Яким чином такі контакти для них забезпечуються?

Майже всі жінки (97%) мають доступ до телевізора, до радіо та преси. Значна частина жінок мають і короткострокові побачення (77%) і довгострокові (62%).

Можливість зв'язатися з родичами при прийнятті до установи мали 99% з опитаних жінок. Отримують посилки від родичів 78% жінок. Тільки двоє зазначили, що не мають паперу для написання листів, двом бракує авторучок. Бракує конвертів та марок 20% жінок, стільки ж заявили, що ні в чому не мають потреби, їм нічого не бракує

Медичні послуги та гігієна

Загалом більшість опитаних жінок (70%) оцінили рівень медичних послуг як "середній", вважають його "низьким" 14%, стільки ж - "високим".

Отримують необхідні ліки 86%, не отримують - 6%. Разом з тим, 11% отримували відмову в наданні медичних послуг через брак персоналу, не отримували відмови - 85%.

Запевняють що мають доступ до гарячої води 91%. Безперешкодний доступ до безкоштовних гігієнічних серветок жінки мають в установах різною мірою: у ВК-107 про такий доступ повідомили 72% опитаних жінок, про його відсутність - 15%, тоді як у ВК-127 - тільки 40% мають доступ, разом з тим, у 45% він відсутній.

Повідомили про те, що адміністрація забезпечує засуджених гігієнічними засобами:

"завжди" - 63% опитаних жінок, "час від часу" - 16% жінок, "ніколи" - 3% жінок.

Скарги та покарання

Вважають, що можуть безперешкодно звертатися зі скаргами 92%.

Наявність перешкод при поданні скарг не відмітила жодна з опитаних жінок, хоча однозначно заперечили їх наявність лише 56% опитаних. Про можливі міри покарання у випадку порушення порядку відбування покарання обізнані всі 100% опитаних жінок.

Мають досвід звернення до адміністрації колонії 16% опитаних, 3% - до інших державних органів. Ні до кого не скаржились 76% опитаних, Тому не дивно, що труднощів при поданні скарг на персонал установ не було у жодної з жінок, а за подані скарги нікого не піддавали утилкам та не карали суворо - просто не було за що.

На питання "Чи маєте Ви потребу звернутись з приводу застосування до Вас насильства при затриманні та утриманні у СІЗО?" тільки 6% відповіли ТАК, решта - НІ.

Будь-яких зауважень з приводу реалізації права на звернення не висловила жодна людина, а 14 жінок (18%) навіть зазначили цю позицію у відповідях, решта - 82% - взагалі не стали відповідати на це питання.

Поводження персоналу

Персонал колоній у стосунках із засудженими жінками поводиться "шанобливо" на думку 58% жінок, вважають, що "нейтрально" - 19%. На думку двох жінок - не шанобливо та з перевищенням повноважень. Решта або не мають зауважень, або взагалі не відповіли. Всі 100% жінок відмічають, що обшуки проводяться виключно жінками без присутності чоловіків.

Під час спілкування працівники установ звертаються до жінок на "Ви" (60%), по прізвищу та імені (35%) та "засуджена" (58%).

Деякі умови перебування утримання

Житлові умови перебування жінки оцінюють як "добрі" 65%, як "терпимі" - 33%.

Якість харчування назвали "нормальною" 65%. "доброю" - 30%, "поганою" - 1%.

Наявність можливостей займатися спортом відмітили 95% і тільки 5% заперечили їх.

Підтвердили те, що засуджені забезпечуються одягом, обув'ю та білизною за сезоном 91%, а заперечили це 3%.

Крамниця установи задовольняє за асортиментом - 91% жінок, за цінами - 87%, за розпорядком роботи - 85%. Не задоволені цими параметрами 6-10% опитаних.

Духовний представник відвідує 84% жінок.

Серед побажань засуджених жінок щодо умов перебування - покращення медичного обслуговування назвали дві особи, - збільшення часу перегляду телевізора, - більше вільного часу. Відзначили відсутність зауважень 6 осіб, не висловили будь-якої думки - 84%.

Робота

Про наявність можливості отримати роботу в колонії стверджують 100% жінок.

У відсутності примусу виконувати роботу на потребу колонії без винагороди стверджували 94% жінок. Проте дві жінки повідомили про такий примус.

СУТТЄВІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕЖИМНИХ ВИМОГ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Тетяна Денисова,

проректор з навчально-педагогічної роботи
Класичного приватного університету,
директор Інституту права імені Володимира Сташиса,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

Олександр Доробалюк,

начальник управління ДПТС України в Київській області

Частиною 1 ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі - КВК) визначено, що кримінально-виконавче законодавство регламентує порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань з метою забезпечення досягнення цілей покарання, а саме кари, виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Основне навантаження по реалізації покарання лягає на кримінально-виконавче законодавство та діяльність адміністрацій установ кримінально-виконавчої системи. Не менш важливою задачею є створення належних умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, а також мінімізація несприятливого впливу покарання на особу засудженого і звільненого. І дуже важливим, на наш погляд, є декларування державою шляхів вирішення цих задач, зокрема, визначення основних організаційних і правових принципів надання соціальних послуг особам, що знаходяться в складних життєвих обставинах після звільнення з місць позбавлення волі.

Виходячи із сутності та змісту покарання, його каральна функція реалізується шляхом встановлення різних правообмежень засудженим в процесі відбування покарання. Вони охоплюють, насамперед, сферу їхніх суб'єктивних прав. Одне кримінальне покарання відрізняється від іншого (наприклад, позбавлення волі від громадських робіт), насамперед, змістом карального впливу, тим, які права і законні інтереси і якою мірою зачіпаються при виконанні покарання, які страждання та позбавлення випробує при цьому засуджений.

В науковій літературі та більшості нормативних документів Державної пенітенціарної служби України (далі - ДПТС України) кара є засобом забезпечення режиму і заходів примусового впливу на засудженого, чим сприяє досягненню цілей покарання на стадії його виконання і відбування, тому що даний процес має повну цілісність і єдність. Каральна функція здійснюється в процесі діяльності кримінально-виконавчих установ і є практичним вираженням теоретичних положень кримінального і кримінально-виконавчого права, системи поглядів, концепцій, теорій про застосування покарання. Зокрема, у разі позбавлення волі особи каральна функція реалізується шляхом фізичної ізоляції засуджених від суспільства, що полягає в забезпеченні охорони території, де вони перебувають, необхідності пересування під конвоем. Не допускається спілкування засуджених поза встановленими правилами з особами, які знаходяться на волі. Їм заборонено

порушувати межі житлових і виробничих об'єктів, виходити без дозволу адміністрації за межі ізольованих ділянок. Хоча фізична ізоляція засуджених носить відносний характер, на перший погляд, зберігається їх духовна свобода. Засудженим надається право побачення і можливість телефонних переговорів, короткострокові виїзди за межі місць позбавлення волі, вони мають змогу листуватися. Ступінь ізоляції істотно знижується в зв'язку з використанням засудженими засобів масової комунікації, що забезпечує постійний духовний вплив суспільства на осіб з метою повернення їх до суспільно корисної праці. Проте, насправді перебування в ізоляції назавжди залишає негативні відбитки на особах, позбавлених волі: фізичні, духовні, матеріальні. Особливо такі негативні прояви спостерігаються у жінок та неповнолітніх, оскільки викликають у засуджених образу, невдоволення і навіть відчай, оскільки через особливий правовий статус засуджених обмежуються їх матеріальні та духовні потреби. Так, пересування по території та вільний час суворо регламентуються, їжа видається в певний час і по визначених нормах, обмежено задоволення статевих потреб. Також засуджені обмежені в можливості проявляти безпосередню турботу про сім'ю, виховувати дітей, спілкуватися із батьками та рідними тощо. Соціальна ізоляція пригнічує особу і навіть може викликати психічні стреси.

Таким чином, у зміст покарання в якості його структурних елементів входить цілий комплекс правообмежень для засуджених, закріплених у нормах кримінально-виконавчого права, аналіз яких показує, що вони, як правило, становлять правила відбування покарання. У режимі виражається зміст, сутність покарання і властива покаранню (кожному з його видів) кара. Неухильне дотримання правил режиму є основою для виконання і відбування кримінального покарання, ефективного використання інших засобів виправлення засуджених. Суворе і неухильне дотримання правил режиму є однаково обов'язковим як для адміністрації виправних установ, так і засуджених.

Більш того, режим відповідно до ч. 3 ст. 6 КВК є одним з основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, який застосовується з урахуванням виду покарання, тяжкості і мотивів вчиненого злочину, особи винного. У літературі даються різні визначення поняття режиму, але зазвичай під режимом розуміють сукупність норм кримінально-виконавчого права, які регулюють порядок і умови виконання та

відбування кримінальних покарань, що забезпечують реалізацію кари у відношенні засуджених і умови, що створюють з метою ефективного застосування інших заходів виховного впливу.

Загальновізнано, що режим містить у собі правила: 1) до персоналу виправних установ, що регламентують його обов'язки і права в сфері режиму; 2) до засудженого, які виражаються в тім, що засудженого примусово поміщають у виправну установу на підставі вироку суду, який вступив у законну силу, позбавляють права вільного пересування, обмежують соціальні права тощо.

Вперше в кримінально-виконавчому законодавстві дається визначення поняття режиму в колоніях і засобів його забезпечення. Так, у ч. 1 ст. 102 КВК під режимом у виправних і виховних колоніях розуміється "встановлений законом і іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання, що забезпечує ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їхніх прав і законних інтересів; безпека засуджених і персоналу; окреме утримання різних категорій засуджених; різні умови утримання засуджених в залежності від виду колонії; зміна умов утримання засуджених". Режим створює умови для застосування інших засобів виправлення і ресоціалізації засуджених (ч. 3 ст. 102 КВК). Але він у більшому обсязі, ніж інші заходи, містить у собі примусові, каральні елементи. Усі вони, виступаючи як кара за вчинений злочин, у той же час повинні використовуватися як засіб виправлення засуджених і запобігання вчиненню нових злочинів.

Варто нагадати, що режим як основний засіб виправлення повинен відповідати встановленим вимогам. Саме тому усі правообмеження й заборони повинні встановлюватися виключно законом, а не іншими відомчими нормативними актами. Сьогодні ми спостерігаємо, що цілий комплекс правообмежень і заборон найбільш повно знаходить своє вираження в спеціальних правилах поведінки засуджених, що викладені в Правилах внутрішнього розпорядку (далі - Правила) [1, с. 29]. Це в комплексі з суб'єктивним ставленням персоналу до засуджених може призвести до корупційних дій, невинуватих утисків останніх, або надання їм безпідставних пільг. Нам відомі випадки жорстокого поводження, коли засуджені зазнавали тортур через несуттєві недотримання елементів Правил внутрішнього розпорядку. Також, є випадки, коли за винагороду засудженим надавали невинуваті пільги, допускали надмірності в їхньому побутовому і культурному обслуговуванні, у витраті ними особистих грошей, у дозволі проживати особам, засудженим за злісні злочини, поза зоною колонії, причому їм навіть надавалися довготривалі відпустки.

Як відзначає більшість вчених, недавнє тоталітарне минуле країн СНД не могло не накласти відбиток на вітчизняну політику у сфері застосування кримінальних покарань [2, с. 72-79; 3, с. 94-101; 4; 5], зберегти пороки, притаманні самій КВС - спадкоємиці ГУЛАГА. Призначене судом і без того тяжке покарання - позбавлення волі - нерідко стає на практиці нестерпним, калічить засуджених морально і, найчастіше, фізично (виразка шлунка, туберкульоз, нещасні випадки на виробництві й у побуті, нервові зриви притаманні тим, хто утримується у виправних установах). Тривала ізоляція молодих людей в одностатевому колективі породжує різні сексуальні збочення. І незважаючи на істотне пом'якшення порівняно недавню режиму відбування покарання: скасовані вражаючі обмеження (різко знижене харчування з гарячою юшкою через день у штрафних ізоляторах (виправних колоніях для дорослих), дисциплінарних ізоляторах (виховних колоніях для неповнолітніх), карцерах (у тюрмах); заборона на верхній одяг і постіль у ШІЗО і карцері; обмеження листування і заборона на телефонні розмови; дозвіл одержання посилок і передач лише після відбуття половини терміну покарання тощо), дотепер не здійснена корінна реформа КВС - від її "ідеології" до забезпечення поваги до особи засудженого.

Тотальна регламентація життя засуджених у місцях позбавлення волі, посилена численними обмеженнями Правил, не можуть не викликати протесту. І одна з таких його форм - утворення субкультури засуджених з суворою ієрархією і зі своїми нормами поведінки. У співтоваристві засуджених, як і у всякій співтоваристві, відбувається самоорганізація, що стимулюється двома основними факторами: інтересом адміністрації залучити частину засуджених на свою сторону й інтересом співтовариства протистояти адміністрації у відстоюванні своїх прав.

Адміністрація УВП створює формальні організації, у які входить кількісно невеликий актив, що співробітничує з адміністрацією. Співтовариство ж засуджених диференціюється (особливо чітко в чоловічих установах) на неформальні групи, основними з яких є: лідери "авторитети", злочинська еліта ("злочинці в законі"), "чорна масть" (їхня частка, за даними Г. Хохрякова, становить 5-18%), нейтральна маса, "мужики" і "знедолені" (включаючи "опущених"), чия частка складає 3-11%, а життя їх просто нестерпне [6; 7; 8; 9]. За таких умов можлива не тільки злісна непокоря, а й вчинення інших протиправних дій, включаючи злочини.

Ми вважаємо, що при визначенні змісту покарання необхідно відштовхуватися від поняття "рівень безпеки", а не режим відбування покарання.

Як відомо, безпека - це свідомий цілеспрямований вплив на загрози та небезпеки, за якого створюються необхідні й достатні умови для реалізації інтересів особи (синергетичний підхід). Безпека - це стан захищеності людини, суспільства і держави від зовнішньої і внутрішньої небезпеки і загроз, який базується на діяльності людей, щодо попередження та усунення небезпек і загроз, мінімізації дії негативних наслідків (детермінаційний підхід).

Таким чином, ключовим при визначенні змісту покарання повинно стати наступне: стан захищеності людини (засудженого та персоналу) та цілеспрямований вплив на загрози і небезпеки, який базується на діяльності щодо попередження та усунення небезпек і загроз, мінімізації дії негативних наслідків.

Ця переорієнтація дасть змогу:

- встановлювати заборони й обмеження виходячи з дотримання рівня захищеності (безпеки) особи виключно в рамках закону;

- визначити, що певний рівень безпеки повинен гарантувати охорону засуджених від протиправних дій; ізоляцію одних груп засуджених від інших; нагляд за їх поведінкою з метою недопущення знущань, тортур тощо; своєчасне виявлення й ізоляцію осіб, які є злісними порушниками;

- унеможливити трактування заборон та обмежень персоналом установ виконання покарань на власний розсуд, що мінімізує корупційні прояви і т.ін.

Режим - (від лат. *regimen*) - сукупність правил, заходів, норм для досягнення певних цілей (у даному випадку, досягнення захищеності людини (засудженого та персоналу) та цілеспрямований вплив на загрози й небезпеки, а також діяльність щодо попередження та усунення небезпек і загроз, мінімізації дії негативних наслідків виконання і відбування покарання).

Таким чином, елементи режиму, які заподіюють обмеження, позбавлення і певні страждання засудженому, виконують задачу загальної і спеціальної превенції, цілком співвідносяться з поняттям і сутністю рівнів безпеки. Такий вимір цілком відповідає європейським підходам.

У юридичній літературі є твердження, що "у колоніях побудова всієї діяльності, по можливості, повинна бути наближена до умов нормального життя". З цього частина науковців резюмує: "...хіба незрозуміло, що немає ніяких підстав створювати в колоніях, де містяться злочинці й особливо небезпечні рецидивісти, режим, "наближений до умов нормального життя?". Перебування в таких колоніях не залишило б у свідомості засуджених глибокого сліду і неминуче вело б до того, що такі люди, виходячи на волю, знову ставали на зло-

чинний шлях". Найбільш радикально налаштовані, звертаються до досвіду сталінських таборів і вважають існуючі місця позбавлення волі таборами, але тільки "піонерськими". На їхню думку, лише треба там міцніше "закрутити гайки", і зникнуть злочини, істотно знизиться рецидив тощо. До речі, у тій чи іншій мірі цієї позиції дотримується значна частина нашого населення та й чимало працівників правоохоронних органів [10, с.86; 11; 12, с. 97-101]. Ряд авторів вважає, що в період розвитку демократичних процесів питання про межі прояву гуманізму стосовно осіб, які вчинили злочин, постало з великою гостротою. Вони ратують за домірну загальну гуманізацію в місцях позбавлення волі, оскільки кримінально-виконавчі установи - далеко не краще місце для ресоціалізації засуджених. У цілому ж виконання покарання частіше губить цих людей, чим очищає, аж ніяк не сприяючи оволодінню ними новими соціальними цінностями [13, с. 9; 14; 15].

Поняття безпеки пов'язане з встановленням відповідальності за посягання на особу - це її життя, фізичне і психічне здоров'я, інтелект, статеві недоторканість. У практичній роботі кримінально-виконавчих установ є чимало випадків порушення умов безпеки як засуджених, так і персоналу, що свідчить про актуальність цієї проблеми.

Як вже зазначалось, покарання завжди трагедія для людини, викликає у неї тяжкий психологічний стрес. Навіть неодноразово засуджені злочинці, які мають значний тюремний "досвід", для яких "в'язниця - рідний дім", відчують потрясіння, коли оголошується обвинувальний вирок. На всіх етапах відбування покарання засуджені переживають складні психічні стани: тривогу, депресію, відчуття особистої неповноцінності, пригніченість, хвилювання, фрустрацію тощо. Ці стани викликані різними обставинами, але загальне в них те, що людина почуває себе цілком безправним об'єктом зовнішніх впливів, від яких їй неможливо ухилитися. Перебування в ізоляції й обмеження в задоволенні низки життєво необхідних потреб переростає згодом у ворожість і агресію до тих, хто в очах засуджених представляє собою джерело обмежень і заборон. Виникає стійка конфронтація як у середовищі засуджених, так і стосовно представників адміністрації виправних установ. Це призводить до непокори, хуліганських дій, заподіяння тілесних ушкоджень тощо.

Запроваджуючи лише ті заборони й обмеження, що відповідають рівню безпеки, ми дотримуємось головного: уникаємо жорстокого поводження із засудженими та надаємо їм можливість у повному обсязі користуватися законними правами, визначеними законодавцем. За таких умов, чітке дотримання закону - це крок до прояву гуманізму стосовно осіб, які вчинили злочин і відбувають покарання.

Що стосується Правил внутрішнього розпорядку, то їх місце повинно бути вторинним. За загальним визначенням, **Правила внутрішнього розпорядку** - нормативний акт, що визначає розпорядок на виробництві, в установі чи організації. До типових правил входять: розпорядок дня, порядок прийняття їжі, час відпочинку, праці і його використання, заходи заохочення і стягнення тощо.

Таким чином, в Правилах повинні бути визначені режим роботи установи, розпорядок дня, певні правила поведінки, які спонукають до свідомого виконання встановлених вимог, а значить до самодисциплінованості, правила надання заохочення та накладення стягнень тощо.

Вимагає особливої уваги і робота психологічної і виховної служб кримінально-виконавчих установ. Насамперед, потрібно укомплектувати відповідну кількість посад, поліпшити їх якісний склад, а також чітко визначити критерії оці-

інки їхньої діяльності. В документах ООН і Ради Європи вказується, що персонал виправних установ виконує роботу великого суспільного значення у винятково тяжких умовах. У зв'язку з цим важливу роль набуває забезпечення безпечних умов праці персоналу та його захищеність.

Все вказане повинно створювати належні умови життєдіяльності для засуджених, котрі, будучи фізично ізольованими, повинні мати їжу, одяг, взуття, приміщення для сну, відпочинку, роботи тощо. Рівень безпеки повинен забезпечити нагляд за засудженими, їх особисту безпеку, а також безпеку персоналу виправної установи. Це також дозволить нейтралізувати вплив негативних процесів серед засуджених, удосконалити організацію діяльності і управління виправних установ, підвищити ефективність дисциплінарної практики, оздоровити соціально-психологічний клімат.

Література:

1. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : затв. Наказом ДДУПВП від 25.12.2003 р. № 275 // ОВУ. - 2003. - № 52. - Ст. 28-98 (зі змінами та доповненнями на 01 січня 2014 р.).
2. Гилинський Я.И. Кризис системы уголовных наказаний / Я.И. Гилинський // Социологические исследования. - 1993. - № 8. - С. 72-79.
3. Денисова Т.А. Правосвідомість суспільства та питання призначення і відбування покарання / Т.А. Денисова // Вісник прокуратури. - 2006. - № 8. - С. 94-101.
4. Денисова Т.А. Негативні наслідки застосування кримінального покарання у виді позбавлення волі на певний строк та контроль за їх поширенням / Т.А. Денисова // Вісник Запорізького юридичного інституту. - 2006. - № 3. - С. 139-146.
5. Кристи Н. Борьба с преступностью как индустрией. Вперед, к Гулагу западного образца / Н. Кристи ; [пер. с англ. А. Петрова, В. Пророковой]. - М. : Центр содействия реформе уголовного правосудия, 2001. - 224 с.
6. Денисова Т.А. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз : монографія / Т.А. Денисова. - Запоріжжя : Вид-во КПУ, 2007. - 340 с.
7. Денисова Т. Молюся за вас щоденно / Т. Денисова. - Донецьк : Донецький Меморіал, 2005. - 20 с.
8. Денисова Т.А. Наказание воспроизводит преступников? / Т.А. Денисова // Криминология: вчера, сегодня, завтра. - 2006. - № 2. - С. 144-153.
9. Хохлаков Г.Ф. Парадоксы тюрьмы. Проблемы, дискуссии, предложения / Г.Ф. Хохлаков. - М. : Юрид. лит., 1991. - 224 с.
10. Старков О.В. Криминология : учебное пособие / О.В. Старков. - М. : Экзамен, 2004. - 480 с.
11. Милуков С.Ф. Кризисные явления в уголовно-правовой политике России / С.Ф. Милуков // Криминология: вчера, сегодня, завтра : труды Санкт-Петербургского криминологического клуба. - Бишкек, 2003. - С. 43-50.
12. Милуков С.Ф. Российское уголовное законодательство : опыт критического анализа / С.Ф. Милуков. - СПб., 2002. - 279 с.
13. Степанюк А.Х. Виконання покарання у вигляді позбавлення волі й особистості постпенітенціарної адаптації звільненого : навч. посібник / А.Х. Степанюк, В.М. Трубников. - К. : ІСДО, 1993. - 370 с.
14. Денисова Т.А. Зменшення репресій - зменшення рецидиву злочинів / Т.А. Денисова // Актуальные проблемы криминологии и криминальной психологии. - О. : Фенікс, 2007. - С. 68-76.
15. Денисова Т.А. Надмірна суворість покарання як перешкода розвитку демократичних засад у суспільстві / Т.А. Денисова // Вісник прокуратури. - 2008. - № 5. - С. 94-101.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗМІНИ УМОВ ТРИМАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЧОЛОВІКІВ

Андрій Гель,

доцент кафедри правознавства Вінницького національного аграрного університету, кандидат юридичних наук, доцент

Важливе місце серед розмаїття законних інтересів засуджених до позбавлення волі посідає зміна умов тримання засуджених в межах однієї виправної колонії (далі - ВК), яка традиційно виступає невід'ємною складовою частиною прогресивної системи відбування покарання у виді позбавлення волі. Як відомо, сутність цього інституту полягає в тому, що в залежності від поведінки засудженого, його ставлення до праці, строку відбуття покарання тощо, його правовий статус в межах цієї ж колонії може суттєво змінюватися як в сторону зменшення обсягу правообмежень, встановлених кримінально-виконавчим законодавством, так і в сторону їх збільшення. Завданням цього інституту є стимулювання прагнення засудженого до виправлення, правослухняної поведінки та сумлінного ставлення до праці під час відбування покарання. Отже цей інститут є важливим стимулюючим фактором для мотивації правомірної поведінки засуджених і може суттєво впливати на обсяг встановлених для них правообмежень. Особливої актуальності питання застосування інституту зміни умов тримання набуває для засуджених, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі та перебувають, яка правило, в умовах суворої ізоляції.

Ефективність функціонування інституту зміни умов тримання насамперед залежить від того, наскільки суттєво може змінитися правовий статус засудженого в результаті його застосування. Крім того, реальна можливість засуджених реалізувати свій законний інтерес на зміну умов тримання також залежить від чіткості та досконалості норм кримінально-виконавчого законодавства, що регламентують сутність, зміст, підстави та порядок зміни умов тримання засуджених в межах однієї колонії.

Для того, щоб мати уяву наскільки можуть змінитися умови відбування покарання цією категорією засуджених внаслідок реалізації ними законного інтересу на зміну умов тримання, необхідно проаналізувати насамперед, в яких же умовах відбуває покарання переважна більшість таких засуджених. Згідно ч.1 ст.151 КВК України засуджені цієї категорії відбувають покарання у приміщеннях камерного типу (далі - ПКТ), в яких розміщуються, як правило по дві особи. На засуджених цієї категорії поширюються права і обов'язки засуджених до позбавлення волі, передбачені ст. 107 КВК України (ч.2 ст. 151 КВК). Відповідно до ч.3 ст. 151 КВК України до праці залучаються засуджені цієї категорії можуть виключно на території ВК з урахуванням вимог їх тримання у ПКТ. Згідно ч.5 ст.151 КВК засуджені до довічного позбавлення волі мають право витратити на місяць для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби гроші, зароблені в колонії, в сумі до п'ятдесяти відсотків мінімального розміру заробітної плати; а також одержувати один раз на місяць короткострокове побачення та один раз на три місяці тривале побачення з близькими родичами. Щоденно цим засудженим надається прогулянка тривалістю одна година.

Так звані "пільгові" норми закріплені у ч.6 ст.151 КВК України, яка передбачає, що за умови сумлінної поведінки і ставлення до праці після відбуття п'яти років строку покарання засудженому може бути дозволено додатково витратити на місяць гроші в сумі двадцяти відсотків мінімального розміру заробітної плати (так звані "поліпшені умови"), а після відбуття п'ятнадцяти років строку покарання - брати участь у групових заходах освітнього, культурно-масового та фізкультурно-оздоровчого характеру.

На неефективність та рудиментарність першої частини наведеної норми ми вже неодноразово звертали увагу як науковців, так і практиків. Ця норма в сучасних умовах наряд чи може спроможна виконувати своє основне завдання - створювати належну мотивацію для правослухняної поведінки засудженого під час відбування покарання. Взагалі вважаю, що норми КВК України, які встановлюють будь-які обмеження для засуджених щодо витрачання грошей на придбання продуктів харчування та предметів першої потреби вже давно повинні бути виключені законодавцем з КВК. Проте друга частина наведеної норми є безперечно прогресивною, оскільки її застосування буде сприяти зменшенню ступені ізоляції засудженого та його соціалізації.

Тепер проаналізуємо норми КВК України, що безпосередньо регулюють інститут зміни умов тримання в межах однієї ВК для засуджених до довічного позбавлення волі чоловіків. Підстави та зміст зміни умов тримання засуджених до довічного позбавлення волі чоловіків у бік зменшення обсягу встановлених правообмежень закріплені у ч.2 ст. 151-1 КВК України, яка передбачає два різновиди зміни умов тримання в межах однієї ВК:

- перший - закріплений у абз. 2 ч.2 ст.151-1 КВК України - передбачає, що засуджені можуть бути переведені з ПКТ, в яких тримаються дві особи, до багатомісних ПКТ ВК максимального рівня безпеки з наданням дозволу на участь у групових заходах освітнього, культурно-масового та фізкультурно-оздоровчого характеру в порядку, встановленому законодавством - після фактичного відбуття у таких приміщеннях не менш як 5 років строку покарання;

- другий - закріплений у абз. 3 цієї ж частини і передбачає можливість переведення засуджених з багатомісних ПКТ до звичайних жилих приміщень ВК максимального рівня безпеки - після фактичного відбуття у таких приміщеннях не менш як 5 років строку покарання.

Вже на перший погляд зрозуміло, що запропонована законодавцем зміна умов тримання містить низку прогресивних положень, спрямованих на зменшення ступені ізоляції засуджених та підвищення рівня їх соціалізації, які можуть виступати дієвими та ефективними стимулами для мотивації правослухняної поведінки засуджених. І це безперечно заслуговує позитивної оцінки. Разом з тим, не можна не звернути увагу й на недоліки юридичної конструкції цих норм, які викликають у науковців цілу низку запитань.

Для того, щоб з'ясувати - чи дійсно забезпечив законодавець необхідні умови для надання засудженому можливості реалізувати свій законний інтерес у цій сфері, нам необхідно більш детально проаналізувати зміст наведених вище норм.

По-перше, законодавець нам взагалі *не називає матеріальних підстав* для застосування зміни умов тримання, а обмежується лише зазначенням *виключно формальних підстав* - відбуття засудженим певної частини строку покарання у відповідних приміщеннях ВК максимального рівня безпеки, а саме - 5 років (як у першому, так і у другому випадку). До речі, зазначених матеріальних підстав не містить і жодна інша норма глави 22 КВК України (Порядок і умови виконання та відбування покарання у виді довічного позбавлення волі). Таким чином, існуюча редакція ч.2 ст. 151-1 КВК України обґрунтовано дозволяє дійти висновку, що право на зміну умов тримання виникає у будь - якого засудженого після відбуття певного строку покарання, незалежно від його поведінки та ставлення до праці - що безперечно є нонсенсом.

По-друге, викликає ряд запитань і формальна підстава, закріплена у абз. 2 ч.2 ст. 151-1 КВК України - адже законодавець наголошує на необхідності *"відбуття у таких приміщеннях не менш 5 років строку покарання"*. Тобто мова йде виключно про ПКТ, у яких засуджених утримуються по 2 особи. А як же бути у випадках, якщо засуджений під час досудового слідства та судового розгляду на протязі тривалого року (півроку, рік, два або більше) перебував у слідчому ізоляторі (далі - СІЗО)? Якщо виходити з існуючої редакції абз. 2 ч.2 ст. 151-1 КВК України, то строк перебування у СІЗО в даному випадку засудженому для отримання права на зміну умов тримання не зараховується. Хоча норма, закріплена у ч.5 ст. 72 КК України передбачає, що попереднє ув'язнення зараховується судом у строк покарання у разі засудження до позбавлення волі день за день. Існуючу редакцію формальної підстави для зміни умов тримання стосовно засуджених до довічного можна обґрунтовано вважати дискримінаційною, адже для осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк законодавець таких обмежень не передбачає і строк перебування їх у СІЗО в повному обсязі враховується при обрахуванні настання строку для застосування різноманітних пільг, в тому числі й для застосування зміни умов тримання. Вважаємо, що за аналогією строк перебування засудженого в СІЗО також повинен зараховуватися у строк, який дає право на зміну умов тримання і для осіб, засуджених до довічного позбавлення волі. Крім того, неможна не звернути уваги й на наступну проблему практичного характеру, яка може виникнути при застосуванні цієї норми. Зокрема практика виконання цього виду покарання свідчить, що внаслідок браку в окремих ВК достатньої кількості відповідних ПКТ для тримання засуджених до довічного позбавлення волі чоловіків по 2 особи, дуже часто на практиці мають місце випадки, коли засуджені утримуються у ПКТ не по дві, а по три чи чотири особи. Як саме має діяти адміністрація ВК у таких випадках - повинна вона зараховувати час тримання засуджених у таких ПКТ в строк, який дає право на зміну умов тримання, чи ні? Адже законодавець чітко та однозначно вимагає, щоб засуджений відбув не менше 5 років саме у ПКТ на дві особи. Крім того, незрозуміло, як на практиці реально можливо врахувати скільки часу такий засуджений провів саме у ПКТ на дві особи, - адже засуджені цієї категорії щотижнево переводяться до інших ПКТ відповідно до режимних вимог. На жаль будь-якої відповіді на це питання або роз'яснень ані законодавець, ані Міністерство юстиції України, ані ДПтС України поки що не дають, чим ставлять адміністрацію установ у складне становище.

По-третє, незрозуміло, що саме має на увазі законодавець у цьому самому абзаці під словосполученням "багатомісні" ПКТ - адже законодавець не роз'яснює нам його змісту. Не містять відповідних роз'яснень і відомчі підзаконні акти Міністерства юстиції України та ДПтС України. Якщо виходити з контексту застосування цього визначення законодавцем, то можна дійти висновку, що ПКТ, в яких тримаються по три або чотири засуджених особи - це вже "багатомісні ПКТ". Проте навряд чи можна серйозно сприймати як суттєву зміну умов тримання переведення засуджених з ПКТ, в якому вони тримаються по дві особи, до ПКТ, в яких тримаються по три або чотири засуджених. Вважаю, що необхідно терміново конкретизувати це поняття у відомчих актах Міністерства юстиції України або ДПтС України. Не можна також не звернути увагу й на той факт, що саме з внесенням змін Законом від 8.04.2014р до ст. 151 -1 КВК України, питання про необхідність обладнання значної кількості таких багатомісних камер на сьогодні набуває особливої актуальності, адже мінімальний строк, з яким законодавець пов'язує можливість засудженого реалізувати свій законний інтерес на зміну умов тримання зменшився у 3 рази (з 15 - до 5 років), і ці зміни логічно будуть потребувати відповідного матеріально-технічного забезпечення - значно більшої кількості приміщень цієї категорії (якщо тільки адміністрація не піде перевіреним шляхом - засудженим за відсутності у ВК відповідних технічних можливостей

просто будуть відмовляти у зміні умов тримання під вигаданими приводами).

По-четверте, існуюча редакція абз. 2 ч.2 ст.151-1 КВК України дає підстави вважати, що переведення засуджених до багатомісних ПКТ *автоматично* тягне за собою надання дозволу на участь у групових заходах освітнього, культурно-масового та фізкультурно-оздоровчого характеру. На користь такого припущення свідчить і той факт, що у КВК України відсутня норма, яка б передбачала підстави скасування або відмови у наданні такого дозволу. Якщо це так, то тоді позбавлено сенсу існування окремої норми аналогічного змісту, що закріплена у другій частині речення ч.6 ст. 151 КВК України. Крім того, в контексті розглядуваного питання не можна залишити поза увагою і той факт, що законодавець, вносячи зміни до КВК України Законом від 8.04.12 р. чомусь "забув" у ч.6 ст. 151 КВК України замінити цифру "15" на цифру "5", внаслідок чого виникла колізія між нормами, що містяться ч.6 ст. 151 та абз. 2 ч.2 ст.151-1 КВК України. Адже ч.6 ст.151 КВК передбачає можливість надання засудженому дозволу брати участь у групових заходах освітнього, культурно-масового та фізкультурно-оздоровчого характеру - *після відбуття 15 років строку покарання*, а редакція абз. 2 ч.2 ст.151-1 КВК України передбачає можливість надання цього ж дозволу засудженому *після фактичного відбуття у таких приміщеннях не менш як п'яти років строку покарання*. Зрозуміло, що у даному випадку законодавцем була допущена груба технічна помилка, яка й призвела до колізії норм. Разом з тим, виникає й інше питання - з яких саме міркувань виходив законодавець, якщо при застосуванні однієї й тієї ж пільги (надання дозволу на участь у групових заходах освітнього, культурно-масового та фізкультурно-оздоровчого характеру) він по різному пропонує обчислювати її строк у різних нормах КВК України? Зокрема у ч.6 ст. 151 КВК України мова йде лише про необхідність відбуття певного строку покарання (на сьогодні - 15 років), а в абз. 2 ч.2. ст. 151-1 КВК України - вже про необхідність відбуття певного строку покарання (5 років) виключно у ПКТ по дві особи. Отже зрозуміло, що у даних випадках мова йде про два зовсім різних порядки обчислення строку покарання, що вбачається м'яко кажучи некоректним.

Стосовно ж норми, закріпленої у абз. 3 ч.2 ст.151-1 КВК України, яка регламентує другий вид зміни умов тримання - шляхом переведення засуджених з багатомісних ПКТ - до звичайних жилих приміщень, необхідно зауважити наступне. Юридична конструкція цієї норми суттєвих зауважень майже не викликає, за виключенням знову таки факту відсутності у КВК України матеріальних підстав для її застосування. Проте застосування цієї норми на практиці також може бути суттєво ускладнено внаслідок наявності перешкод матеріально-організаційного характеру, які навряд чи самотужки зможе подолати адміністрація конкретної ВК. Мова йде зокрема про необхідність обладнання у відповідних ВК максимального рівня безпеки з покамерним розміщенням засуджених дільниць зі звичайними жилими приміщеннями, в які мають бути переведені засуджені цієї категорії після відбуття п'ятирічного строку покарання у багатомісних ПКТ. Адже не у кожній ВК існують технічні можливості для їх обладнання (або переобладнання). Крім того, навіть за наявності технічних можливостей у будь-якій ВК максимального рівня безпеки, таке переобладнання або будівництво буде потребувати значних матеріальних витрат, які враховуючи стан бюджету ДПтС України, остання у найближчі роки навряд чи зможе профінансувати в повному обсязі. Така ситуація також може містити у собі небезпеку того, що засудженим за відсутності у ВК необхідних приміщень, адміністрація під різними приводами буде відмовляти у реалізації їх законного інтересу на зміну умов тримання.

Доцільно звернути увагу і на той факт, що законодавцем недостатньо чітко та однозначно прописана й норма, закріплена у ч.3. ст. 151-1 КВК України, яка передбачає, що у випадках злісного порушення встановленого порядку відбування

покарання засуджені можуть бути переведені із звичайних житлових приміщень до приміщень камерного типу ВК максимального рівня безпеки. Незрозуміло - які саме ПКТ в цьому випадку законодавець має на увазі - адже у ч. 2 ст. 151-1 КВК України законодавець говорить як про ПКТ у яких засуджені тримаються по дві особи, так і про багатомісні ПКТ. Логічно все ж таки припустити, що законодавець мав на увазі багатомісні ПКТ, оскільки саме з таких ПКТ засуджені переводяться до звичайних жилих приміщень.

До недоліків чинного законодавства, що регулює зміну умов тримання засуджених до довічного позбавлення волі чоловіків можна віднести також і дискримінаційний, на мій погляд, зміст норми, закріпленої у ч.4 ст. 151-1 КВК України, яка передбачає, що зміна умов тримання не застосовується до засуджених до довічного позбавлення волі, які хворіють на венеричні захворювання, активну форму туберкульозу та психічні розлади. Бажання законодавця обмежити можливість розповсюдження інфекційних захворювань та запобігти утворенню конфліктних ситуацій із засудженими, які страждають на психічні розлади є зрозумілим, проте не можна враховувати, що зміна умов тримання шляхом переведення до багатомісних ПКТ може бути застосована не раніше ніж через 5 років відбування покарання засудженим у ПКТ на дві особи, а цей строк є достатнім, аби адміністрація ВК вжила вичерпних заходів щодо належного лікування зазначених хвороб у засуджених. Крім того, у вказаних випадках можна передбачити і окреме тримання цих категорій засуджених. До речі, стосовно осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк законодавець таких обмежень не встановлює.

В цілому ж результати проведеного дослідження дають обґрунтовані підстави для формулювання наступних основних висновків:

1. Передбачений у ст. 151-1 КВК інститут зміни умов тримання засуджених до довічного позбавлення волі чоловіків за своєю сутністю спроможний створювати належну мотивацію для правомірної поведінки засуджених під час відбування покарання та їх прагнення до виправлення.

2. Норми КВК України, що регулюють інститут зміни умов тримання в межах однієї ВК засуджених до довічного позбавлення волі чоловіків є недосконалими, містять низку прогалин і суперечностей, що істотно ускладнює процес їх застосування на практиці, суттєво обмежує можливості засуджених щодо реалізації свого законного інтересу на зміну умов тримання та створює потенційну загрозу порушення закону.

З метою усунення недоліків і прогалин чинного кримінально-виконавчого законодавства, що регулює інститут зміни умов тримання в межах однієї ВК, пропонуємо внести наступні зміни та доповнення до КВК України:

1. З частини шостої ст. 151 КВК України слова "а після відбуття п'ятнадцяти років строку покарання - брати участь у групових заходах освітнього, культурного-масового та фізкультурно-оздоровчого характеру" виключити.

2. Абзац перший ч.2. ст. 151-1 КВК України викласти у наступній редакції:

"При сумлінній поведінці та ставленні до праці засуджені до довічного позбавлення волі чоловіки можуть бути переведені..."

3. У абзаці другому ч.2. ст. 151-1 КВК України слова "після фактичного відбуття у таких приміщеннях не менш як п'яти років строку покарання" замінити словами: "після фактичного відбуття не менш як п'яти років строку покарання".

4. Частину третю ст. 151-1 КВК України викласти у наступній редакції:

"Засуджені до довічного позбавлення волі, які злісно порушують установлений порядок відбування покарання, можуть бути переведені із звичайних жилих приміщень до багатомісних приміщень камерного типу ВК максимального рівня безпеки".

5. Частину четверту ст. 151-1 КВК України виключити.

6. Закріпити та розтлумачити на рівні нормативно-правового акту Міністерства юстиції України поняття "багатомісні приміщення камерного типу" та вимоги до їх обладнання.

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПЕРСОНАЛУ ДО РОБОТИ З ОСОБЛИВИМИ ГРУПАМИ УВ'ЯЗНЕНИХ

Надія Калашник,

ст. інспектор з виховної та психологічної роботи
відділу по роботі з персоналом управління ДПтС України
в Запорізькій області, канд. пед. наук

Жодна реформа та жодна сфера функціонування держави не відбувається сама по собі. У центрі будь-яких змін стоїть людина - впровадник та реалізатор діяльності. Тому питання відповідності і готовності персоналу до виконання професійних обов'язків є актуальним та потрібним в будь-який період діяльності державних інституцій, особливо в часи суспільних змін. Проблема підготовки персоналу в контексті поліпшення умов тримання особливих груп ув'язнених складається з трьох аспектів: визначення безпосередньо особливостей та вимог до утримання особливих груп ув'язнених, компетентісна наповненість готовності до роботи з різними групами ув'язнених та розбудова і забезпечення ефективності системи професійного навчання персоналу з урахуванням особливостей, що витікають зі специфіки утримання особливих груп ув'язнених. Розглянемо детально кожен з перелічених аспектів.

Визначення безпосередньо особливостей та вимог до утримання особливих груп ув'язнених є базовим для розбудови інших двох компонентів процесу підготовки персоналу до роботи. Справа у тому, що не існує якихось постійних та сталих вимог до утримання тієї чи іншої групи ув'язнених. З юридичної точки зору межі у ставленні до утримання різних груп ув'язнених (можливо окрім неповнолітніх та жінок) є

досить розмитими. Саме тому і ставлення персоналу установ виконання покарань та слідчих ізоляторів до різних груп ув'язнених не різняться і не враховує їх особливих потреб.

Також визначення безпосередньо особливостей та вимог до утримання особливих груп ув'язнених є постійним процесом, динаміка якого то пришвидшується, то уповільнюється. Динаміку зумовлюють перш за все зміни в законодавстві, які за своєю суттю є відображенням процесів в суспільстві. Персонал повинен бути готовим до роботи в нових умовах. Задля ефективності діяльності пенітенціарної служби підготовка повинна здійснюватися на випередження, а не здоганяти зміни.

Треба зазначити, що зміни у вимогах до утримання різних груп ув'язнених можуть бути не тільки правові, але й технологічні, режимні, психологічні, побутові тощо. Слід зазначити, що в сучасних умовах невизначеності має місце криза цінностей та стандартів, коли відчутною є різниця між задекларованими правочинами та реаліями несення служби, як по відношенню до дотримання прав самого персоналу, так і прав ув'язнених.

З іншого боку визначення особливостей у вимогах утримання до різних груп ув'язнених можуть та повинні бути покладені як основа до кваліфікаційних вимог до персоналу відпо-

відних підрозділів (секторів, лікарень, дільниць тощо) установ виконання покарань. Без визначення та відповідності сучасним вимогам таких особливостей неможливо створити діючі кваліфікаційні рамки, в яких повинен функціонувати персонал. Таким чином розглянемо другий аспект проблеми підготовки персоналу до роботи з особливими групами ув'язнених.

Компетентнісна наповненість готовності персоналу до роботи з різними групами ув'язнених містить декілька складових. Ці складові зумовлені змістом професійної компетентності - знання, вміння, навички та спрямування, а також особливостями обов'язків по посаді. Із засудженими будь-якої категорії найчастіше контактує персонал відділу нагляду та безпеки (режиму і охорони), працівники медичних закладів, відділу соціально-психологічної служби, де передбачається - працівники виробничого підрозділу. Зазначимо, що в сучасних умовах на цей персонал покладається надзвичайно велике навантаження. По суті кваліфікаційні вимоги до цих груп персоналу регламентуються міжнародним законодавством, національним правом, відомчою документацією (ДГПтС України, МОЗ тощо), вимогами профільної служби (ті відділи, де працює персонал), нормативно-правовими актами територіальних органів та установ. До цього додається специфіка роботи з різними групами ув'язнених. Зрозуміло, такий обсяг інформації не можливо засвоїти працівнику за короткий час стажування на посаді та за термін наставництва.

Окремої уваги заслуговує питання психологічної готовності або неготовності персоналу до роботи з особливими групами ув'язнених. Мова йде не тільки про запобігання жорсткому поводженню та нелюдському ставленню до засуджених, а й про можливі випадки порушення принципу суто професійного ставлення до них з симпатії, жалю тощо. Випрацювання у персоналу суто професійного ставлення до засуджених можливо тільки з часом і набувається з досвідом. Саме тому важливим є не тільки адаптаційний період новоприйнятого працівника на службу, але й при зміні обов'язків.

Є ще одна важлива складова компетентнісної наповненості готовності персоналу до роботи з різними групами ув'язнених, а саме - готовність персоналу до змін. Перш за все, через сувору регламентацію пенітенціарної діяльності мова йде про зміни в законодавстві. Часто працівники не хочуть змінюватися та відносяться до змін, особливо спрямованих на поліпшення умов і послаблення режиму утримання, як особисту зневагу до них або додаткове навантаження. Найскладніше сприймають зміни працівники, які мають стаж служби понад 10 років. Дуже важко переломити звичку та вже сталі алгоритми поведінки, що склалися роками, особливо, якщо вони є зручнішими для виконання ніж нові вимоги.

Ще одна специфіка забезпечення компетентнісної наповненості готовності персоналу до роботи полягає у наявності політичної волі керівництва, його принциповому ставленні до певних питань професійної діяльності та неврегульованих нормативно-правовими актами аспектів несення служби. Якщо керівництво дозволяє собі та підлеглим прояви не професійного, а емоційно-особистісного ставлення до ув'язнених на кшталт "які їм поліпшення, вони зеки, нехай терплять", або ігнорування вимог побутової або медичної гігієни тощо, то будь-які зміни у законодавстві є недовірними.

Розглядаючи третій аспект проблематики дослідження, а саме розбудову і забезпечення ефективності системи професійного навчання персоналу з урахуванням особливостей, що витікають зі специфіки утримання особливих груп ув'язнених, необхідно наголосити, що мова йде про всю систему безперервного професійного навчання персоналу. Остання складається з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу.

Відомчою нормативною документацією передбачені такі обов'язкові види навчання: первинна підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації. Також відбувається професійна підготовка на робочому місці. Всі ці заходи спрямовані на підвищення професійної компетентності персоналу. Питання підвищення професійної компетентності персоналу

пенітенціарної служби регламентуються відомчими документами, базовим з них є Наказ ДДУ ПВП № 248 від 23.09.08 р.

Працівники проходять курсове навчання з первинної професійної підготовки та підвищення кваліфікації в Білоцерківському, Дніпродзержинському та Хмельницькому училищах професійної підготовки персоналу. Підготовка фахівців для пенітенціарної системи з вищою освітою здійснюється в Національному університеті "Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого", Харківському національному університеті ім. В.Н. Каразіна, Інституті кримінально-виконавчої служби (у складі Національної академії внутрішніх справ) та Чернігівському юридичному коледжі Державної пенітенціарної служби України. В деяких областях, наприклад Запорізькій, існує практика роботи з місцевими вищими навчальними закладами щодо рекомендації працівників на навчання для здобуття вищого за наявний освітньо-кваліфікаційний рівень та клопотання перед ВНЗ щодо знижки на оплату навчання для персоналу ДКВСУ.

Але на сьогодні, переважна частина персоналу має освіту, яка здобута в невідомчих навчальних закладах. В цьому є і плюси, і мінуси. До переваг можна віднести забезпечення якості освіти персоналу на рівні не нижчому ніж загальнодержавний. До недоліків те, що люди, які не оволоділи специфічними, важливими для пенітенціарної діяльності, знаннями та навичками є не готовими до реалій діяльності щодо виконання кримінальних покарань. Як наслідок несуть службу не якісно, або необхідні додатковий час та зусилля для адаптації новоприйнятого працівника, чи його додаткового навчання.

Зазначимо, що більшість заходів, які зараз здійснюються для реформування існуючої системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації спрямовані на систему інституціалізованої освіти (навчальні заклади), коли сектор неформального навчання залишається не використаним, не дивлячись на великий потенціал та порівняно з інституціалізованою освітою, невеличкі матеріальні затрати на нього. Додамо, що неформальна освіта завжди швидше реагує на зміни у суспільстві ніж інституціалізована та є дієвішою для дорослих людей (старше 25 років), а це приблизно 85% персоналу ДКВСУ. Інституціалізована освіта може задавати напрям для подальшого навчання на робочому місці, дистанційного навчання, електронного навчання тощо. Але в сучасному вигляді вона не здатна у повній мірі забезпечити всі потреби у підготовці персоналу, компетентнісну відповідність постійним суспільним та законодавчим змінам. Тобто вирішення проблеми перебуває у руслі розвитку неформальних видів навчання на робочому місці.

Дієвим для розвитку неформальних видів навчання є створення освітнього ресурсу, де б викладалась необхідна та актуальна інформація по кожній службі, методичні рекомендації щодо роботи, завдання для самоперевірки. Також можливі варіанти записів лекцій, навчальних фільмів, освітніх ресурсів, електронного консультування з актуальних питань тощо. Створення такого навчального інформаційного поля не потребує великих матеріальних затрат, тим більш що майже в усіх територіальних органах, установах виконання покарань та слідчих ізоляторах вже є доступ до мережі Інтернет, а також технічна грамотність персоналу, особлива молодого віку, знаходиться на рівні вище середнього. Створення такого інформаційного ресурсу (інформаційного навчального поля) спростить, пришвидшить та здешевить процес перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців.

Окремим важливим аспектом розвитку професійного навчання є мотивація до нього. У контексті професійного навчання основними мотивами є цінування роботи (це досягається гідними зарплатами або соціально-пільговим забезпеченням), потребою у самовдосконаленні (якщо це сформовано в дитинстві або не бажання виглядати дурнішим за інших, особливо за підлеглих) та соціальною ситуацією в колективі (так роблять всі, і не робити це - порушення традицій і вимог колективу).

В якості висновку зазначимо таке. Здійснивши аналіз сутності та змісту підготовки персоналу до роботи з особливими групами ув'язнених, можна виокремити такі специфічні її риси: нормативна неврегульованість (відсутність чітких вимог до утримання, як наслідок - до підготовки і діяльності персоналу, подвійне, а подекуди потрійне регулювання певних видів діяльності);

наявність чітко, прозоро та у повному обсязі прописаних посадових інструкцій (протоколів діяльності), яким треба відповідати та за якими нести відповідальність;

моральна зрілість /готовність працівника до роботи з тією, або іншою групою ув'язнених (є індивідуальною характерис-

тикою, що складається з особистісних показників, досвіду, освітньо-кваліфікаційного рівня, здатності функціонувати виключно у полі суто професійного підходу до виконання обов'язків, готовності до змін);

мотивація (соціально-пільгова, матеріальна, особистісна); наявність політичної волі керівництва; традиції колективу щодо роботи з різними групами ув'язнених;

конфлікти моральних норм та правочинів; потреба у реформуванні системи професійного навчання відповідно до сучасних вимог.

ЖІНКИ І ДІТИ В УВ'ЯЗНЕННІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Валентина Бадира,

доцент кафедри кримінального права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету, кандидат юридичних наук

Станом на 1 червня 2014 в 177 установах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України (далі - ДПтС) утримувалося 115769 осіб, з них у 139 кримінально-виконавчих установах - 95244 засуджених. В тому числі у 14 колоніях для тримання засуджених жінок перебувало 5128 особи жіночої статі, що становить 5,3% від загальної кількості засуджених.

Варто підтримати тезу про складність виконання покарання у виді позбавлення волі в установах утримання засуджених жінок, оскільки серед них досить високий рівень розповсюдження порушень психічного та фізичного здоров'я, частина має на утриманні малолітніх дітей, більш ніж у чоловіків порушені соціально-корисні зв'язки. Більшість засуджених жінок страждають посттравматичними та стресовими розладами, які обумовлені зловживанням алкоголем та психотропними речовинами. В місцях позбавлення волі високий відсоток жінок, які майже все своє життя піддавалися віктимізації, в тому числі жорсткому поводженню в дитячому віці, сексуальному насильству зі сторони вітчизмів та співмешканців матерів, були позбавлені батьківської турботи і страждали від домашнього насильства [1]. Нажаль, адекватної психіатричної, медичної, психологічної й соціальної допомоги в місцях позбавлення волі вони отримати не мають можливості.

Із 490 жінок, які утримуються в Чернігівській виправній колонії № 44 153 особи відбувають покарання за незаконний обіг наркотичних засобів? психотропних речовин або прекурсорів. З них, кожна 2-га жінка є матір'ю і, як правило, єдиною особою, яка до арешту і засудження виховувала і піклувалася про дітей. В 2013 р. з 31 жінки, які народили своїх дітей в умовах неволі 9 вживали наркотичні та психотропні препарати, що становило 29%, а в 2014 р. з 16 жінок, які відбували міру покарання і народили дітей 4 зловживали наркотиками (25%).

Непоодинокі випадки, коли засуджені жінки одночасно при медичному огляді виявляють, що вони вагітні з СНІД-інфіковані. Психологічні навантаження, які виникли із самим позбавленням волі, а також виявленням СНІД-інфекції, настільки є великими, що наслідки для жінки можуть бути руйнівними. Повинні констатувати, що такі проблеми дуже рідко адекватно вирішуються в умовах перебування жінки в умовах позбавлення волі. Ті стратегії і відновлювальні програми, які реалізуються у виправних колоніях (далі - ВК), де утримуються жінки, які народили дітей, перебуваючи в умовах неволі, не відповідають потребам жінки та дитини, не формують особистість, здатну турбуватися про дитину особливо в такій життєво важливій сфері, як підготовці до звільнення і переходу до життя в суспільстві.

Як відомо, свого часу у ст. 76-1 Виправно-трудового кодексу України 1970 року "Особливості відбування покарання

у виді позбавлення волі вагітними жінками, матерями - годувальницями та жінками, які мають дітей у віці до 3-х років" передбачалося, що у разі необхідності при виправно-трудо-вих колоніях організуються Будинки дитини (далі - БД), в які засуджені жінки можуть поміщати своїх дітей віком до 3-х років. У випадку, якщо у матері дитини, яка досягла трирічного віку, не відбула частина покарання не перевищує 1 року, а жінка сумлінно виконувала свої материнські обов'язки, адміністрація ВТК могла продовжити термін перебування дитини в БД до звільнення матері. У вище згаданій статті не містилося обмежень щодо категорії жінок, залежно від тяжкості скоєного злочину, терміну призначеного покарання, які могли помістити дитину до досягнення нею 3-х років у БД.

Також діти засуджених жінок за згодою матері могли передаватися її родичам. Така передача дитини родичам батька або іншим родичам могла бути здійснена при наявності рішення органів опіки і піклування.

Якщо у жінки строк перебування у місцях позбавлення волі був вищим, ніж 4 роки, діти після досягнення 3-річного віку відправлялися до дитячих закладів МОЗу.

11 липня 2003 р. Верховною Радою України було прийнято новий Кримінально-виконавчий кодекс (далі - КВК) України, який набрав чинності 01 січня 2004 р. В цьому законі в окремих главах були виділені особливості відбування покарання засудженими вагітними жінками, матерями - годувальницями і жінками, які мають дітей віком до 3-х років. На законодавчому рівні передбачалося, що при колоніях, де відбуває покарання дана категорія засуджених, організуються БД, до яких жінки можуть поміщати своїх дітей до 3-х років. На адміністрацію ВК покладалася обов'язок створити та забезпечити умови, необхідні для нормальної життєдіяльності та розвитку дитини. Жінкам надавалось право спілкуватися зі своїми дітьми у вільний від роботи час, без обмежень. Відповідно до нормативно-правової бази, яка діяла в період функціонування даної редакції ст. 141 КВК України, на начальника БД, він же лікар-педіатр, покладалася обов'язок, своєчасно зареєструвати дитину в органах реєстрації актів громадянського стану з оформленням на кожну дитину свідоцтва про народження. Начальник БД був зобов'язаний організувати і здійснити керівництво медичною, виховною та адміністративно-господарчою діяльністю у відповідності до основ законодавства України про охорону здоров'я. Начальник УВП та начальник медичної частини, у відання якого є БД, безпосередньо відповідали за організацію його роботи.

Але норма ст. 141 КВК України "Відбування покарання засудженими вагітними жінками, жінками-годувальницями і жінками, які мають дітей до 3-х років" містила певні порушення прав жінок на поміщення їх дітей, віком до 3-х років, у БД. Зокрема, засуджені за тяжкі та особливо тяжкі злочини на

строк більше 5 років цього права позбавлялися. В цьому випадку мало місце порушення прав дитини, яку розлучали з матір'ю всупереч її бажанню, що суперечило статті 9 Конвенції ООН від 20. 11.1983 р. "Про права дитини", яка була ратифікована Постановою ВРУ від 27.02.1991 р.

Тільки після 21.01.2010 р. редакція ч. 1 ст. 141 КВК України, що регламентувала порядок відбування покарання жінками, які народили дітей у місцях позбавлення волі, або мали дітей до 3-х років на волі, і були засуджені за тяжкі і особливо тяжкі злочини, була приведена у відповідність до міжнародних стандартів щодо захисту прав дитини. Відтак, всі засуджені жінки, які мали дітей до 3-х років, набули права поміщати їх у БД. Крім того, їм надавалося право проживати у БД разом з дитиною. На адміністрацію ВК було покладено обов'язок створити для дітей та їх матерів необхідні умови для нормальної життєдіяльності та розвитку. БД було визнано дитячим закладом. Жінкам, які не виявили бажання проживати спільно з дитиною, надавалась можливість вільного спілкування без обмежень з врахуванням розпорядку дня дитячого закладу і ВК.

22 березня 2013 р. МЮУ та МОЗ було затверджено Типове положення про БД при ВК. Головною метою діяльності персоналу БД при ВК є забезпечення реалізації права дитини на дитинство, створення умов, необхідних для нормальної життєдіяльності та розвитку дитини, стабільності і безперервності стосунків дитини і матері.

Крім того, на персонал БД покладено специфічні обов'язки, зокрема: виховання у засуджених жінок відповідальності за свою дитину, сприяння набуттю матерями навичок самостійного життя з дитиною. Обов'язком персоналу, відповідно до Положення про БД, є належним чином організована медична, соціально-педагогічна та господарсько-адміністративна діяльність. На них покладено організацію надання послуг соціального, правового, психологічного, педагогічного, інформаційного та іншого спрямування виду послуг.

Медичні працівники дитячого закладу здійснюють контроль за станом здоров'я дітей, залучають до цієї діяльності лікарів - спеціалістів педіатричного профілю, щоденне медичне спостереження лікаря-педіатра двічі на рік організують і проводять поглиблені профілактичні огляди і т.п. Особливу увагу лікарі-педіатри мають приділяти організації обов'язкового профілактичного лікування дітей, які народилися від хворих матерів та тих, які хворіли на венеричні захворювання особливо сифіліс і не мають активних проявів захворювань. Також, під особливим контролем перебувають діти, які за висновком спеціалістів не потребують стаціонарного лікування, а також лікування, корекцію та реабілітацію дітей з вадами фізичного та розумового розвитку.

Структура і чисельність персоналу БД затверджується головою ДПТс України, штатний розпис - керівником територіального управління ДПТс в межах асигнувань, виділених на утримання дитячого закладу.

На 01-06 2014 р. здоров'ям дітей БД опікувалися два лікарі-педіатри, які мають повну медичну освіту за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста за напрямком підготовки - педіатрія, начальник БД стаж практичної за фахом більше десяти років, дитячий лікар-невролог, шість медичних сестер, одна з яких медична сестра з масажу, чотири няні. Чотири вихователі мають базову вищу педагогічну освіту.

Діти, які перебувають в БД при виправній колонії знаходяться на повному державному забезпеченні. За дванадцять місяців 2013 р. та п'ять місяців 2014 р. було витрачено на задоволення потреб БД в медикаментах та продуктах харчування 402338,94 гривень, Комунальні витрати за цей період становлять більше 213270 гривень. БД отримав на 86,9 тисяч різноманітної гуманітарної допомоги.

Питання про те, потрібно чи не потрібно утримувати в умовах несвободи дітей, які народилися коли їх матері відбували міру покарання за скоєний злочин є досить складним і дискусійним. Якщо інтереси дитини повинні враховуватися в першу чергу, а близькість матері в ранньому періоді після народження має першочергове значення то однозначно ди-

тина повинна перебувати разом з матір'ю. В той же час, діти, які утримуються в місцях позбавлення волі, не є ув'язненими. Створюючи, нібито комфортні умови проживання матері разом зі своєю дитиною, піклуючись про дитину відповідно до визначених в суспільстві стандартів ми часто забуваємо, що маленькі діти, які перебувають в БД позбавляються можливості пізнавати навколишній світ за межами в'язниці, їх розумовий та емоційний розвиток сповільнюється а це в свою чергу може призвести до певних ускладнень їх адаптації в суспільстві після звільнення матерів з місць позбавлення волі.

Відповідно до ст. 83 Кримінального кодексу України (далі - КК), "Звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей до трьох років" законодавець передбачив функціонування інституту звільнення від відбування покарання керуючись гуманними принципами та специфічним фізіологічним і психологічним станом вагітних жінок ,а також їх станом ,який виникає після народження дитини. Такий вид звільнення має своєю метою створити необхідні сприятливі умови для народження дитини і подальше її зростання та виховання за межами місць ув'язнення і досягнення мети покарання без ізоляції жінки від суспільства.

Частина перша вище зазначеної статті передбачає звільнення жінок, які стали вагітними або народили дітей під час відбування покарання, які засуджені до обмеження волі або позбавлення волі, крім позбавлення волі на строк більше п'яти років за тяжкі або особливо тяжкі злочини. Другою умовою такого виду звільнення є факт вагітності або народження дитини тільки під час відбування покарання. По третє, суд може звільнити цю категорію жінок за умови наявності в них сім'ї, родичів, які дали згоду на спільне з ними проживання або в них особисто достатньо ресурсів, які дають можливість забезпечити належні умови для повноцінного життя, розвитку, виховання дитини та зростання її в сімейному оточенні.

Жінка може бути звільнена в межах строку, який згідно закону звільняє її від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною трирічного віку.

Після досягнення дитиною трирічного віку суд вирішує в кожному конкретному випадку подальшу долю жінки залежно від її поведінки. Якщо вона своєю поведінкою, ставленням до виконання материнських обов'язків довела своє виправлення вона може бути взагалі звільнена від подальшого відбування покарання. Призначене їй покарання може бути замінене на більш м'яке за умови, що засуджена стала на шлях виправлення і його продовження може відбуватися без ізоляції від суспільства і, як варіант, засуджена може бути направлена в місце позбавлення волі при умові, що її поведінка засвідчила про явне небажання ставати на шлях виправлення.

Невирішеною залишається проблема дострокового звільнення жінок які були вагітними і мали дітей віком до трьох років до порушення кримінального провадження, засудженими до бавлення волі на строки які не перевищують п'яти років і розподілені із слідчих ізоляторів для відбування покарання в установи виконання покарань. Із досліджених особових справ засуджених, які прибули в Чернігівську виправну колонію №44 в 2012 р. таких було направлено шість, у 2013 р. - 3, за п'ять місяців 2014 р. вже прибуло три особи. В жодному з вироків судів не обговорювалося питання про можливість звільнення від відбування покарання з випробуванням цієї категорії підсудних, незважаючи на те, що відповідно до вимог кримінального законодавства України вони мали на це право.

КВК України також містить норми відповідно до яких передбачена можливість народжувати та створювати максимально приближенні до життя в суспільстві ,умови для проживання та виховання дитини. Тій категорії вагітних жінок, які сумлінно ставляться до праці , виконують вимоги режиму виконання/відбування покарання постановою начальника виправної колонії може бути дозволено проживання за межами виправної колонії. Основні положення викладені у ст. 142 КВК України, однак на відміну від ст. 83 КК України, "Звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають

дітей до трьох років" чітких критеріїв застосування цієї норми не визначено.

Зазначимо, що дозвіл на проживання за межами колонії надається на час звільнення від роботи у зв'язку з вагітністю і пологами, до досягнення дитиною три річного віку. Відповідно до ст. 179 Кодексу України "Про працю" відпустки у зв'язку із вагітністю, пологами і для догляду за дитиною надаються на підставі медичного висновку тривалістю 70 календарних днів до пологів і 56 календарних днів після пологів, починаючи з дня пологів. Тобто за 70 календарних днів жінці, яка відбуває покарання в кримінально-виконавчих установах може бути надано право проживання за межами колонії.

Ст. 142 КВК України "Проживання жінок, засуджених до позбавлення волі, за межами колонії" не передбачає порядку проживання за межами колоній, а саме: яким чином, за який рахунок і хто має підшукувати житло, хто буде нею опікуватись (наприклад, забезпечувати харчуванням матері та дитини; надавати допомогу в піклуванні про дитину тощо). Незважаючи на те, що ч. 3 ст. 142 КВК України передбачено, що "харчуванням, одягом, а також комунально-побутовими по-

слугами вони забезпечуються за нормами, встановленими для засуджених, які відбувають покарання у виправній колонії", механізму реалізації цих заходів не передбачено. На це проблемне питання не дає чіткої відповіді й п. 52 Правил внутрішнього розпорядку, затверджених наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань від 25.12.2003 р. № 275.

Саме тому, за період дії ст. 142 КВК України, жодна жінка, яка відбуває покарання в Чернігівській колонії, не мала реальної можливості скористатися таким правом.

Як висновок, нами пропонується змінити редакцію ст. 142 КВК України, наблизивши не тільки шлях до проживання жінок за межами установи, а й найкраще забезпечити інтереси дитини, незалежно від того, де вона знаходиться.

Література:

1. Бадира В.А., Денисова Т.А. Правові основи виправлення та ресоціалізації жінок, засуджених до позбавлення волі: монографія / В.А. Бадира, Т.А. Денисова. - Запоріжжя: КПУ, 2009. - 168 с.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Владислав Скоропляс,

начальник відділу діяльності виховних колоній загальноосвітнього та професійно-технічного навчання засуджених ДПтС України

Нормативне регулювання

Діяльність Державної кримінально-виконавчої служби України проводиться на основі дотримання прав і свобод людини та громадянина, в тому числі у сфері ґендерної рівності.

Правовою основою організації та діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України є прийнятий 23 червня 2005 року Закон України "Про Державну кримінально-виконавчу службу України".

На Державну кримінально-виконавчу службу України покладається завдання щодо здійснення єдиної державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Персонал Державної кримінально-виконавчої служби України зобов'язаний поважати гідність людини, виявляти до неї гуманне ставлення.

Правовий статус засуджених визначають Кримінально-виконавчий кодекс України, Правила внутрішнього розпорядку та інші нормативно-правові акти Державного департаменту з питань виконання покарань.

Відповідно до статті 7 Кримінально-виконавчого кодексу "засуджені користуються всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, визначених законами України та цим Кодексом і встановлених вироком суду".

Державна кримінально-виконавча служба України здійснює правозастосовні та правоохоронні функції і складається з органів і установ виконання покарань.

Органами виконання покарань є: ДПтС України, її територіальні органи управління, кримінально-виконавча інспекція.

Установами виконання покарань є: арештні доми, кримінально-виконавчі установи, спеціальні виховні установи.

Кримінально-виконавчим кодексом, законом України "Про Державну кримінально-виконавчу службу України", іншими законодавчими та нормативно-правовими актами, які стосуються функціонування органів і установ виконання покарань, врегульовані питання рівності жінок та чоловіків в усіх сферах життєдіяльності.

Виконання покарання у виді позбавлення волі та обмеження волі відносно засуджених жіночої статі забезпечують 15 виправних установ, одна з яких - для неповнолітніх осіб (Мелітопольська виховна колонія Запорізької області).

Кримінально-виконавчий кодекс та інші нормативно-правові акти Державної пенітенціарної служби України (далі - ДПтС України) встановлюють рівні права та обов'язки для засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі.

За виняткових обставин до засуджених можуть бути застосовані заходи фізичного впливу, спеціальні засоби та зброя. Ці заходи фізичного впливу мають обмежену дію по відношенню до жінок, підлітків та осіб похилого віку.

При накладенні стягнень вагітні жінки, жінки, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, інваліди першої групи в дисциплінарний ізолятор, карцер, приміщення камерного типу не поміщаються.

Особам, які відбувають покарання у виправних та виховних колоніях, створюються необхідні житлово-побутові умови, що відповідають правилам санітарії і гігієни.

У статті 115 Кримінально-виконавчого кодексу України зазначається, що "норма житлової площі на одного засудженого не може бути меншою чотирих квадратних метрів, у виховних та виправних колоніях, призначених для тримання жінок". Вагітним жінкам і матерям-годувальницям створюються поліпшені житлово-побутові умови та встановлюються підвищені норми харчування.

В статтях 141 та 142 Кримінально-виконавчого кодексу України окремо визначені особливості відбування покарання у виді позбавлення волі засудженими вагітними жінками, матерями-годувальницями і жінками, які мають дітей віком до трьох років.

При двох установах - Чернігівській ВК-44 та Чорноморської ВК-74 Одеської області існують Будинки дитини. Адміністрацією зазначених установ приймаються необхідні заходи щодо створення належних умов для цих дітей та зникненню негативного впливу внаслідок соціальної ізоляції їх матерів.

Для соціально незахищеної категорії засуджених створюються додаткові сприятливі умови для відбування покарання. Так, засудженим неповнолітнім, інвалідам першої та другої груп, жінкам з вагітністю понад чотири місяці, непрацюючим жінкам, які мають дітей у будинку дитини при виправних колоніях, непрацюючим чоловікам віком понад шістьдесят років і жінкам - понад п'ятдесят п'ять років (якщо вони не одержу-

ють пенсії), а також особам, звільненим від роботи через хворобу, в тому числі хворим на активну форму туберкульозу, харчування, одяг, взуття, білизна і комунально-побутові послуги надаються безплатно".

На даний час харчування взятих під варту та засуджених неповнолітніх продовжує здійснюватись згідно з нормами, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 16.06.1992 № 336 "Про норми харчування осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, ізоляторах тимчасового тримання, приймальниках-розподільниках та інших приймальниках Міністерства внутрішніх справ" та наказом Міністерства юстиції України від 08.06.2012 № 850/5 "Про затвердження Положення про організацію продовольчого забезпечення у Державній кримінально-виконавчій службі України на мирний час".

Разом з тим, ДПТС України до Міністерства юстиції України направлено проект постановою Кабінету Міністрів України про "Про норми харчування осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, ізоляторах тимчасового тримання, приймальниках-розподільниках та інших приймальниках Міністерства внутрішніх справ", в якому розширено перелік продуктів харчування, якими забезпечуються неповнолітні у місцях позбавлення волі та попереднього ув'язнення.

Забезпечення взятих під варту та засуджених жінок речовим майном та постільними речами здійснюється згідно вимог наказу Міністерства юстиції України від 20.02.2012 №280/5 "Про затвердження Порядку забезпечення речовим майном та норм належності речового майна для засуджених, які відбувають покарання в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах".

З метою забезпечення засуджених жінок одягом та взуттям, який би відповідав міжнародним вимогам, в апараті ДПТС України **створено робочу групу**, якою вже розроблено нові зразки одягу для жінок та неповнолітніх засуджених обох статей.

Проводиться робота по обладнанню житлових приміщень, в яких тримаються засуджені жінки душовими кабінами з гарячим водопостачанням, біде тощо.

Соціально-демографічна характеристика засуджених жінок

Станом на 01.04.2014 в установах виконання покарань відбувають покарання 6222 засуджені жінки.

Найбільш численною віковою групою є жінки у віці від 35 до 45 років - 2002 особи (32,2%).

Наступна за чисельністю група від 25 до 35 років - 1964 особи (31,5%).

Також значною є кількість жінок, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, у віці від 45 до 55 років - 1078 осіб (17,3%).

Найменшу частку з числа засуджених жінок становлять особи молодіжного віку з 18 до 25 років - 12 % (772 особи) та засуджені жінки віком понад 55 років - 5,3% (334 особи).

1267 (20,3%) жінок, які відбувають покарання, перебувають у громадянському шлюбі, 1172 (18,8%) жінок, які відбувають покарання, перебувають у зареєстрованому шлюбі, 1045 жінок (16,8 %) - розлучені, 34 % взагалі не перебували в шлюбі.

Дітей віком до 6-х років мають близько 16 % засуджених жінок.

690 (11 %) засуджених позбавлені батьківських прав, у 543 жінок (8,7%) діти перебувають у будинках-інтернатах.

Ізоляція жінки в місцях позбавлення волі неабияк посилює процес розриву сімейних та соціально-корисних зв'язків, при цьому цей процес відбувається більш інтенсивно, ніж серед засуджених чоловічої статі.

Так, серед засуджених жінок 685 осіб (11%) - втратили соціально-корисні зв'язки з рідними.

У поточному році тривалими побаченнями не отримували 4112 (66%) засуджених жінок. 1816 засуджених (29%) взагалі не отримували посылки чи передачі від рідних.

Особливості умов тримання засуджених

Із квітня 2014 року органами і установами Державної кримінально-виконавчої служби України забезпечується виконання гуманного акту Держави - Закону України "Про амністію в 2014 році" від 8 квітня 2014 року. Закон України "Про амністію в 2014 році" планується застосувати до **1794** жінок. Станом на 20.06.2014 з установ виконання покарань за амністією **звільнено 874** жінки та скорочено термін відбування покарання 238 жінкам.

Станом на 01.04.2014 з виправних колоній від відбування покарання було звільнено **умовно-достроково 298 жінок (або 45% від тих, що підпадали)**, заміна невідбутої частини покарання у виді позбавлення волі більш м'яким (обмеження волі, виправні та громадські роботи) у порядку статті 82 Кримінального кодексу України застосовано до **66 засуджених (або 15,3 %)**.

В органах і установах виконання покарань забезпечуються права та можливості жінок на здобуття освіти та професії.

Для забезпечення конституційного права засуджених на можливість отримання повної загальної середньої освіти Державною пенітенціарною службою України у взаємодії з Міністерством освіти і науки України, місцевими органами влади приймаються заходи щодо забезпечення діяльності в місцях позбавлення волі мережі загальноосвітніх навчальних закладів.

На даний час при кожній установі для засуджених до позбавлення волі жінок функціонують загальноосвітні навчальні заклади. Середню освіту в цих закладах здобувають близько **1073** засуджених жінок. У вищих навчальних закладах заочною формою навчаються **16 осіб**.

Для нормативного врегулювання питань, пов'язаних з особливостями організації загальноосвітнього навчання засуджених та ув'язнених жінок в установах виконання покарання та слідчих ізоляторах спільно з департаментом загальної середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти і науки України підготовлено спільний наказ Міністерства освіти і науки України та Міністерства юстиції України від 10 червня 2014 року № 691/897/5 "Про затвердження Порядку організації навчання у загальноосвітніх навчальних закладах при виправних колоніях та слідчих ізоляторах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України", який зареєстровано в Міністерстві юстиції України за № 629/25406.

З метою вирішення питань, пов'язаних з організацією та проведенням зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень неповнолітніх засуджених та осіб, узятих під варту, у 2014 році укладено Угоду про співпрацю Державної пенітенціарної служби України та Українського центру оцінювання якості освіти. У рамках виконання цієї угоди до територіальних органів ДПТС України надіслано Програму створення заяви-реєстраційної картки особи, яка виявила бажання пройти зовнішнє незалежне оцінювання в 2014 році, та спільний методичний лист "Про організацію та проведення зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень осіб, які утримуються в установах виконання покарань (слідчих ізоляторах) Державної пенітенціарної служби України в 2014 році".

В цьому році **зовнішнє незалежне оцінювання** проходять близько **28 засуджених жінок**, що дасть їм можливість вступати до вищих навчальних закладів.

У зв'язку з тим, що для процесу адаптації жінок після звільнення вагоме місце має оволодіння професією, в установах створені умови для суспільно-корисної праці та професійного навчання.

Система професійного навчання в установах для засуджених жінок враховує не лише потреби власного виробництва, а насамперед - сучасний ринок праці. Так, **716** засуджених жінок навчаються у **професійно-технічних закладах** при установах виконання покарань. Близько **4 тис. засуджених жінок мають професію та працевлаштовані на підприємствах установ**.

Протягом зазначеного періоду з установ Державної кримінально-виконавчої служби на територію України звільнено 666 осіб.

В тому числі за місцем проживання направлено 636 (95%) звільнених. Адміністраціями установ надано допомогу у влаштуванні до лікувальних закладів 5 звільненим, до центрів соціальної адаптації направлено 25 осіб.

Стосовно всіх звільнених у встановленому порядку направлена інформація до територіальних органів внутрішніх справ для реєстрації та постановки на облік.

Повідомлення з органів внутрішніх справ про прибуття надійшли стосовно 440 (66%) осіб, звільнених на територію України, з яких зареєстровані за обраним місцем проживання 379 (56,9%), працевлаштовані 125 (29,5%) осіб.

Однією з найбільш вразливих груп засуджених жінок є матері з дітьми, які перебувають у місцях позбавлення волі.

Станом на 01.07.2014 у виправних колоніях для засуджених жінок утримується 62 засуджені жінки, які **мають при собі дітей віком до 3 років**. У слідчих ізоляторах тримається **5 жінок з дітьми та 14 вагітних**.

Влаштування дітей, які виховуються у будинках дитини, після досягнення ними трьохрічного віку, проходить за безпосереднім контролем місцевих відділів опіки та піклування. У разі надання родичами дитини відповідних документів, які гарантують забезпечення дитини належних умов проживання та виховання, вирішується питання щодо передачі їм опікунських прав. В іншому випадку дитина направляється до дитячих дошкільних закладів інтернатного типу.

Якщо у матері дитини, яка досягла трирічного віку, невідбута частина строку покарання не перевищує одного року і вона сумлінно виконує свої материнські обов'язки, перебування дитини в будинку дитини може бути продовжено адміністрацією виправної колонії до звільнення матері. У разі злісного порушення матір'ю вимог режиму відбування покарання рішення про продовження перебування дитини в будинку дитини може бути скасовано.

Для врегулювання діяльності будинків дитини ДПТС України розроблено **Типове положення про будинок дитини** при виправній колонії, яке затверджено **спільним наказом** Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я України від 21.03.2013 № 500/5/2019.

З метою попередження порушень Закону працівниками ДПТС України було проведено перевірки стану додержання конституційних прав жінок, які утримуються в слідчих ізоляторах, та виконання Закону України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" в діяльності слідчих ізоляторів.

За результатами перевірок 10.02.2012 було проведено нараду при керівництві ДПТС України, протокол наради надіслано до територіальних органів ДПТС України.

17.02.2012 Головою ДПТС України було підписано наказ №94 Про недоліки в діяльності слідчих ізоляторів при виконанні Закону України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми", у якому було визначено начальникам територіальних органів ДПТС України взяти під особистий контроль організацію роботи щодо забезпечення права ув'язнених жінок на отримання державної допомоги у зв'язку з народженням дитини, передбаченої Законом України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми", та забезпечити приведення діяльності підпорядкованих слідчих ізоляторів у напрямку забезпечення соціальної допомоги громадянам України, які тримаються під вартою, у відповідність із законодавством.

ДПТС України надаються пропозиції до Міністерства праці та соціальної політики України щодо питань, вирішення яких потребує міжвідомчої координації та розгляд яких доцільно передбачити під час проведення засідання Міжвідомчої комісії з питань охорони дитинства.

Зокрема, у квітні 2012 року ДПТС України до Міністерства праці та соціальної політики України було **надано відповідні пропозиції щодо внесення змін до Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми**, затвер-

дженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1751 (далі - Порядок), та Порядку виплати державної допомоги при народженні дитини в разі її влаштування до дитячого закладу (будинку дитини) на повне державне утримання, затвердженого спільним наказом Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства фінансів України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 19.05.2008 № 254/704/260/427/2014.

У серпні 2013 року ДПТС України розроблено та надіслано до територіальних органів ДПТС України методичні рекомендації щодо порядку організації роботи з оформлення та виплати державної допомоги жінкам з дітьми, які тримаються в установах ДПТС України.

У травні 2014 року ДПТС України опрацьовано проект Закону України "Про внесення змін до деяких актів України щодо соціального захисту окремих категорій осіб", що надійшов з Міністерства соціальної політики України та направлено до Міністерства юстиції України для опрацювання і погодження Міністром юстиції. Зазначеним проектом закону передбачено зменшення кількості документів, необхідних для оформлення державної допомоги сім'ям з дітьми, в тому числі жінкам з дітьми, які тримаються у виправних колоніях та слідчих ізоляторах.

Так, з січня по червень 2014 року адміністраціями Чернігівської виправної колонії управління ДПТС України в Чернігівській області (№44) та Чорноморської виправної колонії управління ДПТС України в Одеській області (№74) надано сприяння 43 засудженим жінкам в оформленні державної допомоги сім'ям з дітьми.

ДПТС України налагоджено співпрацю з низкою неурядових, релігійних організацій та благодійних фондів, які активно співпрацюючи з адміністраціями виправних колоній та відповідними державними структурами, надають допомогу засудженим жінкам, які перебувають в місцях позбавлення волі, та тим, які звільнилися з місць позбавлення волі.

В цілому ДПТС України проводиться значна робота щодо покращення умов утримання засуджених жінок, підвищення їх освітнього та культурного рівня, навчання професії, соціально-медичного, соціально-психологічного та соціально-правового супроводу процесу відбування ними покарання.

З метою перевірки дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту, в тому числі жінок, умов їх тримання в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах у світлі необхідності виконання рекомендацій Європейського комітету проти катувань, для напрацювання пропозицій щодо вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства за для приведення його у відповідність із європейськими нормами і стандартами, усунення наявних у ньому суперечностей, наказом Міністерства України від 05.06.2014 № 116/7 створено відповідну робочу групу, до складу якої увійшли Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини, представники Міністерства юстиції України, ДПТС України, правозахисних та громадських організацій тощо.

Співробітництво з громадськими організаціями

Співробітництво з громадськими організаціями, зокрема громадськими жіночими організаціями сприяють удосконаленню законодавства та правових механізмів, забезпечують поліпшення становища жінок, утверджують гендерну рівність у суспільстві.

Серед громадських організацій, діяльність яких спрямована на підтримання засуджених жінок, плідна співпраця органів і установ виконання покарань з Всеукраїнською громадською організацією "Жіночий консорціум України", Київським центром "Сучасна жінка", Запорізькою міською громадською правозахисною жіночою організацією, Одеською громадською організацією "Віра, Надія, Любов", Чернігівською благодійною організацією "Чернігівський жіночий правозахисний центр", Інформаційно-консультативним жіночим центром (ІКЖЛ/ВІСС) та іншими громадськими організаціями.

Громадською організацією "Жіночий Консорціум України" було видано інформаційно-довідкову брошуру для жінок, які звільняються з місць позбавлення волі. У брошурі викладено правові, соціальні та психологічні питання, з якими можуть зустрітись жінки після звільнення, в тому числі, інформація щодо громадських та благодійних організацій, центрів соціальних служб для молоді, методів психологічної допомоги, небезпечних хвороб та шкідливих звичок.

У рамках реалізації проекту "Підтримка пенітенціарної реформи в Україні" в період з 2010 по 2013 роки спільно з Інформаційно-консультативним жіночим центром з психологами територіальних органів ДПТС України неодноразово проводились навчальні тренінги для психологів установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, в яких утримуються засуджені жінки, соціологічні дослідження та круглі столи тощо.

Проводиться взаємодія із Всеукраїнською мережею центрів фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх" щодо залучення жінок, які відбувають кримінальні покарання в місцях позбавлення волі, до занять фізичною культурою та спортом. Активна співпраця велась з мережею спортивних клубів "FitCurves", які своїми заходами пропугували в установах для жінок здоровий спосіб життя.

У рамках співпраці ДПТС України із Всеукраїнським громадським центром "Волонтер", спільно з Представництвом Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні розроблено та видано у кількості 4 тис. екземплярів "Довідник для підлітків, які звільняються з виховних колоній", що сприятиме вдосконаленню системи забезпечення прав та можливостей на реінтеграцію у суспільство неповнолітніх, що перебувають у місцях позбавлення волі.

У рамках співпраці ДПТС України з міжнародною громадською організацією "Право на здоров'я" розроблено та видано "Методичні рекомендації щодо організації просвітницької роботи з профілактики ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки серед підлітків та молоді в установах Державної кримінально-виконавчої служби", які в листопаді 2013 року рішенням Наукової ради ДПТС України було схвалено та рекомендовано для практичного використання в установах, що належать до сфери управління ДПТС України.

Так, у період з 11 по 17 січня 2014 року в Київській міській галереї мистецтв "Лавра" відбулося відкриття Всеукраїнської виставки робіт декоративно-прикладного мистецтва засуджених, присвяченої святкуванню Різдва Христового.

Виставка проводилась за спільної ініціативи Синодального відділу Української Православної Церкви у справах пастирської опіки пенітенціарної системи та ДПТС України. На виставці було представлено вироби художньо-прикладної творчості засуджених за номінаціями живопис, графіка, вишивка, іконопис, різьблення по дереву тощо. Зокрема, у вис-

тавці взяли участь роботи, виготовлені жінками, які відбувають покарання у виправних колоніях.

З метою стимулювання творчої діяльності та організації корисної зайнятості засуджених, що перебувають у виховних колоніях, ДПТС України протягом січня 2014 року було проведено перегляд відеофільмів, що були подані вихованцями до участі в конкурсі "Oneminutes Jg відео", який проводився у 2013 році за підтримки Українського представництва фонду ООН (ЮНІСЕФ). За результатами проведених переглядів перемогли здобули вихованки Мелітопольської виховної колонії.

З метою забезпечення реалізації плану заходів Державної пенітенціарної служби України на 2014 рік, підготовки та відзначення 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка, серед засуджених та ув'язнених у слідчих ізоляторах проведено конкурс поетичної творчості "Тобі, Тарасе, наші таланти", а також інші урочисті заходи щодо вшанування пам'яті великого Кобзаря.

У рамках благодійного проекту "В ім'я життя на Землі!", програми фонду "Майстерня творчості" за підтримки Міжнародної асоціації ЮНЕСКО, Міжнародним благодійним фондом "Інше життя" надано сприяння щодо участі засуджених неповнолітніх у VI Міжнародному конкурсі художньої творчості "Без кордонів" на тему: "Про все потроху - в пошуку сенсу "істина та справедливість". Презентація конкурсних робіт проходила у період з 17 по 25 червня 2014 року у Національному історико-архітектурному музеї "Київська Фортеця".

Упродовж травня 2014 року ДПТС України було надано сприяння у першому етапі конкурсу в'язничної поезії "Красни-став 2014", що проводиться під патронатом Головного управління Тюремної служби Республіки Польщі та Інституту польської філології Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні, у якому взяли участь близько 40 засуджених жінок.

З метою підвищення рівня правової освіти жінок, які тримаються у виправних та виховних колоніях, слідчих ізоляторах, до їх відома доведено положення Закону України "Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів".

На виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2013 року № 611-р протягом грудня 2013 року у всіх виправних колоніях та слідчих ізоляторах організовано заходи з проведення Всеукраїнського тижня права.

Вже тривалий час триває співпраця ДПТС України із реабілітаційним центром "Преображення", що в містечку Любеч Чернігівської області та Центром реінтеграції "Будинок на півдорозі", що в місті Лозова Харківської області. Зазначені заклади здійснюють постпенітенціарну опіку на принципах неформального соціального контролю, а практичної соціальної роботи, головними завданнями якої є трудове, побутове влаштування, роз'яснювальна та психологічна робота, що безумовно сприяє профілактиці повторної злочинності.

ПРОБЛЕМИ НАДАВАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В'ЯЗНЯМ

Євген Захаров,

директор Харківської правозахисної групи

Ситуація в галузі охорони здоров'я в українських пенітенціарних закладах, як і раніше, критична. Через хронічне недофінансування спостерігається брак кваліфікованого медичного персоналу, медичне обладнання для виявлення різних захворювань часто відсутнє, і в слідчих ізоляторах часто закінчуються ліки, які терміново необхідні для лікування хворих. Враховуючи високу частку укладених з інфекційними захворюваннями та іншими хронічними хворобами, лікарняні палати в пенітенціарних установах перевантажені. Але навіть тяжкохворі ув'язнені, тюремне ув'язнення яких загрожує їх життю, не звільняються¹. Крім того, не проводяться медичні огляди на регулярній основі.

¹ <http://khp.org/en/index.php?id=1358889278>

10 лютого 2012 року Міністерством юстиції України та Міністерством охорони здоров'я України видано спільний наказ. Їм затверджено Порядок взаємодії медичних частин Державної кримінально-виконавчої служби України із закладами охорони здоров'я з питань надання медичної допомоги особам, узятим під варту. Цей наказ надає особам, які утримуються під вартою в СІЗО, право на вільний вибір лікаря установ охорони здоров'я. Хоча прийняття цього нормативного акта є певним позитивним кроком, але скористатися правом на вільний вибір лікаря можуть лише ті особи, які мають кошти для цього, що є прямою дискримінацією, обумовленою законодавством.

На жаль, в місцях позбавлення волі панує байдуже ставлення до ув'язнених, що страждають на важкі хвороби. У кращому разі їх відправлять в одну з медичних установ ДПСУ.

Однак останні часто не мають можливостей для належної медичної допомоги, і тоді, згідно закону, ув'язнений має бути переведений до цивільної лікарні для адекватного лікування. Однак адміністрація пенітенціарної установи не хоче цього робити, і змусити її може тільки рішення ЄСПЛ про тимчасові заходи відповідно до правила 39 Регламенту ЄСПЛ. Це рішення зобов'язує державу перевести хворого ув'язненого до профільної загальногромадянської лікарні. Адвокати ХПГ підготували кілька десятків заяв про застосування Правила 39 в таких випадках, і рішення ЄСПЛ про тимчасові заходи завжди виконувалися.

Адекватна медична допомога має бути невідкладною, коли людина, яка відбуває покарання в місцях позбавлення волі (колонії), має важке захворювання, що входить до "Переліку захворювань, які є підставою для подання в суди матеріалів для звільнення від подальшого відбування покарання" (далі "Перелік захворювань"). "Перелік захворювань" головним чином містить невиліковні захворювання, і більше того, в термінальній стадії. У таких випадках відсутня можливість зберегти людині життя навіть за наявності найсучасніших методів діагностики та лікування. Фактично існує практика звільнення людей, коли вони знаходяться вже в передсмертному стані. З огляду на тривалість судових процедур звільнення від подальшого відбування покарання, видається, що людину потрібно звільняти невідкладно після діагностування такого захворювання (стану здоров'я).

Ситуація зі звільненням через хвороби ускладнюється ще й тим, що навіть у разі надходження до суду подання про таке звільнення, суд у багатьох випадках відмовляє у звільненні. Такі випадки нерідко закінчуються тим, що ув'язнений вмирає в колонії.

Відповідно до позиції Верховного Суду України² при вирішенні питання про звільнення суд крім лікарського висновку повинен враховувати тяжкість вчиненого злочину, поведінку засудженого під час відбування покарання, ставлення до праці (урахування цієї обставини представляється особливо необґрунтованою щодо людей, які страждають на важкі захворювання, за наявності яких вони за станом здоров'я не здатні до праці), ступінь його виправлення та інші обставини. Не маючи будь-яких обмежень свого розсуду з приводу звільнення особи через хворобу, в деяких випадках суди по кілька разів відмовляють у задоволенні таких подань адміністрації колонії щодо людини, що фактично перебуває на межі життя і смерті, в більшості випадків за відсутності необхідної медичної допомоги та догляду. Таким хворим потрібно не тільки медична, але й паліативна допомога, надання якої взагалі не передбачено в місцях позбавлення волі.

Ще одним специфічним випадком порушення права на охорону здоров'я є ненадання медичної допомоги затриманим та особам, що перебувають під вартою, які вживають

наркотики і мають залежність від них. Для тих з них, які є пацієнтами ЗПТ, це порушення полягає у вигляді переривання цієї терапії, під час їх тримання як в ПТТ, так і в СІЗО. Особам з цієї групи, які на момент затримання не були пацієнтами ЗПТ, але перебувають у стані абстиненції, повинна бути надана медична допомога відповідно до медичних Протоколів надання наркологічної медичної допомоги (детоксикація). Незважаючи на наявність спеціального нормативного акта, яким передбачено порядок забезпечення безперервності ЗПТ в разі затримання особи та ув'язнення його під варту, на практиці ненадання медичної допомоги такого роду є досить частим явищем і в окремих випадках призводить до летальних наслідків.

Ще більш проблемною є ситуація для тих, хто страждає на важке захворювання ще до винесення вироку судом і знаходиться в СІЗО. Хоча можливість їх звільнення від покарання передбачена тією ж самою статтею 84 КК України, її реалізація на практиці є вкрай проблематичною. На відміну від звільнення людини, яка вже відбуває покарання, для стражданих на важку хворобу підслідних та підсудних відсутня Постанова Пленуму Верховного Суду України, якою б були надані рекомендації судам з цього питання. Так чи інакше, звільнення осіб через хворобу під час кримінального провадження до вступу вироку в законну силу є винятком. Ця проблема посилюється тим, що СІЗО, загалом, гірше забезпечені медичним персоналом, приміщеннями та спеціальним обладнанням, ніж установи виконання покарань.

Також гострою є проблема забезпечення медичною допомогою, а в окремих випадках, й доглядом, осіб, які страждають на важкі захворюваннями, при їх переведенні з одного місця утримання під вартою до іншого. Ця проблема посилюється не тільки неналежними умовами при перевезенні, а й недоступністю для будь-яких службовців особливої справи разом з медичними документами такої людини до його доставляння в пункт призначення.

Негативним ефектом такої нормативної заборони на доступ до особистої справи є неможливість внесення до його медичних документів інформації про надану йому в дорозі медичну допомогу, отже робить практично неможливим (крім невідкладних випадків наявності загрози для життя такої особи) і саме надання медичної допомоги.

Окрему проблему також представляє адміністративна підпорядкованість медичних працівників СІЗО та виправних установ їх адміністрації, яка неминує призводить до ситуацій внутрішнього конфлікту інтересів, пов'язаного з їх "повійним статусом" (одночасно медпрацівника і офіцера пенітенціарної служби), і, відповідно, створює перешкоди в їх діяльності з надання медичної допомоги особам, які тримаються під вартою.

ВИКОРИСТАННЯ МЕХАНІЗМІВ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ВІЛ-ПОЗИТИВНИХ УВ'ЯЗНЕНИХ

Олександр Гатятуллін, Ірина Агєєва,
ВБО "Всеукраїнська мережа людей, які живуть з ВІЛ"

Показник вперше виявленої захворюваності на ВІЛ-інфекцію в Державній пенітенціарній службі України (ДПтСУ) перевищує аналогічний показник в Міністерстві охорони здоров'я України (МОЗ України) у 43 рази, що показує концентрацію даної категорії населення в установах виконання покарань і

слідчих ізоляторах ДПтСУ. Загальна кількість ВІЛ-позитивних осіб у пенітенціарних закладах станом на 01.01.2014 р. становило 7080 осіб, що складало 5,6 % від загальної чисельності засуджених та осіб, узятих під варту¹. А в закладах Луганської, Донецької, Дніпропетровської, Одеської областях, де більш

² Постанова Пленуму Верховного Суду України № 8 від 28.09.1973 г. "О практике применения судами законодательства об освобождении от отбывания наказания осужденных, которые заболели тяжелой болезнью" (с изм.)

¹ Злобинець М.В., начальник відділу контролю за соціально-небезпечним захворюваннями та санітарно-епідеміологічного нагляду ДПтСУ, Презентація "Забезпечення доступу ув'язнених до послуг з профілактики, діагностики та лікування ВІЛ-інфекції/СНІДу у 2009 -2013. Квітень 2014.

поширена епідемія, показник складає близько 10% від загальної чисельності контингенту. 70% ув'язнених з ВІЛ - це люди у віці від 25 до 49 років, у яких є три прогнози для існування в системі ДПТСУ після вироку.

Оптимістичний прогноз. Потрапити в програму антиретровірусного (АРВ) лікування. На жаль, з 7080 осіб АРВ-лікування отримують лише 37% (2623 ос.)², виключно за кошти міжнародних донорів, закупівлю яких здійснює ВБО "Всеукраїнська мережа людей, які живуть з ВІЛ".

Реалістичний прогноз. Звільнитись за статтею 84 ККУ з проявами СНІДу. У 2013 році за цією статтею звільнилося 49,9% (412 особи)³. Але при вирішенні цього питання суд та керівництво колонії врахує не лише тяжкість вчиненого злочину, характер захворювання, але й інші обставини справи, включаючи платоспроможність сім'ї за актування, адже характеристика начальника колонії для суду має вирішальне значення. І тут вкрай важливо зазначити, що це перші кандидати на статистику смертності вже на волі, адже часто звільнення відбувається надто пізно.

Песимістичний прогноз. Причиною 29,9% смертей в системі є СНІД та/або туберкульоз⁴. При наявності лікування даних смертей можна було б уникнути, проте за 20 років епідемії ДПТСУ так і не спромоглося виділити кошти з державного бюджету України на закупівлю лікування.

В Україні 169 закладів охорони здоров'я в системі ДПТСУ. Але людям з ВІЛ призначають лікування переважно у двох стаціонарах - Міжбласній лікарні ВК № 124 та № 10.

Перш ніж призначити лікування необхідна спеціалізована діагностика для виявлення ВІЛ, визначення стану імунітету (CD4-лімфоцитів), рівня кількості вірусу в крові (вірусне навантаження). Ці обстеження, згідно з клінічним протоколом АРВ-терапії ВІЛ-інфекції у дорослих та підлітків проводяться не рідше одного разу на 6 місяців; у випадках ознак прогресування ВІЛ-інфекції - не рідше одного разу на 3 місяці та залежно від клінічної ситуації⁵. Усе це обладнання є виключно в територіальних центрах профілактики і боротьби зі СНІДом. Пацієнти знову стають заручниками конкуренції між бюджетами, обмеженими квотами, ув'язнених та осіб на свободі, заборгованостями за оплату послуг за закупівлю тестів, доставку крові з колонії та оплату праці лікарів Центрів СНІДу. Це ті наслідки, які доступ до медичної допомоги на регіональному рівні зводять до нуля. А, отже, і питання призупинення темпу розвитку епідемії в системі ДПТСУ.

Для поліпшення ситуації необхідні рішучі кроки зі сторони громадянського суспільства, які будуть використовувати усі дієві механізми громадського контролю, як на національному, так і на регіональному рівнях.

ВБО "Всеукраїнська мережа людей, які живуть з ВІЛ" уже декілька років впроваджує діяльність у закладах пенітенціарної системи щодо забезпечення доступу до медичної допомоги людей, які живуть з ВІЛ, та послуг з профілактики ВІЛ-інфекції для засуджених та осіб, які взяті під варту. Ми розуміємо, що винятково впровадженням послуг за кошти міжнародних грантів, ми не зможемо змінити ситуацію із забезпеченням доступу до медичної допомоги у вищезазначених закладах. Тому ми розглядаємо різні можливості для поліпшення ситуації.

ДПТСУ є одним з головних розпорядників бюджетних коштів, які направляються на лікування людей хворих на ВІЛ-інфекцію/СНІД та туберкульоз.

У 2013 році зі сторони ДПТСУ відбулися перші кроки закупівель за кошти держави АРВ-препаратів для засуджених з ВІЛ-статусом.

Протягом 2013 року ГО "Центр протидії корупції" (ЦПК), суб'єктом ВБО "Всеукраїнська мережа людей, які живуть з

ВІЛ", здійснювала моніторинг та аналіз державних закупівель медичних препаратів ДПТСУ.

У ході аналізу процедур закупівель установи в 2012 році ЦПК виявив, що ціни на препарати, закуплені ДПТСУ в 2012 році, значно перевищують ціни, за які ці ж ліки закупив МОЗ України, а в деяких випадках - навіть ціни аптек м. Київ. Аналогічна ситуація із закупівельними цінами ДПТСУ в 2013 році. Перевитрати бюджетних коштів тільки на протитуберкульозних препаратах 2-го ряду складають 1 762 840 гривень.

Окрім того, в ДПТСУ закуповують ліки, максимально розширюючи предмет закупівлі. Є кілька різних препаратів однієї категорії закуповують разом - одним лотом.

При оголошенні ДПТСУ закупівель у 2013 році ЦПК виявив ряд недоліків. Предмет закупівель було знову необґрунтовано розширено, а оголошення про закупівлю та документація конкурсних торгів містили різні дати кінцевого терміну подачі пропозицій.

Керівництво ДПТСУ категорично відмовилося допустити на розкриття пропозицій конкурсних торгів 04 червня 2013 р. року представника ЦПК.

Крім того, проаналізувавши пропозиції конкурсних торгів, що були опубліковані на веб-порталі державних закупівель, ЦПК виявив, що представлені цінові пропозиції учасників є завищеними. Загальна сума завищення складає близько 2 млн. гривень. ЦПК направив низку депутатських звернень з приводу оскарження зазначених порушень. 20 червня 2013 р. ДПТСУ скасувала зазначені торги.

Фахівці ГО "Центр протидії корупції", у другому півріччі особливу увагу сконцентрували на процедурі закупівель ліків Державною пенітенціарною службою України. ЦПК направив до ДПТСУ звернення щодо завищення очікуваної вартості при повторній закупівлі АРТ та протитуберкульозних препаратів і повідомив про нераціональність використання Реєстру оптово-відпускних цін на лікарські засоби при формуванні очікуваної вартості закупівлі. 27 серпня 2013 р. відбулося розкриття пропозицій конкурсних торгів ДПТСУ. За результатами ТОВ "Скай Фарм" знизила свою цінову пропозицію на протитуберкульозні ліки на суму більш, ніж 1 млн. грн., в порівнянні зі скасованою закупівлею⁶.

Отже, перші спроби закупівель у 2013 році закінчилися перевіркою Генеральної прокуратури України, відмінними тендерами, та відвертим саботажем подальших закупівель медичним управлінням ДПТСУ.

В Україні також є декілька правозахисних механізмів, які реалізують право цільової групи на доступ до медичних послуг та медичної допомоги у місцях позбавлення волі.

Стаття 3 Європейської конвенції з прав людини (Конвенція) забороняє тортури, а також будь-які інші види нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. Держава повинна забезпечити те, щоб людина утримувалася під вартою в таких умовах, які сумісні з повагою до її людської гідності, щоб манера та спосіб цієї міри не піддавали її стражданню і позбавлень такої інтенсивності, яка перевищує неминучий рівень страждань при позбавленні волі. Необхідно адекватно забезпечувати здоров'я та благополуччя людини шляхом надання необхідної медичної допомоги. Відсутність належного медичного лікування може суперечити Статті 3 Конвенції⁷. Організацією Об'єднаних Націй прийняті основні принципи поводження з ув'язненими (принцип 9): "Ув'язнені користуються медичним обслуговуванням, наявним в даній країні, без дискримінації у зв'язку з їх юридичним становищем"⁸.

² Там само.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Клінічний протокол антиретровірусної терапії ВІЛ-інфекції у дорослих та підлітків. Наказ МОЗ України від 12.07.2010 № 551. http://moz.gov.ua/ua/portal/dn_20100712_551.html

⁶ Аналітичний звіт "Хто заробляє на епідеміях ВІЛ/СНІДу і туберкульозу в Україні". ГО "Центр протидії корупції". - Київ, 2013. - 38 с. <http://health.antac.org.ua/2013/12/osnovni-vysnovky-zi-zvitu-tspk-hto-zaroblyaje-na-epidemiyah-vil-snidu-ta-tuberkulozu-v-ukrajini/>

⁷ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_004

⁸ Резолюція 45/111 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 року "Основні принципи поводження з ув'язненими" http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_230

Дієвими механізмами забезпечення прав ув'язнених є Національний превентивний механізм (НПМ), завдяки якому можливо здійснювати постійний моніторинг доступу до медичних послуг у місцях несвободи разом із представниками Секретаріату Уповноваженого при Верховній Раді України з прав людини та спостережними комісіями при обласних та районних державних адміністраціях, які мають право згідно з положенням "...*відвідувати установи виконання покарань, вивчати стан матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення засуджених осіб, умови їх праці та навчання, стан організації соціально-виховної роботи*"⁹.

Представник ВБО "Всеукраїнська мережа людей, які живуть з ВІЛ" у квітні 2014 року став членом Експертної ради при Представникові Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з питань реалізації НПМ, що надасть можливість організації брати активну участь у роботі та розвитку НМГП. Харківським інститутом соціальних досліджень у 2014 році було залучено експерта ВБО "Всеукраїнської мережі людей, які живуть з ВІЛ" для проведення спеціалізованого тренінгу з моніторингу права на медичну допомогу в слідчих ізоляторах в Україні. Раніше, у 2013 році, Уповноваженим ВРУ з прав людини спільно з громадськістю була підготовлена спеціальна доповідь, де приділялася увага правам ВІЛ-інфікованим та

хворим на СНІД у слідчих ізоляторах ДПТСУ. Однією з рекомендацій для ДПТСУ було "здійснення діагностики та специфічного лікування захворювання на ВІЛ-інфекцію привести у сурову відповідність до нормативних документів"¹⁰.

Представників регіональних осередків ВБО "Всеукраїнської мережі людей, які живуть з ВІЛ", особливо тих, хто працює у закладах пенітенціарної системи, керівництво організації заохочує брати участь у складі спостережних комісій на місцях, а також у якості моніторів НПМ.

Усі вищезазначені заходи дозволяють впливати на якість медичного забезпечення в пенітенціарних закладах. Це можливо не лише на рівні обмеженого доступу конкретного ув'язненого до лікування в конкретній колонії, але й для збору стандартного набору стратегічної інформації щодо хронічної відсутності доступу до медичної допомоги, наслідком якої є не відбування покарання, а смерть.

Ми розуміємо, що ці заходи не дадуть можливості повного доступу до медичної допомоги, тому необхідно на законодавчому рівні розглядати питання щодо передачі функції надання медичної допомоги засудженим під юрисдикцію МОЗ України, що є стратегією Європейського регіонального бюро ВООЗ з питань організації пенітенціарної охорони здоров'я¹¹.

ОХРАНА ЗДОРОВ'Я В ТЮРЬМАХ

Владимир Шалашный,

спеціаліст в області пенітенціарного
здоровоохоронення, лікар вищої категорії
по організації здоровоохоронення.

Пока еще не получил признания тот факт, что пенитенциарная служба - это общественная услуга, удовлетворяющая определенные фундаментальные потребности общества, такие как потребность людей чувствовать себя в безопасности, и знать что преступление наказано и с преступника взыскано по заслугам.

Как и в случае всех других общественных услуг, степень и качество этой услуги зависит от политической воли.

На политическом уровне должно быть четкое понимание того, что здравоохранение в исправительных учреждениях является неотъемлемой частью общественного здравоохранения и является одной из ключевых проблем влияния на общественное здравоохранение, особенно если это касается социально опасных заболеваний.

В вопросах прав человека можно утверждать, что пенитенциарная медицина изначально находится в неравном положении в сравнении с гражданским здравоохранением, как с точки зрения ресурсов, так и качества внедрения стандартов медпомощи. Отсутствует единое медицинское пространство. Поэтому пенитенциарной медицине часто не удается достичь уровня общественного здравоохранения, что свидетельствует о наличии серьезных системных недостатков. Необходимость подхода к пенитенциарному здравоохранению с позиции прав человека Европейское региональное бюро ВОЗ пропагандирует и поддерживает на протяжении уже более 10 лет.

Несмотря на то, что в последние десятилетия было разработано и принято большое количество международных правил охраны здоровья в местах лишения свободы, анализ юридических документов по правам человека показывает, что часто в Украине наблюдается следующая неудовлетворительная практика:

- права заключенных на здоровье часто игнорируются. Заключенные часто подвергаются предотвратимым рискам нарушения здоровья, например, из-за отсутствия доступа к

программам скрининга, иммунизации или к программам активного выявления заболеваний;

- медицинский персонал зачастую не является независимым от администрации тюремного учреждения и оказывается вовлеченным в конфликты между необходимостью предоставления качественной медицинской помощи и усилиями администрации по поддержанию соблюдения режима содержания и наказания заключенных;

- места заключения представляют собой учреждения с высоким риском заболеваний, особенно когда речь идет о борьбе с инфекционными заболеваниями. Наиболее проблемными учреждениями в этом отношении являются ИВС органов внутренних дел, СИЗО пенитенциарной службы и, как ни странно, Исправительные центры;

- службы пенитенциарного здравоохранения слабо интегрированы в систему общественного здравоохранения, включая аспекты обучения и повышения квалификации медицинского персонала;

- существует проблема несвоевременного предоставления заключенным доступа к врачам общей практики или к специализированной медицинской помощи;

- не проводится комплексная политика в отношении наркотиков, объединяющая медицинскую детоксикацию, психологическую поддержку, выработку навыков безопасной жизнедеятельности, реабилитацию, заместительные программы и профилактики;

- реально не поддерживается и не организуется непрерывная помощь при переводе осужденного из одного пенитенциарного учреждения в другое;

- не проводится медико-социальное сопровождение больных, освобожденных из мест лишения свободы.

¹⁰ Стан забезпечення права на медичну допомогу у слідчих ізоляторах ДПТСУ. Спеціальна доповідь з питань реалізації національного превентивного механізму/Уповноважений Верховної Ради України з прав людини: Офіційне видання. - Київ. 2013. - 88 с.

¹¹ Разумное стратегическое руководство здравоохранения в местах лишения свободы в XXI веке. Краткий аналитический обзор по вопросу организации пенитенциарного здравоохранения. Европейское региональное бюро Всемирной организации здравоохранения. 2014. - 32 с.

Недостаточное качество и доступность медицинских и профилактических услуг предоставляемых заключенным, отсутствие внедрения в медицинскую практику клинических протоколов лечения заболеваний на основе доказательной медицины и нерациональное использование лекарственных средств с доказанной эффективностью, способствуют значительному разрыву в уровне предоставляемых заключенным медицинских услуг по сравнению с гражданским сектором здравоохранения.

Что сейчас представляет собой пенитенциарное здравоохранение и где мы сейчас находимся?

ГПТС Украины находится в зоне юрисдикции Министерства юстиции Украины.

Вся система продолжает иметь жесткую вертикальную подчиненность в вопросах:

- контроля бюджета;
- выработки политики;
- контроля приема на работу персонала;
- обеспечения справедливости и качества медпомощи;
- обеспечения контроля профессионального уровня персонала.

Система практически не интегрирована в общественное здравоохранение.

Отсутствие в течение значительного промежутка времени (около 20 лет) глубокого анализа проблем, имеющихся в пенитенциарном здравоохранении Украины, не позволяло предпринять какие-либо конкретные меры по исправлению ситуации в области охраны здоровья заключенных.

Изменившиеся структура и уровень заболеваемости и смертности, эпидемии туберкулеза и ВИЧ-инфекции привели к тому, что силы и средства медицинской пенитенциарной службы уже не в состоянии поддерживать эффективность результатов своей деятельности (тюрьмы стали резервуаром туберкулеза, в том числе лекарственно-устойчивого, ВИЧ-инфекции, гепатитов, других социально опасных заболеваний и источником их распространения). Рост предотвратимой смертности (инструмент для оценки эффективности системы здравоохранения) показал структурную неэффективность системы.

Оказание медицинской помощи в пенитенциарной системе в значительной степени стало фокусироваться на лечении уже запущенных форм заболеваний, вместо проведения широкомасштабных мероприятий по укреплению здоровья и проведению профилактических мероприятий.

Оценка кадрового потенциала медицинских подразделений свидетельствует о критической ситуации:

- отсутствует политика и стратегия развития кадровых ресурсов, включая вопросы их финансирования;
- дефицит квалифицированного врачебного персонала (ряд учреждений работает без врачей) и технического персонала;
- старение медперсонала (молодые не идут работать в систему - отсутствие профессионального роста, условия труда на рабочих местах тяжелые, менталитет обслуживаемого контингента, низкий уровень оплаты труда, режимные требования в учреждениях... т.д.);

ДОСТУП К НАДЛЕЖАЩЕМУ МЕДИЦИНСКОМУ ОБСЛЕДОВАНИЮ И ЛЕЧЕНИЮ В ИСПРАВИТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ. ПРОБЛЕМЫ ВИЧ И СОПУТСТВУЮЩИХ ЗАБОЛЕВАНИЙ

Айгуль Муканова,

Харьковская правозащитная группа

Государство отвечает за жизнь и здоровье заключенного и обязано обеспечить ему доступ к необходимой (надлежащей и адекватной) медицинской помощи, доступ к медицинской информации.

В Украине предпринимаются определенные действия для улучшения ситуации, включая изменение нормативно-

- уровень знаний нормативно-правовых актов МОЗ Украины низкий;

- аккредитация учреждений проводится формально и не стимулирует повышения качества работы;

- не выплачиваются в полном объеме надбавки за работу в зонах риска;

- не выделяется необходимое финансирование для обучения медперсонала;

- отсутствует нормативная база, определяющая взаимодействия и механизмы оплаты за услуги специалистов МОЗ Украины;

Что делать? Почему пенитенциарное здравоохранение не было включено в реформу здравоохранения в Украине?

В последние годы некоторые государства члены Европейского региона ВОЗ передали ответственность за охрану здоровья в местах лишения свободы своим министерствам здравоохранения. К ним относятся (в хронологическом порядке): Норвегия, Франция и Соединенное Королевство. Аналогичную реформу провели Италия, некоторые швейцарские кантоны и две автономные области Испании. В настоящее время несколько других стран рассматривают возможность такой же реформы или уже начали ее: это Казахстан, Косово, Республика Молдова и Финляндия.

По всей видимости, этот процесс будет продолжаться. Представители нескольких государств реализовавших или планировавших реализовать передачу ответственности, сообщили о положительных исходах для здоровья на международной конференции в Лондоне в 2004 году. Их единодушным выводом было то, что "выгоды [от передачи] могут быть велики. Проведенные оценки указывают, что качество предоставляемой заключенным помощи повысилось во всех четырех странах. Наблюдается большее понимание и отражение в национальной политике здравоохранения особых потребностей заключенных в услугах здравоохранения. Улучшилось кадровое обеспечение и качество персонала. Укрепились связи с обществом"

Отдельные государства-члены Европейского региона дополнительно сообщили о таких выгодах, как улучшение ресурсного и финансового обеспечения для решения ключевых вопросов пенитенциарного здравоохранения, и о включении заключенных в основные инициативы в области общественного здравоохранения. Самые последние фактические данные по Региону подтверждают, что показатели функционирования служб пенитенциарного здравоохранения могут существенно улучшиться после передачи ответственности министерствам здравоохранения

Понятно, что передача пенитенциарного здравоохранения под юрисдикцию министерства здравоохранения и, соответственно, интеграция пенитенциарного здравоохранения в национальную систему здравоохранения будет длительным процессом но есть все основания считать, что такой общегосударственный подход к охране здоровья в местах лишения свободы в перспективе будет иметь положительные эффекты.

правовой базы. Однако предоставление доступа к медицинской помощи и медицинской информации остается серьезной проблемой и ведет к многочисленным нарушениям прав заключенных и осужденных.

Основная проблема пенитенциарных учреждений - высокий уровень заражения и развитие имевшихся заболева-

ний до крайне тяжелых стадий заболевания. И это происходит в результате нарушений на всех стадиях оказания медицинской помощи в следственных изоляторах и местах лишения свободы.

Любое лечение должно начинаться с осмотра больного квалифицированным врачом. В учреждениях пенитенциарной службы по-прежнему недостаток медицинских специалистов. Причиной этого специфика учреждений и невысокая оплата труда. В этой сфере дефицит уже не грамотных и профессиональных медицинских работников, а отсутствие каких-либо специалистов, предусмотренных штатным расписанием. Далее, как правило, в штате колонии предусмотрены специалисты только общих направлений. Специальные врачи приглашаются из коммунальных и государственных учреждений охраны здоровья. Качественное обследование больных в самих учреждениях пенитенциарной службы даже на имеющемся оборудовании невозможно. Более 80 процентов оборудования, как указывает сама Пенитенциарная служба, исчерпало свой ресурс, что делает невозможным диагностирование, лечение своевременно и на необходимом уровне.

8 апреля 2014 года в УИК Украины внесены изменения, согласно которым осужденным гарантируется право на свободный доступ врача для получения медицинской помощи. Оговаривается, что осужденный вправе обращаться за консультацией и лечением в учреждения охраны здоровья, оказывающие платные услуги, и проходить там стационарное лечение.

Приказом Минздрава от 10 мая 2012 года №710/5/343 утверждён порядок взаимодействия между пенитенциарными учреждениями и учреждениями охраны здоровья. В данном приказе также указывается право осужденного на свободный выбор врача. Одна норма тут вызывает вопросы - "осмотр осужденного проводится врачом в присутствии персонала медицинской части исправительного учреждения". Как правило, осужденный обращается за помощью к врачу со стороны, когда он не доверяет врачу исправительного учреждения. Чаще всего это недоверие связано с неадекватностью действий врача и его зависимостью от пенитенциарной службы. Естественно, в такой ситуации обязательность его присутствия при осмотре вызывает проблемы для коммуникации осужденного с врачом, которого он пригласил. Осужденный не может ответить на все вопросы приглашенного врача в присутствии лиц, которым он не доверяет, а также сообщать информацию, которая считается конфиденциальной.

Далее, в Приказе не оговаривается платность учреждения, врач которого осматривает осужденного. Однако на практике врачи любых медицинских учреждений соглашаются на выезды в случае оплаты потраченного времени и транспорта. Все расходы по вызову врача ложатся на осужденного.

Приказом оговаривается, что в случае отсутствия ресурсов у учреждения для отбывания наказания для надлежащего обследования, такое обследование проводится в близлежащем учреждении охраны здоровья, по запросу врача медицинской части исправительного учреждения. Если по результатам осмотра осужденного установлено, что ему необходима медицинская помощь в специализированном учреждении, врач медицинской части, согласно процедуре должен подготовить справку и обратиться с запросом к руководству исправительного учреждения. Данная норма, как показывает практика, работает тяжело и только в тех случаях, когда осужденному помогает адвокат. Более того, рассмотрение таких вопросов затягивается и когда больному нужно срочное обследование, такое затягивание ведет к необратимым последствиям. Далее, по процедуре такое обследование проводится по запросу медицинской части колонии. Пенитенциарная служба в приоритетах деятельности на 2013 год отметила плохое обеспечение санитарным автотранспортом своих учреждений охраны здоровья для предостав-

ления специализированной медицинской помощи и своевременной госпитализации в территориальные учреждения министерства охраны здоровья. По той причине, что медицинские работники в СИЗО и колониях подчиняются пенитенциарной службе и не заинтересованы в дополнительных хлопотах для учреждения, связанных с транспортировкой и конвоированием, они практически не выступают инициаторами таких обследований, ограничиваясь утверждением, что у колонии достаточно ресурсов и у заключенного или осужденного нет необходимости для дополнительного обследования или госпитализации.

Таким образом, суммируя вышеуказанное, следует отметить, что де-юре доступ к альтернативному врачу и надлежащему обследованию у осужденных есть, но де-факто только те осужденные, у которых есть родные или друзья, которые могут обеспечить оплату вызова врача или обследование в платном медицинском учреждении, или имеют рычаги давления на администрацию колонии, могут рассчитывать на надлежащую медицинскую помощь.

У осужденных нет доступа к своим же медицинским документам, чаще всего они не могут получить копии медицинских карточек, отказывают им и письменно и устно, не опасаясь обжалований отказов. На запросы адвокатов и юристов по доверенности, копии медицинских документов также не всегда предоставляются. Это также становится препятствием для оказания надлежащей медицинской помощи, в частности, при привлечении независимого врача.

В учреждениях пенитенциарной службы сохраняется проблема отсутствия регулярного, в целях контроля за состоянием больного, обследования и лечения. Эта проблема для Украины является системной и не решается, несмотря на многочисленные решения Европейского Суда о нарушениях Украиной своих обязательств по ст. 2 и ст. 3 Европейской Конвенции. Неоднократно отмечалось в данных решениях, жалобы больных не фиксируются, реакции на эти жалобы нет, равно как и постоянного контроля за состоянием тяжелобольных, лечение, если предоставляется, симптоматическое. Такое лечение на короткое время улучшает ситуацию, но не лечит болезнь, и в результате ведет к обострениям заболеваний. Госпитализируют только в тяжелом состоянии, чаще всего после вмешательства адвокатов и родственников.

Нарушается предусмотренное Приказом от 18 марта 2013 года № 460/5 требование содержать в отдельных от других осужденных, помещениях, лиц, больных инфекционными заболеваниями. Уже после издания приказа зафиксированы случаи заражения осужденных туберкулезом в колониях и СИЗО. Причиной является отсутствие диагностирования открытой формы туберкулеза у заключенных и осужденных.

Кроме того, указанным приказом № 460/5 запрещается этапирование из СИЗО больных в острой стадии заболевания, инфекционные и венерические заболевания, которые не прошли установленный курс лечения, за исключением больных туберкулезом и венерическими заболеваниями, в отношении которых вступили в законную силу приговоры. Эта норма Приказа не исполняется, последнее обращение было 20 июня 2014 года из Харьковского СИЗО о том, что больного ВИЧ с резким падением уровня CD4 клеток и гепатитом С в стадии обострения этапировуют в колонию.

Во время этапирования все медицинские документы опечатываются и распечатать их могут только с согласия судьи или прокурора, осуществляющего надзор за данным СИЗО. В случаях ухудшения состояния больного с ВИЧ или туберкулезом, для адекватной помощи необходимо знать правильный диагноз, течение болезни, ее особенности, реакцию на медицинские препараты. Это представляет серьезную угрозу для больного, если принять во внимание, что этапирование может длиться несколько недель, и в это время осужденный остается без надлежащей медицинской помощи.

Осужденные в учреждениях пенитенциарной службы находятся в группе с наивысшим уровнем инфицирования ВИЧ,

который в 2013 году отмечен как 5,7%. Количество инфицированных от общего числа осужденных составляет 13,6%.

В общегосударственной программе обеспечения профилактики ВИЧ-инфекции, лечения, пристражования и поддержки ВИЧ-инфицированных и больных СПИД на 2009-2013 годы был сделан акцент на профилактике ВИЧ среди потребителей инъекционных наркотиков, отбывающих наказание в исправительных учреждениях и создание в исправительных учреждениях инфекционных отделений для ВИЧ-инфицированных и больных СПИДом. Отдельным пунктом предусмотрено обеспечение лабораторного сопровождения антиретровирусной терапии, заместительной терапии, профилактики, диагностики и лечения оппортунистических инфекций.

Несмотря на то, что уже середина 2014 года, шагов в этом направлении сделано очень мало. Диагностирование и контроль за лечением больных ВИЧ проводится ресурсами региональных центров ВИЧ/СПИД. Есть случаи, когда диагностирование не проводится из-за халатности администрации колонии, и больные с ВИЧ долгое время не знают о своем заболевании.

Зафиксированы случаи, когда администрация колонии знает, что осужденный болен ВИЧ, но не делает никаких попыток определить стадию заболевания и начать лечение. Так, в Черниговской колонии больному ВИЧ, который предупредил администрации колонии о своем заболевании, в течение полугода не проводили обследование для определения стадии заболевания назначения лечения без объяснения причин.

Действует совместный приказ от 5 сентября 2012 года № 692/775/1311/5 "Об утверждении порядка взаимодействия учреждений охраны здоровья, территориальных органов внутренних дел, учреждений исполнения наказания и следственных изоляторов" в части обеспечения диспансерного наблюдения за ВИЧ-положительными лицами, осуществление клинико-лабораторного мониторинга за течением болезни и проведения антиретровирусной терапии. Протоколами лечения ВИЧ (взрослых, подростков, объединенных с туберкулезом и т.д.) предусмотрены полное лабораторное обследование больного, включая исследование на иные инфекционные заболевания и осмотр узкими специалистами. При назначении лечения обязательны постоянный контроль и консультирование, в том числе контроль за психологическим состоянием больного. Однако в большой части это требование не выходит за рамки протоколов. Даже после диагностирования АРТ не назначается сразу. Одному из осужденных Луганской области антиретровирусную терапию не назначали пять месяцев под различными предлогами. В беседе с больным врачи сообщили, что просто нет препаратов. При лечении больных ВИЧ отсутствует регулярной, необходимой частоты контроль за уровнем CD-клеток, а также реакцией организма на отдельные препараты. Антиретровирусные препараты могут иметь болезненный эффект в определенные периоды лечения и резкое ухудшение состояния, худшее, чем до приема препаратов. В результате больные прекращают прием. Однако в этой ситуации особенно важен контроль за ходом лечения и общение с пациентом. Необходимо, чтобы врач изучил ситуацию и изменил схему лечения при плохой реакции организма или же, когда виной страхи и предубеждения больного, убедил его продолжить лечение. Любой перерыв приема препаратов, которые нужно принимать ежедневно в одно и то же время, сводит на нет лечение и эффективность препарата в будущем. Так, больной ВИЧ в колонии Киевской области дважды отказывался принимать препарат, после которого ему становилось плохо. Врачи, не выясняя причин отказа, просто брали у него заявление об отказе принимать лечение и, удовлетворившись этим и ссылаясь также на плохое поведение больного, прекращали лечение. Уровень CD-клеток у него упал до 6, когда

обязательна терапия при уровне 200 клеток и меньше, а в четвертой стадии, которая была у пациента, и с 350 клеток.

В отношении лечения сопутствующих заболеваний ситуация еще хуже. В большинстве случаев больным ВИЧ дают только антиретровирусные препараты, но не обследуют и не лечат заболевания, которые, как правило, сопутствуют ВИЧ-инфекции. Это и гепатит С, туберкулез, кандидоз и т.д. При сообщениях больного о недомогании надлежащей реакции не следует.

Что касается заместительной терапии, она введена с совместным приказом Министерств, пенитенциарной службы и Комитетом по обороту наркотиков 22 октября 2012 года только в ИВС и следственных изоляторах, в исправительных колониях предоставление препаратов заместительной терапии не предусмотрено. Это оставляет на том же уровне распространение ВИЧ среди потребителей инъекционных наркотиков в колониях, а также уровень пыток и жестокого обращения в отношении данной категории лиц.

В отношении туберкулеза следует отметить, как и в предыдущие годы, отсутствие контроля за лечением и его бесперывностью. Прерывание лечения чаще всего происходит при мультирезистентом (устойчивом к препаратам 2-го ряда) туберкулезе. Как правило, это связано с отсутствием препаратов, которые в разы дороже препаратов первого ряда. Адвокаты, оказывающие помощь больным осужденным, встречались с тем, что при лечении туберкулеза в колониях применяются препараты, в отношении которых у больных уже выработалась устойчивость, но ему приходится принимать их, поскольку других нет и врачи убеждают пить имеющиеся. Результат лечение нулевой, болезнь прогрессирует и наступают необратимые последствия.

Выпуская на волю больного с открытой формой мультирезистентного туберкулеза, государство подвергает обществу серьезной опасности, а маленьких детей из окружения больного - смертельной.

Диета как часть лечения особенно важна при отдельных заболеваниях - диабет, язва, гастрит, гепатиты. Она отдельно прописана при данных заболеваниях в приказах Министерства охраны здоровья и нормативных актах пенитенциарной службы. На практике она часто не предоставляется ввиду недостатка финансирования, в то же время компенсировать это собственными ресурсами через посылки и передачи не допускается. Как правило, диета предусматривает регулярную свежеприготовленную пищу и свежие фрукты и овощи. Количество передач в колонии строго регламентированы, не все продукты, предусмотренные диетой, разрешены для передачи, условий для приготовления в колонии самостоятельно осужденными или их сокамерниками, нет.

Обобщая вышеизложенную ситуацию, хочется отметить тяжелое и уязвимое состояние, в котором оказываются заключенные в СИЗО и осужденные, отбывающие наказание в исправительных учреждениях. На фоне общего ухудшения в стране доступа к надлежащей медицинской помощи их положение выглядит удручающим. Государство наказывает их за совершение преступлений лишением свободы, но оно не вправе лишать их жизни и здоровья и подвергать пыткам и жестокому обращению, заставляя страдать от боли и необратимых последствий. Более того, возвращение тяжелобольных людей после освобождения, их лечение и содержание ложится тяжелым бременем на их близких и на государство, увеличивает показатели эпидемий. Пытаясь сэкономить на данной категории больных и не уделяя достаточного внимания процедуре предоставления необходимой медицинской помощи в учреждениях пенитенциарной службы, государство платит высокую цену - как в денежном эквиваленте, так и здоровьем и жизнью своих граждан.

ПЕРЕПОДЧИНЕНИЕ МЕДИЦИНСКОЙ СЛУЖБЫ ПЕНИТЕНЦИАРНОЙ СИСТЕМЫ МИНИСТЕРСТВУ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ УКРАИНЫ - АКТУАЛЬНАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ

Владимир Бочаров-Туз,

Кировоградское областное отделение,

Всеукраинская благотворительная организация "Всеукраинская сеть ЛЖВ"

Право на доступ к медицинскому обеспечению является одним из основных и неотъемлемых прав осужденных и лиц, взятых под стражу. Вместе с тем, в нынешнем состоянии пенитенциарная система Украины оказалась не способной противостоять эпидемиям, обеспечивать людей охраной здоровья и адекватной медицинской помощью.

На этом регулярно акцентируют внимание международные и национальные правозащитные организации.

Множество дел в Европейском суде по правам человека, проигранных Украиной, подтверждают критическое состояние медицинской помощи в пенитенциарной системе.

Украинские тюрьмы и колонии уже давно превратились в ареал, в котором наблюдаются наибольшие темпы эпидемий туберкулеза, ВИЧ-инфекции и гепатита. В результате сейчас возможность заражения туберкулезом в пенитенциарном учреждении в семь раз выше, чем на свободе. Распространенность ВИЧ-инфекции в криминально-исполнительной системе почти в три раза превышает аналогичный показатель в обществе в целом, а по неофициальной статистике в 15 раз. При этом медицинские подразделения зачастую оказываются не способными лечить таких пациентов в полном объеме.

Несмотря на то, что заключенные и осужденные являются гражданами нашей страны, которые рано или поздно возвращаются в социум, подход правительства Украины к финансированию тюремной медицины исключает возможность качественного лечения и охраны здоровья таких людей. Так, учреждения, подчиненные МОЗу, имеют как централизованное, так и региональное финансирование, а пенитенциарные финансируются только централизованно. Кроме того, программы МОЗа имеют лучшее финансовое обеспечение, чем соответствующие программы Государственной пенитенциарной службы. Поэтому медицинским подразделениям уголовно-исполнительной системы приходится работать на изношенном и морально-устаревшем оборудовании.

Вследствие не способности пенитенциарного ведомства обеспечить реализацию медицинских прав заключенных и осужденных, эту функцию начинают все чаще брать на себя медицинские учреждения Министерства охраны здоровья. По оценочным данным, каждая третья услуга, предоставляемая в уголовно-исполнительной системе в сфере предоставления медицинской помощи ВИЧ-позитивным, лечения и профилактики туберкулеза осуществляется учреждениями МОЗа. Такая практика продолжает развиваться, что подтверждает необходимость переподчинения медицинской службы пенитенциарной системы Министерству охраны здоровья Украины.

Сегодня для предоставления медицинской помощи учреждениям ГПтСУ берут на 0.5 ставки медицинских работников, которые, как правило, не являются аттестованными. На таких сотрудников очень сложно влиять, что является еще одним аргументом в пользу переподчинения медслужбы.

Кроме того, актуальность переподчинения обусловлена и рядом других факторов:

1. Необходимо обеспечить независимость медицинских работников от влияния сотрудников других отделов и пенитенциарного руководства.

Данная необходимость уже признана Государственной пенитенциарной службой Украины. О чем свидетельствует внедрение пилотной инициативы переподчинения медико-санитарных частей ряда пенитенциарных учреждений не-

скольких областей непосредственно аппарату ГПтСУ. Подобная реформа была проведена в Российской Федерации. Ее эффективность является спорной.

2. Позитивная практика переподчинения подтверждается международным опытом.

Многие прогрессивные страны переподчинили тюремную медицину из ведения пенитенциарного ведомства. Среди таких стран: Норвегия, Франция, Англия и Уэльс в Соединенном Королевстве. Такой переход привел к позитивным тенденциям в предоставлении медицинской помощи в уголовно-исполнительной системе. В данное время еще несколько стран намерены осуществить аналогичный переход - это Грузия, Испания, Шотландия.

Кроме того, Члены Европейской сети по охране здоровья в местах лишения свободы в начале 2014 года обратились к Европейскому региональному бюро ВОЗ с просьбой подготовить документ по вопросу стратегического руководства о разделении ответственности за пенитенциарное здравоохранение между различными министерствами. Данный документ был подготовлен с участием членов Сети и специально сформированной группы экспертов по управлению охраной здоровья в местах лишения свободы.

Такая система стратегического руководства будет в полной мере соответствовать новой Европейской политике здравоохранения *Здоровье 2020*, способствуя ее реализации и создавая условия для улучшения здоровья и благополучия заключенных в рамках мер по охране здоровья всего населения. Вместе с тем, некоторые проблемы можно решить уже сейчас, то есть без проведения реформы переподчинения.
Следует внести изменения в принятое Правило внутреннего распорядка следственных изоляторов ГПтСУ Украины, утвержденных приказом Министерства юстиции Украины от 18.03.2013 года №460¹ (далее - Правила).

В документе заложен ряд ограничений, способных ухудшить реализацию медицинских прав заключенных и осужденных, находящихся в следственных изоляторах.

Так, по неопределенным причинам, п. 4.1 Правил безосновательно ограничивает право людей, пребывающих в СИЗО на лечение. Даная норма устанавливает возможность передачи заключенным и осужденным только аналогов медицинских препаратов, предназначенных для прохождения курса лечения, а не самих медицинских препаратов. Кроме того, теперь фактически лицам, находящимся в СИЗО, нельзя передавать изделия медицинского назначения (бинты, вату, шприцы, катетеры, системы для капельниц и т.д.), поскольку такая возможность не предусмотрена Правилами.

Кроме того, п. 4.1 ограничивает круг субъектов, которые могут передавать заключенным и осужденным аналоги медицинских препаратов, в частности, закреплена следующая формулировка "заключенные и осужденные имеют право:... согласно назначению врача получать от родственников (в фабричной упаковке, не поврежденной упаковке) аналоги медицинских препаратов". Такая логика остается непонятной, поскольку даже Закон Украины "О предварительном заключении" оперирует формулировкой - "родственники и другие лица". Поэтому если у лица, содержащегося в СИЗО, фак-

¹ Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0445-13>

тически нет родственников, то и "аналоги медицинских препаратов" он не получит. Даже от социального работника, предоставляющего медико-социальные услуги.

Определяя медицинские права осужденных и заключенных, Правила не оперируют терминологией, установленной Законом Украины "О лекарственных средствах", в частности, термином "изделия медицинского назначения". Это касается и определения предметов, которые заключенные и осужденные могут получать за деньги. При этом Правила не содержат никаких гарантий по обеспечению заключенных и осужденных определенным минимальным уровнем медиколечебной помощи. Такой подход к медицинскому обеспечению лиц, находящихся в следственных изоляторах, вступает в определенное противоречие с позицией Европейского комитета по предотвращению пыток.

Существенным недостатком является сохранение обязательного присутствия должностных лиц СИЗО во время приема осужденных и заключенных медицинским персоналом. Такая практика исключает возможность сохранения конфиденциальности и позволяет администрации следственных изоляторов влиять на решение медицинского персонала. Реализация этой нормы может привести к тому, что некоторые осужденные и заключенные, к примеру, ВИЧ-инфицированные, будут избегать возможности получения медицинской помощи и консультаций таким образом. Если такое ограничение вызвано необходимостью обеспечения безопасности медицинского персонала, то непонятно, почему в свою очередь обеспечение безопасности защитника возможно в "условиях, позволяющих администрации СИЗО видеть заключенного или осужденного и защитника, но не слышать" (пункт 2.4 Правил).

Правила содержат определенные дискриминационные нормы, ограничивающие больных заключенных, в том числе в возможности получения свиданий. Так раздел VII определяет, что "заключенным предоставляются краткосрочные свидания с родственниками или другими лицами". Однако пункт 1.8, этого раздела исключает возможность проведения свиданий для заключенного, находящегося в учреждениях здравоохранения, с "другими лицами", кроме близких родственников. К тому же такие свидания могут предоставляться только с разрешения начальника СИЗО или его заместителя, что является безусловным коррупциогенным фактором, ведь статья 12 Закона Украины "О предварительном заключении" определяет, что администрация места предварительного заключения "может" предоставлять свидания взятым под стражу. При этом полный и исчерпывающий перечень оснований для отказа в свидании фактически отсутствует. Не заложено его и в принятых Правилах.

Кроме того, Правила содержат множество и других коррупциогенных норм, что ставит под сомнение проведение качественной антикоррупционной экспертизы этого правового акта.

Еще одним недостатком является то, что Правила фактически лишают заключенных и осужденных возможности обжаловать действия медицинских работников, персонала и администрации СИЗО. В документе не закреплены соответствующие гарантии. Так, несмотря на наличие в документе раздела "Контроль за деятельностью и проверки СИЗО", Правила не устанавливают возможности заключенным и осужденным свободно и в условиях полной конфиденциальности общаться с лицами, которые осуществляют надзор за соблюдением законодательства в следственных изоляторах. Разработчики этого правового акта не учли, что такой принцип отмечается в международных документах, в частности, в Своде принципов защиты всех задержанных или заключенных в любой форме.

Не соответствует ни одному законодательному акту и попытка администрации СИЗО распространить свой контроль на все сферы вне учреждения. Так, законодательство не устанавливает обязательного разрешения администрации СИЗО на свидание, тем более, в гражданских учрежде-

ниях. Поэтому положение Правил "2.6. Свидание защитнику с заключенным или осужденным, находящимся в учреждении здравоохранения, предоставляется с письменного разрешения начальника СИЗО или его заместителя" является незаконным.

К пыткам можно приравнять положения о том, что в палатах-изоляторах, где содержатся больные осужденные-нарушители, не используют полотенце, простыней и тому подобное. (Приложение 31 к Правилам). Во-первых, не понятно, что именно вкладывает Министерство юстиции Украины в понятие "тому подобное", на этом основании можно запрещать практически любую вещь, к примеру, посуду с питьевой водой. Во-вторых, подобный подход наводит на мысль о желании создать как можно более карательные условия содержания лиц, которые проходят лечение, и не имеет никакого отношения к провозглашенной гуманности.

В июне 2013 года исполнилось 20 лет Постановлению, регулиющему порядок получения лекарственных средств от родственников подследственных и осужденных. Несвершенство этого порядка и результаты его выполнения вдохновили Пенитенциарную службу на разработку нового механизма, и соответственно нового нормативно-правового акта. Поэтому, как и Инструкция, так и Правила подлежат немедленному пересмотру и изменению².

Не решен вопрос стационарного лечения осужденных женщин в учреждениях здравоохранения ГПТС Украины. Проблемным вопросом остается обеспечение санитарным автотранспортом учреждений здравоохранения ГПТС для оказания специализированной медицинской помощи и своевременной госпитализации больных в территориальные учреждения Минздрава Украины. Кроме того, есть сложности с недопущением распространения инфекционных и паразитарных заболеваний в учреждениях исполнения наказаний и следственных изоляторах.

Неотложной является потребность создания в учреждениях здравоохранения ГПТС Украины участков следственных изоляторов для оказания медицинской помощи лицам, взятым под стражу, а также решение проблемных вопросов организации лечения пациентов, больных туберкулезом или другими опасными инфекционными заболеваниями.

Также отмечено, что осужденные и заключенные не всегда имеют доступ к возможности прохождения анализов. Вызвано это рядом причин. Одной из них является отсутствие эффективных механизмов информирования осужденных и заключенных о возможностях прохождения анализов и обследований. В некоторых учреждениях осужденные вообще не могут пройти жизненно важных обследований. По различным причинам заключенным и осужденным не назначают лечения, даже при наличии необходимых обследований. Все вышеописанное указывает на наличие проблем в нормативно-правовой регламентации доступности медицинской помощи.

Отдельного внимания заслуживают проблемы доступности медицинской помощи в исправительных центрах. Одним из их проявлений является доступность осужденных, содержащихся в исправительных центрах, к АРТ - лечению и диспансерному наблюдению в связи с ВИЧ-инфекцией. Таким пациентам нередко приходится сталкиваться с трудностями в доступе к АРТ препаратам, что связано с несовершенством нормативно-правового регулирования этой сферы.

Состоянием на 1 марта 2014 года в Украине действовало 24 исправительных центра (*далее - ИЦ*). В этих учреждениях отбывают наказание в среднем около 5000 осужденных. Учитывая статистические данные, можно не ошибиться, указав, что примерно 100 из них, являются ВИЧ-инфицированными и проходят АРТ лечение. Согласно нормам уголовного Кодекса Украины, в исправительные центры поступают две **категории осужденных**. Первую составляют те, кто направ-

² <http://bocharovtuz.livejournal.com/15647.html>

³ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

ляются в ИЦ согласно соответствующим судебным приговорам и до их вынесения находились на свободе. Вторую - осужденные, переведенные в исправительные центры из исправительных колоний. При этом, при поступлении в ИЦ у осужденного изменяется правовой статус, и такой человек вынужден жить в рамках определенных правоограничений. Однако в соответствии с правилом, установленным п. 1 статьи 63 Уголовно-исполнительного Кодекса Украины⁴ (далее - УИК), лечебно-профилактическая и противозидемиологическая работа в ИЦ организовывается и проводится на общих основаниях учреждениями охраны здоровья. Пункт 2 этой же статьи предусматривает, что направление осужденных в лечебные учреждения осуществляется в рамках порядка обслуживания населения учреждениями охраны здоровья. Таким образом, осужденные, отбывающие наказание в ИЦ, получают медицинскую помощь в учреждениях охраны здоровья, предназначенных для общего населения. Поэтому в ИЦ, в отличие от следственных изоляторов и исправительных колоний, не предусмотрено наличие медико-санитарных частей, и соответственно медицинского персонала. В случае прохождения таким осужденным АРТ-лечения такая медицинская помощь ему должна предоставляться в обычном порядке, как для общего населения. С одной стороны, такой подход имеет логическое оправдание, ведь осужденные, содержащиеся в ИЦ, не лишены свободы, а лишь ограничены в ней и соответственно имеют больше правовых оснований для выезда за территорию уголовно-исполнительного учреждения. В том числе, в случае необходимости обратиться в медицинское учреждение в связи с заболеванием или лечением, при наличии соответствующего медицинского вывода. Данная возможность прямо предусмотрена п.3 ст. 59 УИК. При этом стоит отметить, что ни УИК, ни действующие Правила внутреннего распорядка учреждений исполнения наказаний, не обязывают администрации исправительных центров оплачивать проезд осужденных от ИЦ до медицинского учреждения. Оплата проезда осуществляется за счет средств осужденного. Кроме того, администрация ИЦ неохотно предоставляет осужденным такие кратковременные выезды, поскольку осужденного, как правило, должен сопровождать сотрудник учреждения. Вместе с тем, необходимость оплаты проезда и нежелание руководства ИЦ предоставлять возможность осужденным выезжать в медицинские учреждения являются не единственными факторами, обуславливающими проблемы в обеспечении осужденных медицинской помощью. В том числе и в получении АРТ-лечения. Добавляет проблем и несовершенство нормативно-правового регулирования доступности АРТ для осужденных, содержащихся в ИЦ.

В целом организация и проведение АРТ лечения регламентируется несколькими нормативно-правовыми актами. Однако основным можно считать "Порядок организации медицинской помощи больным ВИЧ-инфекцией/СПИДом", утвержденный приказом Министерства охраны здоровья Украины от 10.07.2013 года №585⁵. Документ определил круг учреждений охраны здоровья, обязанных предоставлять специализированную медицинскую помощь людям, живущим с ВИЧ-инфекцией/СПИДом⁶. Среди них Центры профилактики и борьбы со СПИДом и учреждения охраны здоровья, в составе которых функционируют кабинеты "Доверия" или кабинеты инфекционных заболеваний. Именно эти субъекты, как правило, осуществляют лечение АРТ и соответственно выдают пациентам препараты. При этом стоит отметить, что обычно пациенты получают АРТ в медицинских учреждениях по месту жительства, то есть там, куда им ближе и удобней добираться. В случае же осуждения и направления в ИЦ пациенты могут оказаться далеко от медицинского учреждения, в котором он получал АРТ лечение. Хотя п.1 ст. 56 УИК

Украины предусматривает, что осужденные к ограничению свободы отбывают наказание в ИЦ, как правило, в рамках административно-территориальной единицы соответственно их месту проживания до осуждения, данная норма не всегда выполняется. Обусловлено это тем, что положение п. 1 ст. 56 сформулировано неоднозначно. Первая часть предложения является императивной нормой, которая устанавливает, что осужденные отбывают наказание исключительно в исправительных центрах. Вторая часть содержит конструкцию "как правило", предающую норме неопределенность, и она утрачивает свою императивность. Поэтому вторая часть нормы носит диспозитивный характер и дает право пенитенциарной службе Украины практически никогда ее не выполнять, ссылаясь на то, что там написано "как правило". Но если есть общий порядок, то есть и исключения. Поскольку исключения предусмотрены, любую ситуацию можно трактовать как исключение. В результате после осуждения пациент может оказаться в ИЦ далеко от места, где он получал АРТ лечение. В такой ситуации неизбежна и смена учреждения охраны здоровья, проводящего АРТ. Такую процедуру предусматривает "Порядок ведения учета людей, живущих с ВИЧ, и осуществления медицинского надзора за ними", утвержденный приказом Министерства охраны здоровья Украины от 10.07.2013 года №585. В частности п. 18 устанавливает правило, согласно которому в случае изменения места проживания пациента на территории Украины врач учреждения охраны здоровья, где *пациент находился под медицинским наблюдением и получал АРТ* (курсив авт.), на запрос учреждения охраны здоровья, где *пациент планирует получать АРТ* (курсив авт.) должен выслать копии медицинской документации в центр профилактики и борьбы со СПИДом по новому месту проживания пациента. После получения медицинской документации учреждение охраны здоровья может выдавать пациенту АРТ препараты. Таким образом, получается, что для того, чтобы осужденному получать АРТ по месту отбывания наказания, ему необходимо явиться в учреждение охраны здоровья, осуществляющее АРТ лечение, как минимум два раза. Первый раз для того, чтобы дать свои персональные данные для написания запроса в мед учреждение, где он получал АРТ до осуждения. Второй - для получения АРТ, правда, только после получения региональным центром профилактики и борьбы со СПИДом копий его медицинской документации. С учетом низкого заработка осужденных и затяжных бюрократических процедур такой механизм получения АРТ выглядит весьма затрудненным и практически не реалистичным.

Более запутанной и усложненной является процедура доступа к АРТ препаратам для осужденных, поступающих в ИЦ из исправительных колоний (*далее - ИК*). Дело в том, что пациентов, находящихся в учреждениях уголовно исполнительной службы, относительно которых приговор суда вступил в законную силу, медицинскими препаратами для проведения АРТ обеспечивают администрации колоний. Данный механизм прямо предусмотрен Порядком взаимодействия учреждений охраны здоровья, территориальных органов внутренних дел, учреждений исполнения наказаний и следственных изоляторов в части обеспечения последовательности диспансерного наблюдения за ВИЧ-позитивными лицами, осуществления клинико-лабораторного мониторинга за протеканием болезни и проведения антиретровирусной терапии, утвержденное межведомственным приказом 05.09.2012 № 692/775/1311/5 (далее - Порядок)⁷.

Пункт 3.13. обязывает администрации учреждений исполнения наказаний обеспечивать медицинскими препаратами для проведения АРТ лиц, приговор суда относительно которых вступил в законную силу.

Согласно с нормами вышеуказанного Порядка, находясь в колониях, осужденные получают АРТ препараты в медико-

⁴ <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>

⁵ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1254-13>

⁶ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1256-13/paran4#n4>

⁷ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1615-12>

санитарних частях. Учи́туючи можли́вості змі́нення пра́вового ста́тусу осу́джених (освобо́дження, пере́вод в ІЦ, пере́вод в дру́гу ко́лонію), в По́рядку береться во́ вниманні́ лише́ осво́дження. С це́лю́ обо́впечення́ неперерывності́ АРТ ле́чення п. 3.14. устанавлю́є пра́вило, со́гласно́ ко́торому́ по́сле о́преде́лення осу́дженим, ко́торий осво́джу́ється і явля́ється ВИ́Ч-інфі́цирова́ним, ме́ста про́живаня́ або́ перебу́вання, не по́зніше́ 25 днів до осво́дження адміністра́ція уго́ловно-исполні́тельного у́чре́дження уве́домля́є об е́тому Це́нтр про́філактики і бо́рби со́ СПИ́Дом по ви́браному́ осво́джу́ючому́ ме́сту жи́тельства́ або́ перебу́вання. Е́тот ме́ханізм су́щес́твенно́ упроща́є проце́дуру до́ступу́ к АРТ пре́паратам, ісключа́ючи не́обходи́мості́ о́жиданя́ ме́дици́нської́ доку́мента́ції на па́цієнта. Дру́гими сло́вами, по́сле осво́дження па́цієнту́ не́обходи́мо про́сто при́йти в Це́нтр про́філактики і бо́рби со́ СПИ́Дом і по́лучи́ти АРТ пре́парати. В слу́чає пере́воду ВИ́Ч-інфі́цирова́ного осу́джено́го з ІК в ІЦ адміністра́ції уго́ловно-исполні́тельних у́чре́джень ста́лківаю́ться з пра́вовою́ неопре́деленно́стю. По́рядок не со́держи́т о́писаня́ дей́ствий, ко́торі́ до́лжны́ осу́ществля́ти адміністра́ції ісправі́тельних у́чре́джень в слу́чає пере́воду осу́джено́го в ІЦ. Ки́ровоградська́ о́бластна́ на́блюдате́льна́ комі́сія не́сколько́ раз ста́лківала́сь з пра́ктикою́, ко́гда́ осу́джено́му́ при́ пере́воді в ІЦ ви́дають на ру́ки за́пас АРТ пре́паратів на 1 ме́сяць, а е́го ме́дици́нську́ доку́мента́цію упа́ковыва́ють в конве́рт з личным де́лом і отпра́вляю́т в ІЦ вме́сте з осу́дженим. В тако́й ситуа́ції осу́джено́му́ не́обходи́мо срочно́ зна́йти де́ньги для́ про́езду в Це́нтр про́філактики і бо́рби со́ СПИ́Дом для́ поста́новки на диспансе́рний у́чет і по́лученя́ АРТ пре́пара-

тов. При́чем де́лать е́то не́обходи́мо буквально́ в те́ченні́ ме́сяця. В ре́зультате́ па́цієнти ста́лківаю́ться з не́обходи́мостью по́иску́ фінансов для́ про́езду. Е́то св'язано́ з те́м, що́ за́частую́ осу́джени́, посту́паю́чи з ко́лонії, не́ мають на́ лицевих́ сче́тах де́нег або́ їх сумми́ не́значительні́. При́ е́тому́ сто́їть о́тмети́ти, що́ не́которые́ ісправі́тельні́ це́нтры́ распо́ложені́ на значі́тельному́ рассто́янні́ о́т регіона́льних Це́нтрів про́філактики і бо́рби со́ СПИ́Дом. К при́меру́ Усти́новський ісправі́тельний це́нтр в Ки́ровоградській о́бласті (№37) зна́ходиться́ за 100 км. о́т Ки́ровоградського́ Це́нтра про́філактики і бо́рби со́ СПИ́Дом. Кри́жопольський ісправі́тельний це́нтр в Винни́цькій о́бласті (№113) распо́ложено́ за 140 км. о́т Винни́цького́ Це́нтра про́філактики і бо́рби со́ СПИ́Дом.

Бу́ло би́ раціона́льно́ внесе́ти не́обходи́мості́ до́ступу́ осу́джених к АРТ те́рапії́ і обо́впечення́ з ВИ́Ч-поло́жительним ста́тусом, як одне́ з осно́ваний при́ при́нятті́ ре́шення́ о́траспо́реде́ленні́.

Кро́ме то́го, бу́ли о́тмети́ні про́блеми́, ви́звані́ не́впечення́ чі́ткою́ ре́гламента́цією́ і ме́ханізмів осво́дження́ осу́джених, ко́торим со́гласно́ ме́дици́нським ви́водам не́ дозво́лено́ тя́жельна́ пра́ця. Споси́ток тако́ї пра́ці́ відсутній, а в ісправі́тельних це́нтрах сло́жно́ о́преде́лити, на́ які́ пра́ці́ тако́ї осу́джени́ не́ мо́гут бу́ти за́наря́жені́.

В тако́й ситуа́ції не́обходи́мо внесе́ти змі́ненні́ в дей́ствующі́е но́рмативно-пра́вові́ акти́. На́йбо́льше́ полно́й па́ке́т про́по́зи́цій, бу́в розра́ботано́ експе́ртами́, в ра́мках іні́ціативи́ Управлі́ння́ ООН по́ наркоти́кам і прес́тупно́сті́ (National Project Officer on HIV/AIDS and Prisons UNODC in Ukraine).

ЗАСУДЖЕНІ ДОВІЧНО: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Діденко Андрій,
Харківська правозахисна група

У прова́дженні́ Харківської́ правозахисної́ групи́ є до́волі́ ба́гато́ спра́в, ко́ли́ є серйозні́ сумні́ви в то́му, що́ вбивці́, чий зо́лочин встановле́ний су́дом, наспра́вді́ не́ вбивали́ своїх́ же́ртв. Ви́щі́ су́ди вже́ скасу́вали ви́роки́ всіх́ внутрі́шніх су́дових і́нстанцій у́ більшо́е, ніж де́сять тако́ї спра́ви. За́гальна́ схе́ма та́ка: о́бвинувачено́го́ зму́шують зі́знати́ся у́ вбивстві́ під кату́ваннями́. Якщо́ він змо́же до́вести́ в Євро́пейському́ су́ді з пра́в лю́дини пору́шення́ ста́тті́ 3 Євро́пейської́ конвенції́, яка́ захи́щає від кату́вань і пору́шення́ пра́ва на спра́ведливий су́д, яке́ поля́гало́ у́ здо́бутті́ до́казів ви́ни не́законним шля́хом, то́ єди́ний спосі́б викона́ти таке́ рі́шення́ Євро́пейського́ су́ду - скасу́вати ви́рок, який ба́зується́ на не́законно́ здо́бутих до́казах. Це́ і відбу́вається́. А да́лі́ тре́ба про́водити́ розслі́дування́ вбивства́ за́ново.

Бла́женний́ А́вгустин ще́ в 4-му сто́літті́ нашо́ї е́ри заува́жив, що́ держа́ва без не́зале́жного спра́ведливого пра́восуддя́ - не́ держа́ва, а згра́я розби́йників. Ця́ ста́ра і́стина́ є кра́й актуально́ю́ й сьо́годні́.

Ві́ктор За́мфереско. 15 листо́пада 2012 ро́ку Євро́пейський су́д з пра́в лю́дини про́го́ловив рі́шення́ у́ спра́ві *Замфе́реско проти́ Укра́їни* (за́ява № 30075/06). Су́д поста́новив, що́ в даному́ випадку́ бу́ло пору́шення́ ста́тті́ 3 Конвенції́ що́до жо́рсто́кого по́воче́ння у́ відді́ленні́ мілі́ції, пору́шення́ пункті́в 1 і 3(с) ста́тті́ 6 Конвенції́ що́до відсу́тності́ юри́дичної до́помоги́, по́чинаю́чи з першо́го до́питу, і́ що́ бу́ло пору́шення́ пункту́ 1 ста́тті́ 6 Конвенції́ що́до вико́ристання́ до́казів, отриманих шля́хом жо́рсто́кого по́воче́ння з ме́тою засу́дження́ за́явника́. В.Б. За́мфереско́ бу́в засу́джений до́ до́вічного́ ув'язне́ння́ за́ подвійне́ вбивство́. О́бвинувачення́ у́ спра́ві ґру́нтується́ на зі́знаннях, отриманих під час кату́вань і психоло́гічного́ тиску́ з бо́ку пра́цівників мілі́ції. Від своїх́ свідче́нь

підсу́дний в су́ді відмови́вся, але́ су́д бу́в не́вблаганий. Як значи́ться́ в рі́шенні́ Євро́пейського́ су́ду: "У даному́ випадку́ за́явникові́ по́грожу́вали вби́ти його́. По́грози́ супроводжу́вали́ся по́биття́м за́явника́, яке́ спричи́нило фі́зичний бі́ль. Цей́ психоло́гічний і фі́зичний тиск за́стосову́вали для́ то́го, що́б зму́сити́ його́ зі́знати́ся у́ зо́лочинах".

Оле́ксандр Ра́фальський вже́ трина́дцятий ро́к відбу́ває до́вічне́ пока́рнання́. Фа́кт кату́вань Ра́фальського́ та́ інших фі́гуранті́в цієї́ спра́ви з ме́тою отримання́ зі́знання́ в сері́йних вбивства́х є оче́видним. Незва́жаючи́ на Ве́рбальну́ ноту́, на́правлену́ У́ряду́ Укра́їни ще́ в 2009 ро́ці́ місі́єю Ве́рховного́ Комі́сара́ ООН з пра́в лю́дини, ре́золью́ціями́ дво́х парла́ментських Ко́мітетів (бо́ротьби́ з ко́рупцією́ і Ко́мітетом зако́нодавчо́го за́безпече́ння пра́воохоро́нної дія́льності́) на на́ціона́льному́ рівні́ ба́гато ро́ків трива́є пере́писка́ з проку́ратуро́ю́ й су́дами, о́станні́ в свою́ че́ргу час від ча́су скасу́вають поста́нову про́ відмову́ в пору́шенні́ криміна́льної́ спра́ви сто́совно́ катів у́ по́гонах, а Ра́фальський споді́вається́ на рі́шення́ Євро́пейського́ су́ду на́ свою́ ко́ристь.

Воло́димир Па́насенко відбу́ває до́вічне́ пока́рнання́ за́ зама́х на ди́ректора́ ринку́ "Шува́р" Р.Ф. у́ Льво́ві в 2006 ро́ці́, під час якого́ за́гинула́ випадкова́ пере́хо́жа не́повнолі́тня шко́лярка́. Звинувачення́ що́до засу́джено́го ґру́нтується́ виключно́ на супе́речливих показа́х лю́дини, яка́ стра́ждає́ психі́чними́ розла́дами. Ця́ лю́дина назива́є́ слі́дству́ споча́тку одного́ замо́вника зо́лочину, по́тім пи́ше за́яву́ що́до іншо́го, а Па́насенко́ В. обмовля́є́ вже́ втретє́, при́ то́му, що́ від цих показа́в по́тім відмовля́ється́ в су́ді́ і назива́є, на́ його́ пере́конання́, справжнього́ замо́вника. Су́д, не́ маю́чи до́казів ви́ни Па́насенка́, зму́шений бу́в поси́латися́ у́ ви́року́ на вигаданий мо́тив і при́пущення́, що́ я́вно за́боронено́ зако́ном. Ве́рховний

суд України справу вивчив поверхово. Уповноважений Верховної Ради з прав людини з трибуни парламенту заявила, що відносно засудженого Панасенка порушено право на справедливий суд. Панасенко В. не визнавав своєї провини. Про справу Панасенко В. згадується в річній доповіді Омбудсмена, а також у доповіді правозахисних організацій "Права людини в Україні" за 2013р.

Максим Орлов. 21 травня 2009 р. в селищі Таромськом, що на околиці Дніпропетровська, у власному будинку знайшли вбитими двох пенсіонерів Ш. 21 річний на той період Максим Орлов і чотирнадцятирічний Олександр Козлов стали фігурантами цієї справи. Докази їхньої вини засновані виключно на отриманих під тортурами зізнаннях хлопців, від яких підсудні в суді відреклися. Але суд був невблаганним - довічне покарання Максиму Орлову і 12 років позбавлення волі Олександру Козлову. Верховний Суд України, який розглядав касаційну скаргу Орлова, Козлова та їх захисника, звернув увагу на численні протиріччя і розбіжності, своєю постановою від 20 квітня 2010 р. вицезгаданий вирок дніпропетровських колег скасував і направив справу в той же суд на новий розгляд. Однак під час нового розгляду вже суди обох інстанцій вирок залишили без змін.

Мераб Суслов теж отримав довічне позбавлення волі. У 2009 р. в торговому центрі 4ROOM застрелили його співвласника і двох охоронців-міліціонерів. Крім того, було поранено двох співробітників салону. Мераб Суслов, якого у серпні 2010 р. заарештували в Росії, позбавили російського громадянства і видали Україні, після трьох років слідства та суду визнаний замовником і організатором вбивства.

8 листопада 2012 Києво-Святошинський районний суд Київської області виніс обвинувальний вирок. 13 лютого 2014 касаційну скаргу по даній справі розглядав Вищий спеціалізований суд з цивільних і кримінальних справах. Слухання тривали майже цілий день. Діючий вирок був залишений без змін. У замовленні та організації злочину Суслов своєї провини не визнав і просив тільки про одне: відкритий процес з вільним доступом громадськості і преси. "Справа розглядалася в закритому засіданні суду, що суперечить усім нормам. Я прошу суд дозволити присутність ЗМІ", - заявив у суді Мераб Сулов. Однак колегія суддів на чолі з Валерієм Швецем фото- і відеозйомку журналістам заборонила. Звинувачення по справі Сусллова побудовані на свідченнях членів сім'ї загиблого про нібито погрози з боку Сусллова на адресу їхнього родича, про які їм відомо зі слів загиблого. Тим часом ніяких фактичних підтверджень наявності загрози немає, стверджують адвокати. У справі, на думку адвокатів, відсутні докази причетності Мераба Сусллова до організації, керівництва, фінансування, передачі зброї та будь-яких відносин з виконавцями вбивства. Після закінчення досудового слідства, без надання обвинуваченому справи для ознайомлення в перекладі на його рідну мову, без можливості адвокатам ознайомитися з матеріалами, справу було направлено до Києво-Святошинського районного суду. Під головуванням судді Юрія Бурбелі (цей суддя вже прославився під час головування по справі так званих "Васильківських терористів") судовий процес проходив без підсудного, без свідків, які не прибули в судові засідання. Десятьох свідків карний розшук взагалі не зміг розшукати і представив до суду рапорт про те, що встановити місце знаходження та проживання свідків не виявляється можливим. Ще три свідки, на думку захисту, є вигаданими - адвокатами подано заяву до Генеральної прокуратури про скоєння злочину працівниками Головного слідчого управління. Захист акцентував увагу на тому, що судовий процес, що почався як відкритий, після кількох судових засідань з формальних причин був оголошений закритим "з метою забезпечення безпеки потерпілим". Підсудний Мераб Сулов був видалений з зали суду до закінчення слухання справи, без права на участь в дебатах, без права на останнє слово. Клопотання Сусллова про надання можливості поставити запитання підсудному Б. після того, як той дав свідчення щодо Сусллова, судом були відхилені. Тим самим, заявля-

ють адвокати, були порушені вимоги ратифікованого Україною Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 23 березня 1976 р., яким не допускається проведення заочних судів.

Андрій Сорока - засуджений до довічного позбавлення волі. Вироком Колегії суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду АР Крим від 04.09.2008 р. Сорока Андрій Юрійович визнаний винним у скоєнні злочину і йому було призначено покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Ухвалою колегії суддів судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 18.12.2008 року касаційна скарга захисника і засудженого Сороки А.Ю. були залишені без задоволення, а вирок Апеляційного суду від 04.09.2008 року без змін. Суд вважав встановленими і повністю доведеними обставини вини Сороки А.Ю. Однак, як у ході досудового, так і судового слідства Сорока свою провину в пред'явленому йому обвинуваченні не визнав і вказував на те, що він не вбивав громадянку С.

Єдиний доказ, який суд визнав допустимим і обґрунтував їм свій вирок, був висновок експерта, а так само висновки повторної експертизи, які, як стверджував адвокат ще в ході судового слідства, були підготовлені з грубими порушеннями, а тому містили в собі помилкові і необґрунтовані висновки про причини смерті С.

Віталій Лаппо 15.04. 2009 засуджений до довічного позбавлення волі Колегією суддів судової палати з кримінальних справ Апеляційного суду Донецької області. Віталія звинуватили і засудили за вбивство і зґвалтування малолітньої дівчинки. З моменту затримання Лаппо В.А. стверджував, що не винен у вчиненні злочину і вказував на особу, яка вчинила цей злочин, а так само заявляв, що органами слідства до нього застосовувалися тортури з метою отримання зізнань. Практично в ході слідства не були дотримані принципи всебічності вивчення доказів і об'єктивності оцінки доказів по кримінальній справі. Ці порушення є особливо грубими, враховуючи, що Лаппо призначено покарання у вигляді довічного позбавлення волі і він при цьому є інвалідом другої групи.

Україна за кількістю довічно засуджених обігнала навіть Росію. У нас їх на сьогодні 1903, а в РФ - 1884. І це при тому, що всього засуджених в нашій країні близько 100 тисяч, а в Росії - понад 560 тисяч. Це пов'язано, серед іншого, з неоднозначністю процедури помилування, недосконалістю механізму її реалізації і, особливо, з відсутністю механізму умовно-дострокового звільнення довічно позбавлених волі. Обов'язковість наявності такого механізму передбачена у Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи Rec (2003) 22 "Про умовно-дострокове звільнення" (Recommendation Rec(2003)22 on conditional release (parole)), де вказується: "щоб зменшити несприятливі наслідки позбавлення волі і сприяти поверненню засудженого до суспільства за умов, які гарантували б безпеку суспільства, умовно дострокове звільнення повинно бути по закону доступним кожному засудженому, в тому числі, особам, що засуджені до довічного позбавлення волі". При цьому варто особливо звернути увагу на те, що у відповідності до цієї ж Рекомендації до умовно-дострокового звільнення в її розумінні не включається амністія та помилування (Rec(2003)22-Appendix par.1). Чинним законодавством також прямо порушується й п. 12 Резолюції Ради Європи щодо поводження із засудженими до тривалого строку ув'язнення (Resolution (76) 2 on the treatment of long-term prisoners on 17 February 1976 (at the 254th meeting of the Ministers' Deputies), де вказується, що має бути забезпечено, щоб перегляд довічного позбавлення волі відбувався у регулярні періоди часу та після відбуття 8 - 14 років позбавлення волі.

В Україні також відсутня процедура виправлення судових помилок. Аналіз практики Верховного Суду України та відповідного процесуального законодавства дає змогу констатувати таке. Ті повноваження, які надані Верховному Суду України (ВСУ), є спробою поєднати нормоконтроль із функцією судового захисту у кримінальних справах шляхом ревізії судових рішень. Однак правові засоби, що має у своєму роз-

порядженні ВСУ, є недостатніми для здійснення повноважень, передбачених законом. Запровадження у діяльність ВСУ елементів, що мають у собі суб'єктивну складову (неоднакове застосування норм матеріального права), та інститут допуску справ до провадження у ВСУ істотно утруднили практичну реалізацію прав громадян на судовий захист у ВСУ та знизило його ефективність. Суперечить логіці, принципам правової визначеності та конституційному статусу ВСУ також виведення за межі його компетенції питань застосування норм процесуального права та частини норм матеріального права. Це призвело до того, що компетенція ВСУ стала "частковою", а втрата повноважень щодо перегляду норм процесуального права призвела до неможливості ефективного здійснення навіть тих повноважень, які на сьогодні ВСУ має як судова інстанція. Отже, зміст повноважень Верховного Суду України не повною мірою узгоджується з його конституційним статусом та гарантованими Конституцією України правами людини на судовий захист.

Враховуючи викладене, компетенція ВСУ має бути поновлена, як вона існувала до реформи 2010 року. Саме ВСУ має визначати межі своєї компетенції. Отже, постає завдання змінити законодавство: **повернути виключне провадження, яке існувало до 2010 року і надати ВСУ відповідні повноваження.**

В той же, час якщо практика перегляду справ Верховним судом України стане реальністю, потрібно розширити коло суб'єктів, наділених повноваженнями ініціювати такий перегляд.

Наприклад, в Польщі у ст. 14 Закону "Про захисника прав людини Республіки Польща" говориться: "Після розгляду справи, Омбудсмен вправі "подати касаційну скаргу чи позачер-

гове (ревізійне) звернення на остаточний вирок". Причому терміни подання звернень про перегляд справ Омбудсменом Польщі не обмежені на відміну від засудженого. До того ж, Омбудсмен Польщі може провести власне дослідження, самостійно вивчивши обставини справи, і дійти висновку про необхідність внести прохання про перегляд справи. Він може це зробити також за заявою засудженого в рамках захисту його права на справедливий суд в разі наявності аргументації, що підтверджує наявність порушень.

В Україні Уповноважений Верховної Ради з прав людини не має повноважень звертатися до суду з клопотанням про перегляд кримінальних справ, які викликають розумні сумніви щодо справедливості вироку. Український Омбудсмен може фіксувати тортури під час слідства у кримінальних справах і реагувати в рамках своєї компетенції, тобто повідомляти про це в органи прокуратури. Нагадаємо, що 15 травня 2012 року Європейський суд ухвалив рішення у справі *Каверзін проти України*, в якому зазначив, що відсутність ефективного розслідування фактів катувань з боку прокуратури є системним порушенням статті 3 Конвенції в процесуальному аспекті.

Адже відомо, для чого застосовують тортури на стадії розслідування кримінальних справ - для того, щоб отримати зізнання у скоєнні злочину для фабрикації кримінальної справи. І таких справ, на жаль, в Україні дуже багато, а от процедури виправлення судових помилок на жаль немає. Тому треба звернутися до досвіду сусідньої Польщі і надати право Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини звертатися до Верховного Суду України з поданням про перегляд тієї чи іншої кримінальної справи, вирок в якій викликає розумні сумніви щодо своєї справедливості.

ДОВІЧНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ЧИ ПОТРІБНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЗАСУДЖЕНОГО

Некрасова Надія,
ГО "Кримінон-Надія"

Осіб, які відбувають покарання довічно, не можна вважати такими, що не є і ніколи більше не стануть членами суспільства. **П'ятеро, імовірно, судова помилка ніколи і нічим не буде виключена на 100%. Тому навіть через десять чи двадцять років може виявитися, що засуджений не винуватий кримінальний злочин, і покарання відбував, по суті, бездіяльно. Такий громадянин буде знаходитися у суспільстві, і ставлення його до суспільства та держави зумовлюватиметься не лише фактом незаконного засудження, а й умовами його утримання в місцях позбавлення волі.**

Подрядчий кримінальний кодекс України надає можливість замінити покарання у виді довічного ув'язнення на покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Така зміна здійснюється у порядку помишування Президентом України. Тому деякі громадяни можуть отримати оцінку на свободу, і залишок свого життя вони проведуть у суспільстві серед людей. Особи взаємодіють з іншими довічно засудженими та іншими громадянами на волі будуть визначатися тим рівнем освіти, морального виховання та зміни ціннісних орієнтацій, які будуть досягнуті за час перебування у місцях позбавлення волі.

Крім того, враховуючи повернення українського суспільства до духовних цінностей, зростання ролі релігії у житті суспільства - реабілітація довічно засудженої людини має надавати значення для утвердження сучасних морально-етичних принципів в цілому у суспільстві.

З боку міжнародних організацій на адресу урядових інституцій України надходили рекомендації про необхідність змінити умови утримання засуджених. Зокрема, Європейський комітет з попередження катувань надавав пропозиції: забезпечувати довічно ув'язнених громадян різноманітною діяльністю

поза камерою та відповідними особистими контактами; зробити доступними для довічно-ув'язнених громадян позакамерну суспільну діяльність (освіту, дозвілля); розробити програми занять корисною діяльністю довічно-ув'язнених (робота, освіта, спілкування, спортивні та культурні заходи, а також цільові програми реабілітації).

На жаль, урядові установи не вжили заходів, які були б результативними. Причини цього є різними, - і бюрократичні пережитки в пенітенціарній системі, і небажання брати відповідальність на місцях, і відсутність належного фінансування. Але вбачається, що найбільшою перешкодою для реалізації рекомендацій міжнародних установ є відсутність у працівників пенітенціарної системи України чіткої, зрозумілої, ефективної програми реабілітації засуджених, яка б дійсно давала результати у вигляді позитивних змін у морально-етичних цінностях довічно-засуджених громадян.

У світі існують реабілітаційні програми, які враховують різні аспекти впливу на засудженого, зокрема, спираються на власні сили правопорушника - внутрішні сили особистості, її внутрішній, духовний світ. Цей внутрішній світ виростає не на порожньому місці. Поле формування особистості (і не лише злочинця) - соціальний простір, який кожний народ творить на свій лад. Тут немає і не може бути повторення. Кожний етнос має свій унікальний, неповторний досвід. Він не знищується, як показують тисячоліття поступу українства.

Помітна суперечність між традиціями та сьогоденням України у сфері покарання злочинців. На деякі особливості вітчизняної традиції у цьому контексті вперше звернув увагу відомий український історик кінця XIX - початку XX ст. Орест Левицький.

Наприклад, в Україні не завжди можна було знайти особу, яка взялася б привести смертний вирок у виконання. Левицький виявив, що законодавство України XVI - XVII ст. наказувало "міським урядам тримати "містра" (ката) для кари злочинців", але "такої посади не існувало при жодному міському суді, і коли цим судам доводилося ухвалювати смертні вирoki, то вони посилали їх разом із засудженими, для виконання в місцевий магістрат; якщо ж такого в даному місті не існувало, то особам, зацікавленим у виконанні вироку, надавалася можливість самим шукати і запрошувати ката, рівно як і винагороджувати його за роботу". Україна XVI - XVIII ст. була державою та народом з постійним дефіцитом ката. В свою чергу, досить широко був розвинутий інститут компенсації шкоди злочинцем.

Сьогодні є необхідність спробувати грамотно, а не тотально, використовувати загальнолюдський досвід (ті ж самі, для прикладу, тюремні правила, розуміння природи злочинності та методи її подолання), на ґрунті власної етнічної традиції.

У інших країнах застосовуються різні реабілітаційні програми. Порівнюючи їх ефективність та враховуючи історичні особливості українського народу, його природну високу ду-

ховність, вбачається, що ефективним інструментом реабілітації довічно-засуджених може стати спеціально розроблена програма "Криміон", яка змінює систему морально-етичних цінностей людини та повертає її до складу групи соціально орієнтованих людей. Важливим елементом програми "Криміон" є відновлення довіри людини до себе, відновлення самоповаги і усвідомлення засудженим своєї можливості жити надалі чесно, не завдаючи шкоди людям у суспільстві.

Застосування цієї програми не потребуватиме значних вкладень коштів, так як матеріали вже розроблені та систематизовані. Для її впровадження достатньо використати наявних у пенітенціарній системі співробітників, зокрема вчителів, працівників соціально-психологічних служб, керівників загонів, які після нетривалої підготовки зможуть впровадити програму "Криміон" у роботу з довічно-засудженими громадянами.

Результатами впровадження програми буде реальна морально-етична реабілітація довічно-засуджених громадян, що позитивно вплине і на загальний духовний стан нашого суспільства.

ПАСПОРТИ ДЛЯ ЗАСУДЖЕНИХ

Дуднік Інга,
ГО "Територія успіху"

Згідно чинного законодавства, кожен громадянин, якщо йому виповнилось 16 років, повинен мати паспорт - документ, що не тільки посвідчує особу, але й дозволяє реалізувати весь комплекс прав та обов'язків, що закріплені в українській нормативно - правовій базі. Без нього неможливо укласти цивільно-правові угоди, отримати медичну та соціальну допомогу, пенсію, працевлаштуватися, вирішити майнові питання. Порушення норм права породжує цілу низьку соціальних проблем.

Відсутність паспорта автоматично призводить до того, що особа стає "невидимкою" для всіх державних установ і, як наслідок, позбавляється можливості реалізувати свої права. Таким чином опиняються в нерівних умовах особи, що мають паспорт, та ті, хто його не має. Тим самим порушуються низка норм, закладених в загальній декларації прав людини та ст. 21 Конституції України.

За даними дослідження, яке проводилось ГО "Територія успіху", в 2008-2009 роках практично 40% осіб, що відбували покарання в місцях позбавлення волі, не мали паспортів. Як правило, паспорти вилучають працівники міліції під час затримання особи (тільки 10% осіб не мали їх на момент затримання). Через те, що не проводиться належної фіксації факту вилучення та передачі цього документу з установи до установи, то вже до установ виконання покарань засуджені потрапляють без паспорту. Пенітенціарна служба не має коштів для відновлення втрачених документів, власних коштів у багатьох на рахунках немає, зокрема, через розірвані соціальні зв'язки.

Натомість поступово ситуація змінюється. Ця проблема стала однією із пріоритетних в діяльності Державної пенітенціарної служби. Питаннями паспортизації осіб, які знаходяться в місцях позбавлення волі, все активніше займаються установи виконання покарань. Так, тільки по Кіровоградській області за I півріччя 2014 року видано 101 пас-

порт, тоді як за аналогічний період 2013 року було видано 44 паспорти.

Для того, що полегшити процес отримання паспорта на місцевому рівні, в 2013 році ГО "Територія успіху" разом із Управлінням Державної пенітенціарної служби в Кіровоградській області було ініційовано прийняття Кіровоградською міською радою рішення "Про надання пільги у 2013 році засудженим, що відбувають покарання у виправних закладах на території м. Кіровограда, щодо сплати державного мита за видачу певних видів документів". В рішенні йдеться про надання 100% пільги у 2013 році засудженим, що відбувають покарання у виправних закладах на території м. Кіровограда, щодо сплати державного мита за повторну видачу свідоцтва про народження, видачу паспорта громадянина України у разі обміну замість втраченого чи пошкодженого. Рішенням Кіровоградської міської ради застосування пільги було пролонговане й на 2014 рік. Дану ініціативу підтримала ще й Олександрівська селищна рада.

Але працювати було б набагато легше, якби структурні підрозділи Державної міграційної служби виконували Наказ №320 "Про затвердження Порядку оформлення і видачі паспорта громадянина України". Служба, на жаль, не зважає на те, що положення Наказу вимагають, аби процес видачі паспортів і процес реєстрації місця проживання мають бути паралельними процесами.

Але й досі особам, які відбувають покарання, треба шукати місце реєстрації на волі, бо без цього паспорт вони не отримують. Структурні підрозділи ДМС відмовляються проводити самостійно процедуру встановлення особи, відсилаючи клієнтів до суду. Зрозуміло, що особа, яка знаходиться в місцях позбавлення волі, фактично не може до звільнення цим скористатись. Тим більше, що в особовій справі кожного є вирок суду, а в процесі судового розгляду особу засудженого якимось чином було встановлено.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІПШЕННЯ УМОВ ТРИМАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ВАГІТНИХ ЖІНОК ТА ЖІНОК, ЯКІ МАЮТЬ ДІТЕЙ У БУДИНКУ ДИТИНИ ПРИ ВИПРАВНІЙ КОЛОНІЇ

Левчук Євгенія,

старший викладач-методист навчального відділу Хмельницького училища підвищення кваліфікації та перепідготовки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України, здобувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

Інтенсивні зміни, що відбуваються в режимі реального часу, змушують усіх причетних до забезпечення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань бути небайдужими до поліпшення умов тримання засуджених жінок, по-новому дивитись на їх удосконалення у відповідності до сучасних реалій.

Особливої уваги заслуговує проблема збереження фізичного і психічного здоров'я жінок в умовах позбавлення волі. Призначення жінки - народити дитину, а перебуваючи в умовах ізоляції, реалізувати цю можливість і дати подальше виховання такій дитині виявляється не так і легко. Крім того, дуже важливим елементом статусу засудженої жінки є її материнство. "Усі ми родом із дитинства", написав Антуан де Сент-Екзюпері [1]. Дійсно, люди виростають такими, яким було їх дитинство, і обов'язок дорослих - наповнити ці роки любов'ю та радістю. Немовлята, які виховуються в дитячому будинку при установі, повинні бути нерозривні із своєю матір'ю, враховуючи європейські пенітенціарні правила, що сприятиме наповненню їх дитинства любов'ю [2].

З метою збереження нерозривного зв'язку матері та дитини, формування відповідального материнства у таких жінок, у сфері діяльності Державної пенітенціарної служби України функціонують дві виправні колонії для засуджених жінок Чернігівська виправна колонія управління ДПТС України в Чернігівській області (№ 44) та Чорноморська виправна колонія управління ДПТС України в Одеській області (№ 74), при яких функціонують будинки дитини. Більш того, окремою проблемою залишається утримання засуджених вагітних жінок та жінок, засуджених до обмеження волі, які народили дитину. Виправний центр в м. Орджонікідзе в Дніпропетровській області не має на своїй території дитячого закладу - Будинку дитини. Фактично, жінка, яка народжує, після породіллі не підтримує зв'язок з дитиною.

Окрім того, у зв'язку із змінами у законодавстві (ЗУ "Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів" від 07.05.2014 року № 1186-VII) залишається відкритим питання щодо утримання довічно позбавлених волі жінок у випадку вагітності [3].

Статистика свідчить, що застосування до жінки покарання у виді позбавлення волі може обернутися невідворотними негативними наслідками, саме тим, що жінка, перебуваючи довгий час в місцях позбавлення волі, втрачає соціально-корисні зв'язки з рідними, забуває про свою значущість в суспільстві, стає озлобленою, і роль жінки, а особливо матері втрачається, відбувається рецидив злочинності, що сприяє стиранню особистості жінки. Тому в законодавстві передбачено особливий статус жінки, що зумовлений лояльним ставленням до неї, створює пільгові умови під час відбування нею покарання, а для засуджених жінок, які мають дітей віком до трьох років, і особливий інститут відбування покарання та звільнення від відбування покарання. Так, зокрема, ст. 141 КВК України передбачає порядок відбування покарання вагітними жінками та жінками з дітьми [3]. При виправній колонії, в яких відбувають покарання засуджені до позбавлення волі жінки, які вчинили злочини невеликої і середньої тяжкості, їх діти можуть поміщатися у будинки дитини. Більш того,

необхідно залучати до підтримки і батька, рідних за допомогою сучасних засобів в режимі online-skype.

Використання сучасних засобів спілкування - це виклик часу та потреба у розвитку ефективного діалогу матері, дитини, рідних між усіма зацікавленими сторонами. Наявність такого прямого доступу відкриває нові можливості для оперативної взаємодопомоги, збереження сім'ї, виховання дитини, що в свою чергу в подальшому впливатиме на зменшення детермінанту злочинності.

Досить позитивним є міжнародний досвід щодо утримання матері з дитиною в одній із жіночих тюрм "Неве Тірца" в Ізраїлі. Так, наприклад, в рамках кінофестивалю Docu Days Ua, який тривав з 21.03.2014 по 28.03.2014 року, відбувся перегляд фільму "Ув'язнені", який дав можливість оцінити умови відбування покарання засуджених жінок з дітьми.

Коротка інформація:

Події фільму відбувалися у жіночій тюрмі: "Неве Тірца", що розташована у центральній частині Ізраїлю. На диво, жінка постійно знаходиться з дитиною, спільно проживаючи з нею, що дозволяє підтримувати постійний нерозривний зв'язок матері з дитиною. Більш того, побачення з батьком є необмеженими, що дозволяє підтримувати жінці зв'язок з чоловіком, а дитині - з батьком [4].

В Україні продовжується впровадження позитивного міжнародного досвіду. Зокрема, в рамках україно-швейцарського проєкту на базі Чернігівської виправної колонії управління Державної пенітенціарної служби в Чернігівській області (№ 44) створені умови для спільного утримання матері і дитини. Тому, такий досвід необхідно продовжувати впроваджувати на зразок утримання матері з дитиною і в Чорноморській виправній колонії управління Державної пенітенціарної служби в Одеській області (№ 74).

Однак, вивчаючи умови утримання засуджених-матерів слід зауважити, що вони можуть спілкуватися з дітьми у вільний від роботи час без обмеження. Але в Чорноморській виправній установі управління ДПТС України в Одеській області (№ 74) України неможливе спільне проживання матері і дитини. Варто продовжувати досвід міжнародний і український щодо створення умов для спільного проживання матері з дитиною, яке дозволить підтримувати материнський зв'язок з дитиною. Таке право надається засудженій за умови її бездоганної поведінки, в іншому разі рішення адміністрації може бути анульовано [5].

Одночасно з цим необхідно підготувати Положення про спільне проживання засуджених матерів та їхніх малолітніх дітей з детальним описом принципів функціонування відділення спільного проживання, переліченням прав та обов'язків матерів, персоналу цього відділення, процедури дозволу або заборони спільного проживання, причини для відмови від спільного проживання матері з дитиною і т. п. Це зумовлено тим, що зазначені питання не можуть бути врегульовані виключно на законодавчому рівні.

Окремо слід розробити Національний план дій щодо немовлят і маленьких дітей, які супроводжують матерів у місцях позбавлення волі, з подальшим ініціюванням його прийняття. Цей документ буде враховувати положення міжнародних документів, ратифікованих державою, та базуватися на пріо-

ритетах дотримання прав дитини й можливості реалізації матір'ю батьківських прав і виконання батьківських обов'язків.

У Національний план має ввійти чітка правова та фінансова основа функціонування будинків дитини при виправних установах, базові принципи та стратегія забезпечення прав і законних інтересів дітей у будинках дитини, регламент дозволу (відмови) спільного проживання матері та дитини в установах КВС, розподіл відповідальності за життя, здоров'я й добробут дітей, які перебувають у будинках дитини при колоніях, між співробітниками та засудженими матерями, соціальні гарантії для вагітних жінок і жінок, які мають маленьких дітей. Цей документ має затверджуватися на рівні Кабінету Міністрів України (розробка відповідних постанов).

Згідно чинного законодавства, для влаштування дитини у родичів або в дитячому будинку засудженій жінці надається короткострокова відпустка строком до п'ятнадцяти днів, не враховуючи часу, необхідного на проїзд туди і назад. Як виняток, становлять випадки, коли дозволено залишати дитину у Будинку дитини при установі, (досягнувши трирічного віку), якщо термін відбування покарання у матері не перевищує одного року [6].

Дуже важко визначити вік, в якому дітей краще розлучати з матерями.

Оскільки зв'язок матері з дитиною повинен бути нерозривний, можливо доцільно надати можливість залишати її з нею?

Чинним кримінально-виконавчим законодавством передбачено: по досягненню дитиною трирічного віку, вона передається опікунам, батькам жінки або в дитячий будинок, однак, якщо вона сумлінно себе поводить, дитина може бути залишена до її звільнення.

Метою діяльності будинку дитини є забезпечення реалізації права дитини на дитинство, передбаченого Конвенцією ООН про права дитини і законодавством України, та права жінки на материнство, передбаченого статтею 51 Конституції України,

шляхом посилення стабільності і безперервності стосунків дитини і матері, підтримки ефективних заходів розвитку дитини, мати якої засуджена до позбавлення волі, сприяння дотриманню передбачених відповідними нормативно - правовими актами стандартів тримання засуджених до позбавлення волі жінок, які мають при собі дітей віком до 3 років [5].

Найціннішим для жінки, суспільства і держави є нормальний фізичний і моральний розвиток її дитини. Тому враховуючи це, на сьогодні дитина народжується за межами установ виконання покарань, тим самим, не створюючи жодних зв'язків з цією установою.

З вищенаведеного бачимо, що такій пільговій категорії як жінкам з дітьми, законодавством України передбачено підвищену увагу, однак чи є ця увага сприятлива в умовах ізоляції?

Список використаних джерел:

- [1] Екзюпері А. Маленький принц : [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://e-bookua.org.ua/klasik/270-ekzyuper-a-malenkiy-princ.html>.
- [2] Європейські пенітенціарні правила (Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць) : [Електронний ресурс] : Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_032.
- [3] Кримінально-виконавчий кодекс України: поточна редакція від 07.05.2014 на підставі 1186-18. [Електронний ресурс] : - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.
- [4] Ув'язнені: [Електронний ресурс] : - Режим доступу: <http://www.docudays.org.ua/2014/news/docuinfo/poster2014/>.
- [5] Жінки в ув'язненні. - Донецьк: Донецький Меморіал. / упоряд. О.П.Букалов. - 2012. - 99 с.
- [6] Кримінальний кодекс України: поточна редакція від 08.03.2011 р. на підставі 2677-17. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>.

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ З ЗАСУДЖЕНИМИ ЖІНКАМИ

Мірошниченко Оксана,

старший викладач циклу педагогіки та психології
Чернігівського юридичного коледжу Державної пенітенціарної служби України, кандидат психологічних наук, доцент

Реформування кримінально - виконавчого законодавства, що здійснюється сьогодні в Україні, спрямоване на переорієнтацію виконання кримінальних покарань з урахуванням міжнародного досвіду, дотримання прав людини, принципів гуманізму, справедливості, забезпечення гендерного підходу, диференційованого та індивідуального впливу на засуджених осіб та їх соціальне збереження. Сьогодні диктує нові підходи до визначення мети покарання, особливо стосовно виправлення засуджених жінок. Особливий статус жінки в суспільстві, як матері, виховательки підростаючого покоління висуває підвищені вимоги до її моральності, поведінки та соціальної відповідальності. Засуджені жінки потребують особливої уваги при застосування карально-виховних засобів впливу, а ефективністю їх виправлення будуть показники зменшення рецидиву злочинів.

На погляд видатних науковців, саме особлива роль жінки у суспільстві, що зумовлена її репродуктивними якостями і значенням для збереження та розвитку інституту сім'ї, має обумовлювати специфіку статусу жінки у пенітенціарній системі. Засуджені жінки гостріше, ніж чоловіки, сприймають сам факт ізоляції від суспільства; особливості їх психофізіологічної організації обумовлюють підвищену збудливість, вразливість від негативного впливу близького оточення, дратівливість; у жінок частіше, ніж у чоловіків, відбувають-

ся нервово-психічні зриви, виникають стресові стани: фрустрації, депресії, сум, пригніченість.

В Україні кримінально-виконавча служба формально враховує "особливості" засуджених - жінок, на відміну від деяких країн Центральної Європи, у яких відсутній спеціальний підхід до правового регулювання виконання покарань у вигляді позбавлення волі щодо засуджених жінок, що свідчить про недостатнє врахування гендерних особливостей відбування покарання жінками. Однак, в Україні воно мінімізоване і в цілому орієнтоване на те, що в принципі протікання виправного процесу у чоловіків і жінок тотожне.

Проте, аналіз зарубіжної і вітчизняної літератури свідчить про те, що жінки відрізняються від чоловіків не тільки фізичними і фізіологічними якостями, але і мають власні психологічні особливості. Біологічний чинник є не тільки передумовою формування особистості, але і початковою внутрішньою умовою, через яку діють зовнішні обставини. Саме сукупність даних обставин визначає поняття "гендер" .

Термін "стать" описує біологічні відмінності між людьми, визначені генетичними особливостями будови клітин, анатомо-фізіологічними особливостями і дітородними функціями.

Термін "гендер" вказує на соціальний статус і соціально-психологічні характеристики особистості, які пов'язані з статтю і сексуальністю, але виникають у взаємодії з іншими людьми.

Виявлення закономірностей впливу покарання у вигляді позбавлення волі на психіку і поведінку засуджених жінок дозволяє скоригувати організаційно-правові умови виконання покарання з урахуванням гендерних особливостей.

Гендерні відмінності пояснюються як природними (психологічними) особливостями жінок, так і соціально-культурними чинниками. З раннього дитинства оточуюче середовище, засоби масової інформації формують стереотип, якими якими повинна володіти жінка, а якими - чоловік. В процесі соціалізації у дівчаток заохочують прагнення до спілкування, розвитку взаємин і прихильності, в результаті для жінок взаємодія і взаємозалежність з оточенням більш значущі, ніж для чоловіків. Само перебування жінки в місцях позбавлення волі вступає в конфлікт з сформованою соціальною роллю. Жіноче співтовариство в місцях позбавлення волі не таке агресивне і ієрархічно структуроване, як чоловіче, але це життя діаметрально протилежне тому, яку пропонує патріархальний лад за межами колонії.

Традиційна жіноча роль дозволяє жінці, з нерозвинутою соціальною компетентністю, обмежитися самореалізацією в колі сім'ї і близьких. Як показують дослідження, у жінок з низьким рівнем особистої впливу проте спостерігаються високі показники самоповаги, задоволеності життям і стосунками з близькими [2, с.72]. Всього цього в місцях позбавлення волі жінки позбавлені. В результаті відбувається втрата соціальних зв'язків, навиків соціальної адаптації.

Скоєння злочину жінкою, неповнолітньою дівчиною в очах громадськості і самих засуджених розглядається як набагато тяжче діяння, ніж подібні дії з боку чоловіка. Звертає на себе увагу той факт, що у засуджених жінок сім'ї розпадаються в два рази частіше, ніж у засуджених чоловіків. Саме тому жінки глибоко переживають почуття провини і розкаяння. Ним важче адаптуватися після звільнення. Роботодавці, як правило, прагнуть відмовити в працевлаштуванні колишнім засудженим жінкам. На вирішення даної проблеми спрямовані заходи щодо вдосконалення соціальної компетентності, здійснювані шляхом проведення психокорекційних заходів, направлених на формування установки на виправлення, тренінги формування впевненості в собі, в своїх силах, подолання труднощів і ін.

Важливе місце в житті засуджених жінок займає сам факт їх звільнення. В умовах позбавлення волі психологічний механізм адаптації у засуджених жінок стає менш мобільним. При переході до умов нового соціального середовища при звільненні він здатний викликати стресовий стан і криміналізувати поведінку. Втрата або ослаблення адаптивних здібностей у звільнених жінок значно ускладнює засвоєння ними нових соціальних функцій.

Жінки, перебуваючи в місцях позбавлення волі, переживаючи почуття ейфорії від швидкого звільнення, не лякаються постпенітенціарних труднощів. Вони готові, на їх думку, до подолання будь-яких проблем. До того ж відсутність можливості проявити активність, а також одноманітність, монотонність життя в колонії сприяють формуванню цього прагнення.

Проте після звільнення цілеспрямованість, наполегливість цих жінок значно знижуються. Ймовірно, деякі з них психологічно не були готові вирішувати життєві проблеми, пов'язані із звільненням, інші ж, не раз зіткнувшись з недовір'ям, байдужістю, незрозумінням тих, що оточують, перестали "боротися" за своє соціально значуще існування.

Одна з гендерних особливостей засуджених жінок - це глибокі переживання, обумовлені розлукою з сім'єю і дітьми, втратою родинних зв'язків. Це найбільшій і тривожний аспект позбавлення волі більш ніж для 50% засуджених жінок.

У жінок, що відбувають покарання, інтенсивніше йде розпад сімей і родинних зв'язків. Будь-які сімейні негаразди позначаються на їх поведінці, психічних станах і можуть виражатись в порушенні режиму, у відмові від праці.

Особливо гостро постає питання про відбування покарання відносно жінок, що мають малолітніх дітей. Світова практика вирішує цю проблему по-різному. Наприклад, в США діти засуджених матерів передаються близьким родичам, або прямують в спеціальні притулки. У більшості європейських держав, зокрема в пенітенціарній системі України, для дітей створюють будинки матері і дитини. Проте організація їх роботи, термін, протягом якого дитина може перебувати разом з матір'ю, різні.

За даними численних досліджень вітчизняних і зарубіжних учених, найбільший деформуючий вплив на особистість дитини надає відсутність матері, позбавлення материнської любові. Англійський психіатр Д. Боулбі, вивчаючи таких дітей, прийшов до висновку, що відсутність матери при дитині у віці до 2-3 років веде до зниження у останніх інтелекту, до зривів в поведінці, до нервової напруги. Формуються специфічні стійкі риси вдачі: імпульсивна агресивність, відсутність відчуття провини: ні покарання, ні відповідальності не чіпають її, і вона живе в ізольованому світі, де люди не звертають на неї ніякої уваги. У неї нема ні друзів ні знайомих, вона просто байдужа до людей. Саме у цьому психологи і психіатри бачать ключ до розуміння проблеми поведінки, що відхиляється, у підлітків. Як показало вивчення 15-18-річних рецидивістів в одній з англійських виправних шкіл, тривога і агресивність, що виникли в ранньому дитинстві, зумовили схильність дітей до злочинних, зокрема насильницьких, дій в подальшому [3, с.232].

Існує і, на наш погляд, крайня точка зору, висловлена Л. Альперн: "Немовлята теж позбавлені приватної інтимності, необхідної для їх правильного особистісного розвитку. З них згодом виростуть людські мутанти. У в'язниці матери не уміє піклуватися про дитину, легко забуває її. Пізніше - кидає" [1, с.192].

Існує і думка, що не можна тримати при колонії малолітніх дітей. Трирічні діти вже багато що розуміють, і згодом для них є психічною травмою усвідомлення того, що перші роки життя вони провели "за ґратами". Але ще більшої психологічної травми завдає усвідомлення дитиною того, що вона була покинута матір'ю з народження.

На підставі цього з'явилася ідея про доцільність проведення експерименту по сумісному мешканню засудженої матері з своєю дитиною.

Певні відмінності спостерігаються і в прояві такої властивості, як агресивність. На мовному рівні відмінності в агресивності чоловіків і жінок малопомітні, але фізична агресія властива більше чоловікам, вони удаються до прямих форм її прояву, а жінки вважають за краще завдавати шкоди кривдникові непрямим шляхом.

На відміну від чоловіків, жінки частіше виявляють агресію як емоційну реакцію на перешкоду, як засіб вираження гніву і зняття стресу, а не інструмент досягнення поставлених цілей.

Так, не дивлячись на те, що загальний рівень агресивності і жорстокості серед засуджених жінок нижчий, ніж серед чоловіків, в місцях позбавлення волі збільшується кількість осіб, що відбувають покарання за вбивство (або нанесення тяжких тілесних ушкоджень). Найчастіше ці злочини кояться на сімейно-побутовому ґрунті. Постраждалими, в основному, є чоловіки, співмешканці, знайомі. Психологічні дослідження показують, що багато засуджених жінок в дитинстві і в подальші роки піддавалися насильству і жорсткому поводженню, тому свій злочин вони оцінюють не завжди адекватно, у них виникають психологічні захисні форми і методи психокорекційної роботи: педагогічний ауто-тренінг; арттерапія (включаючи казкотерапію, театрерапію, "групи зустрічей" тощо, на яких обговорюється життєвий шлях засудженого, аналізуються витоки протиправної поведінки, формується установка на правослухняний спосіб життя.

Так, програма А.С. Новоселової, заснована на методі взаємодії методів переконання і навіювання, дозволяє вирішити відразу комплекс завдань. Перш за все - психологічні завдання, що знімають стереотипні соціальні "бар'єри", нормалізуючи психіку людини, будять впевненість в собі, як в особі. Одночасно народжуються позитивні прагнення, прокидаються материнські почуття, закладені природою, але згасли через несприятливі соціальні умови перебування в криміногенному середовищі.

Основна програма представлена системою етичних бесід, що проводяться не на рівні високої свідомості, яка у даної категорії людей заблокована своєрідними моральними поняттями добра, честі, совісті, справедливості і так далі, а в стані м'язового розслаблення - психічного і фізичного спокою - релаксації.

На арт-терапевтичних сеансах передбачається використання музики в психотерапевтичних цілях. На кожному занятті по арт-терапії створюються необхідні умови для встановлення довірчих контактів всередині групи, сприйняття інформації, творчої атмосфери роботи, які підтримуються самими учасниками групи психологічної корекції і самі по собі мають для них цінність.

Психотерапевтичний театр - особлива форма терапії, де можливий вираз глибоких особистих проблем, вільний вираз почуттів і емоцій. Через заняття творчою діяльністю, написання життєвих сюжетів, їх програвання у засуджених йде пробудження тих емоцій, які часто залишаються незатребуваними в повсякденному житті, відбувається конфлікт внутрішніх цінностей, боротьба мотивів і особистість розвивається.

Як відомо, жінки набагато швидше, ніж чоловіки звикають до психотропних засобів. Процес деградації їх особистості настає набагато швидше. В даний час, разом з медичною підтримкою слід здійснювати і психологічну підтримку. Зокрема, позитивно себе зарекомендували групи тренінгів, в яких робота проводиться за принципом "рівний рівному". В результаті проведення таких занять, у жінок формуються позитивні соціальні установки, зміцнюється віра в свої сили, виробляється здатність до самостійного соціального функціонування, вирішення важких життєвих ситуацій без допомоги психоактивних речовин.

Отже, засуджені жінки, що відбувають покарання у виді позбавлення волі, перебувають у несприятливих для їхньої позитивної реабілітації умовах. Так, у Правилах внутрішнього розпорядку УВП визначені основні права та обов'язки засуджених, порядок їх життєдіяльності та певні обмеження. Вони в основному розраховані на чоловічу стать, проте жінки з перших днів перебування в установах намагаються протистояти цим вимогам через їх "чоловікоподібність".

Жінок пригнічує носіння однакового одягу встановленого зразку, пересування строем, ізолюваність від суспільства, примусовий спосіб життя. У зв'язку з цим, у жінок виникають серйозні проблеми, вони стають більш агресивними, нервовими, порушують встановлений розпорядок дня.

На жаль, в кримінально-виконавчому законодавстві України (за винятком умов тримання засуджених, що мають дітей в будинку дитини при виправних колоніях) не знайшли належного віддзеркалення гендерні відмінності чоловіків і жінок.

Вважаємо за доцільне використовувати принцип диференційованих умов тримання для чоловіків і жінок. Розуміння внутрішнього світу засуджених жінок дозволяє розробити програму їх ресоціалізації. Психологічні чинник, сприяючі ресоціалізації засуджених жінок, враховують всі служби. Але справжнім організатором реалізації особистісного потенціалу є психологічна служба. І необхідно прикласти наполегливість в комплектуванні психологічних лабораторій в кожній установі. Ставлення до психологічної служби - це показник професійної зрілості і інноваційного потенціалу керівників територіальних органів і УВП, їх готовності до реформування кримінально-виконавчої системи.

А також, дотримуватись принципу наближення засуджених жінок до місця постійного проживання. Природно, це сприятиме підтримці родинних зв'язків, пришвидшить процес ресоціалізації. Проте найважливішу ресоціалізаційну функцію відіграє спілкування засуджених матерів зі своїми дітьми. Результатом відповідного контакту засуджених жінок із їхніми дітьми формує психологічну залежність між ними; матері прищеплюється почуття відповідальності за долю дитини, підтримуються, відновлюються і укріплюються зв'язки між матерями і родичами, а також відбувається включення засуджених жінок до правослухняного життя суспільства після їх звільнення.

Підсумовуючи, можна зазначити, що кримінально - виконавча система потребує подальшого розвитку та реформування для удосконалення кримінально - правових санкцій та їх лібералізації по відношенню до жінок.

Література

1. Альперн Л. Изгнание из "приватного" в "публичное": тюремный эксперимент по созданию женщины нового образца / Л. Альперн // Развитие личности. - М.: МПГУ, 2004. - №2. - С. 186-194.
2. Иоффе Е. В. Гендерные различия в характеристиках социального интеллекта : практикум по гендерной психологии, / Е. В. Иоффе. - СПб.: Питер, 2006. - С. 71-82.
3. Bowlby D. An Ethiological Approach to Research in Child Development / D. Bowlby // British Journal of Medical Psychology. - 1957. - № 30. - P. 232

ПРОГАЛИНИ В КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Боднар Ігор Володимирович

Старший викладач циклу кримінально-правових дисциплін
Чернігівського юридичного коледжу Державної пенітенціарної служби України,
кандидат юридичних наук

Досліджуючи кримінально-виконавче законодавство України та зміни згідно закону України "Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів", вважаємо за необхідне продовжити наукове та практичне обговорення і виявлення прогалів у Кримінально-виконавчому законодавстві України, так як певні положення, які викладені в оновленому Кримінально-виконавчому кодексі Ук-

раїни, є суперечливими та не відповідають вимогам сьогодення, входять в супереч, на нашу точку зору, основній стратегії розвитку кримінально-виконавчої політики України. Підтверджуючи цю точку зору, слід розглянути деякі, найбільш негативні норми Кримінально-виконавчого кодексу України.

Досліджуючи зміни до ст. 8 Кримінально-виконавчого кодексу України (Основні права засуджених) можна зробити висновок, що розглядаючи можливість виконання уста-

новами виконання покарань та слідчими ізоляторами вимог ст. 8 КВК України щодо встановлення для засуджених тривалості робочого дня з 7 до 17 години або з 6 до 16 години зазначимо, що запропонована норма носить імперативний характер, виходячи із її тексту. Це в свою чергу, протирічить вимогам щодо організації виробничого циклу на підприємствах установ виконання покарань, адже він планується й організовується у відповідності до специфіки виробництва установи, а також змісту самої норми, оскільки в ній йдеться про відповідність робочого часу нормам КЗпП України. Вважаємо, що по тексту норми достатньо лише вказівки на відповідність організації праці й тривалості робочого дня засуджених до вимог Кодексу Законів про працю України. Продовжуючи вивчення даної норми, слід зазначити, що зміни законодавстві значно розширили перелік прав засуджених, викладених у ст.8 Кримінально-виконавчого кодексу України, передбачили до всіх категорій засуджених такі права, які можуть бути реалізовані адміністрацією органів та установ виконання покарань лише до засуджених до покарань, які мають елементи позбавлення волі.

Розглянувши запропоновані зміни до чинного законодавства в частині безперешкодного відвідування особами, зазначеними у новій редакції ст. 24 Кримінально-виконавчого кодексу України (Відвідування установ виконання покарань), зазначимо, що розширення переліку вказаних осіб, а також надання додаткових повноважень щодо відвідування установи у будь-який час не є доцільним. Виходячи із змісту чинної норми ст. 24 КВК України, можемо констатувати, що попередній перелік осіб, які могли без попереднього дозволу відвідувати установи виконання покарань, охоплював усі рівні як державного, відомчого, так і громадського контролю за діяльністю установ виконання покарань. Це пояснюється наступними обставинами: кожен із перерахованих суб'єктів наділений відповідним правом не тільки у відповідності із ст. 24 КВК України, а й у відповідності до власних повноважень, здійснюваних на основі чинного законодавства, крім того, окремі суб'єкти є представниками громадськості, оскільки обіймають виборну посаду (сільський голова) - отже представляють інтереси усієї спільноти.

Крім того, можливість відвідування у невстановлений час (вночі) установи, не відповідає заходам безпеки зазначених осіб, а також може зашкодити виконанню обов'язків окремим категоріям співробітників установи.

Таким чином, вважаємо, що дублювання зазначених функцій, яке відбулось, шляхом необґрунтованого залучення до відвідування установи додаткових категорій осіб й розширення їхнього переліку, може негативно відобразитися на ефективності виконання своїх обов'язків персоналом установи виконання покарань і є не виправданим.

Додаткові права, у відповідності до ч. 2 ст. 24 КВК України, якими були наділені представників засобів масової інформації, та інші особи, у контексті їхнього доступу до всіх форм звітності, здійснювати інспектування тощо, на нашу точку зору протирічать вимогам п. 1 ч. 1 ст. 26 Закону України "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні", крім того дана норма передбачає доступ журналістів до інформації з обмеженим доступом (ДСК, Таємно), що може зашкодити діяльності окремих підрозділів установи.

Досліджуючи оновлену ст. 101 Кримінально-виконавчого кодексу України, не зовсім зрозуміла позиція автора закону щодо переведення засуджених. Так, в ч. 2 цієї статті передбачено, що до дільниці соціальної реабілітації не підлягають переведенню особи, яких засуджено за вчинення умисного злочину в період відбування покарання у виді арешту або обмеження волі. Згідно вимог статті, яка розглядається, переводити до дільниці соціальної реабілітації можна засуджених, яких засуджено за вчинення умисного злочину в період відбування покарання у виді позбавлення волі, а це є не логічним.

Зміни в ст. 116 Кримінально-виконавчого кодексу України (Медико-санітарне забезпечення засуджених до позбавлення волі) передбачає, що примусове годування засудженого, який заявив про відмову від прийняття їжі, та за висновками комісії лікарів не має психічного захворювання та усвідомлює наслідки своїх дій, забороняється. Примусове годування може бути здійснене лише в тих випадках, коли, на думку лікаря, внаслідок відмови від прийняття їжі стан засудженого значно погіршується. Порядок примусового лікування не повинен порушувати стандарти, визначені практикою Європейського суду з прав людини.

На нашу точку зору, дані зміни є хибними, так як не вказані саме які, конкретно, міжнародні документи в галузі захисту прав засуджених не повинен порушувати порядок примусового лікування. Дане положення потребує детального визначення, з метою уникнення колізії правових норм при їх подальшому практичному застосуванні, так як більшість міжнародних документів в цій сфері, мають рекомендаційний характер і, відповідно, не можуть бути підставою їх застосування.

Зміни в п.5, зазначеної статті передбачають, що засуджений має право звертатися за консультацією і лікуванням до закладів охорони здоров'я, що мають ліцензію Міністерства охорони здоров'я України, які надають платні медичні послуги та не віднесені до відання центрального органу виконавчої влади з питань виконання покарань. Оплата таких послуг і придбання необхідних ліків здійснюється засудженим або його рідними та близькими за рахунок власних коштів. Консультавання та амбулаторне лікування в таких випадках здійснюється в медичних частинах колоній за місцем відбування покарання під наглядом персоналу медичної частини.

У випадку необхідності лікування в умовах стаціонару засуджений має право отримувати медичну допомогу і лікування, в тому числі платні медичні послуги за рахунок особистих грошових коштів чи коштів рідних та близьких у зазначених закладах охорони здоров'я.

Підставою для надання такої медичної допомоги є угода про надання медичних послуг, укладена між закладом охорони здоров'я та рідними чи близькими, або захисником засудженого, його законним представником. Режим перебування засуджених на стаціонарному лікуванні в закладах охорони здоров'я, не віднесених до відання центрального органу виконавчої влади з питань виконання покарань, визначається законодавством.

Ми вважаємо, що ці зміни є неправильними, оскільки необхідність надання платних медичних послуг та визначення з порядком їх здійснення (амбулаторне чи стаціонарне лікування) повинна визначатись медичними частинами колоній за місцем відбування покарання, з метою усунення можливості зловживання в цій сфері діяльності закладами охорони здоров'я, що мають ліцензію Міністерства охорони здоров'я України і які надають платні медичні послуги.

Слід зауважити, що в змінах, які пропонуються, взагалі відсутній контроль з боку представників медичної частини за порядком лікування засуджених у вказаних установах, це не є допустимим, так як вони безпосередньо відповідають за стан здоров'я засудженого.

В ст. 118 Кримінально-виконавчого кодексу України (Залучення засуджених до позбавлення волі до суспільно корисної праці) засудженим надано право працювати, норма щодо обов'язкової суспільно-корисної праці виключена, проте в ст.100 (Зміна умов тримання засуджених до позбавлення волі) передбачено, що умови відбування покарання змінюються залежно від поведінки засудженого і ставлення до праці, в разі її наявності, та навчання; в ст. 133 (Злісний порушник установленого порядку відбування покарання) передбачено, що злісним порушником установленого порядку відбування покарання є засуджений, який необґрунтова-

но відмовляється від праці (не менш як три рази протягом року); припинив роботу з метою вирішення трудових та інших конфліктів. Аналогічний підхід викладений і в Кримінальному кодексі України так ст.81 (Умовно-дострокове звільнення від відбування), частина 2 якої передбачає, що умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване, якщо засуджений сумлінною поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення. Наведені приклади, на нашу точку зору є суперечливими та потребують подальшого опрацювання.

Незрозуміла позиція автора закону щодо виключення статей 160,161,162 Кримінально-виконавчого кодексу України (ст. 160 Громадський контроль за особами, умовно-достроково звільненими від відбування покарання; ст. 161. Порядок здійснення громадського контролю за особами, умовно-достроково звільненими від відбування покарання; ст. 162 Заходи громадського впливу щодо осіб, умовно-достроково звільнених від відбування покарання).

Міжнародна спільнота приділяє велику увагу здійснення громадського контролю за особами, звільненими від відбу-

вання покарань, громадського контролю за особами, засудженими до кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Вітчизняні науковці та практики також приділяють велику увагу у виправленні та ресоціалізації засуджених громадським організаціям, передбачають можливість здійснення громадського контролю не тільки за засудженими, а і за особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням, про що свідчить Проект Закону України "Про Пробацію". Даний проект передбачає, що контроль за особами, які повинні перебувати на обліку в службі пробації (до цього переліку входять також особи, звільнені від відбування покарань з випробуванням та особи, що до яких застосовано умовно-дострокове звільнення від відбування покарань), поряд з інспекторами служби повинні здійснювати і громадські волонтери.

Досліджуючи вказані зміни можна навести ще безліч прикладів, що підтверджують необґрунтованість змін, які прийняті, та необхідність їх подальшого законодавчого опрацювання.

ПРОБЛЕМИ ПОЛІПШЕННЯ УМОВ ТРИМАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ, ВІДТОРГНУТИХ ЗАГАЛОМ

Ісаков Павло,

старший викладач кафедри кримінально-виконавчого права Інституту кримінально-виконавчої служби, кандидат історичних наук

Однією з ключових проблем реформування Державної кримінально-виконавчої служби України є поліпшення умов тримання засуджених, що знайшло своє відображення, зокрема, в Указі Президента України "Про Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України" №631/2012 від 08.11.2012 р. та Постанові Кабінету Міністрів України "Про затвердження Державної цільової програми реформування Державної кримінально-виконавчої служби на 2013-2017 роки" №345 від 29.04.2013 р.

Рівень розвитку суспільства, держави, їхніх інституцій визначається за багатьма критеріями, одним з найголовніших яких є їхнє ставлення до знедолених, нужденних та відторгнутих. Питання гуманізму, демократизму, справедливості є одними з ключових на сучасному етапі розвитку людства. Навіть якщо говорити про загальні речі, то слід згадати про вислів всесвітньовідомого пенітенціарного педагога А.С.Макаренка про те, що для того, щоб сформувати уявлення про будь-яку організацію чи установу, достатньо відвідати їхній туалет.

В усі часи існування пенітенціарних закладів гострою була проблема умов тримання засуджених до позбавлення волі, відторгнутих загалом. Вирішення цієї проблеми з огляду на вищесказане в великій мірі і створювало обличчя пенітенціарної системи, зокрема, і всього суспільства, взагалі, оскільки пенітенціарні заклади є невід'ємною частиною суспільства і держави з притаманними їм недоліками і досягненнями.

Комплексний аналіз проблеми поліпшення умов тримання засуджених до позбавлення волі, відторгнутих загалом, дозволяє виділити три основних блока, які тісно взаємопов'язані між собою: проблеми поліпшення соціально-виховної роботи з цією вразливою категорією засуджених; покращення комунально-побутових умов тримання; проблеми зміни умов тримання засуджених. Слід відразу наголосити, що по всім ним за роки незалежності України досягнуто значного поступального розвитку. Але ще залишається низка невирішених складних питань.

Стосовно першого блоку проблем необхідно відзначити наступне. Нормативно-правова, науково-методична база цього блоку питань розроблена достатньо добре, хоча меж для вдосконалення ніколи не існує. Головна проблема тут полягає у практичному виконанні та впровадженні теоретичних положень. Це проблема всієї держави і суспільного менталітету: закони України в своїй основній масі прогресивні та добрі, а ось їхнє виконання - камінь спотикання.

Головних ефективних шляхів виходу з проблеми, на мій погляд, існує троє:

а) запровадження інституту пенітенціарних капеланів на постійній основі. Ступінь довіри до них обґрунтовано передбачається високим (засудженим не вистачає спілкування з духовними особами), що не зможе не позначитись позитивно вже в найближчий час, не кажучи вже про віддалені у часі перспективи, на морально-психологічному кліматі в середовищі засуджених, зниженні конфліктних та надзвичайних ситуацій;

б) постійне підвищення професійного рівня, в першу чергу, психологів та працівників соціально-психологічної служби шляхом проведення з ними семінарів, тренінгів, практичних занять відповідними фахівцями. В цьому напрямку є необхідним залучення до співробітництва відповідних міжнародних організацій та інституцій;

в) покращення умов проходження служби співробітниками ДКВС України, в першу чергу значне підвищення їм зарплати. Не може і не буде ефективно виконувати свої функціональні обов'язки в ринкових умовах співробітник, який в основній своїй масі не дорожить своїм робочим місцем, а постійними перевірками стан справ значно не покращиться. Дешевий чиновник в кінцевому підсумку державі обходиться дуже дорого. Це - аксіома, підтверджена часом. І не випадково в розвинених країнах рівень оплати праці пенітенціарних працівників є одним з найвищих серед інших професій, не кажучи вже про різні соціально-економічні пільги та преференції;

г) збільшення кількості співробітників відповідних служб до європейського рівня з метою досягнення того співвідношення адміністрації і засуджених, яке є в розвинутих пенітенціарних системах. Не можна говорити про якісну виховну роботу, коли на одного представника адміністрації відповідної служби припадає 100-400 засуджених.

Другий блок проблем є не менш складним, ніж перший, і потребує значних капіталовкладень. Без дієвої допомоги держави силами тільки одних установ виконання покарань (фінансово-виробничий стан яких в своїй більшості є вкрай складним, якщо не гірше) і благодійної допомоги їх розв'язати не можливо. Основними напрямками в ході вирішення проблем другого блоку є наступні:

а) загальне оздоровлення фінансово-виробничого стану підприємств установ виконання покарань шляхом списання всієї безнадійної заборгованості (як це було зроблено по відношенню підприємств, зокрема, військово-промислового комплексу); створення сприятливого інвестиційного клімату для пенітенціарних підприємств; відродження практики гарантованих державних замовлень (про це говорить не тільки досвід СРСР, але і сучасних розвинених країн). Це дасть можливість установам виконання покарань не тільки направляти більше коштів на проведення ремонтів (чи навіть будівництво) об'єктів комунально-побутового спрямування (на пряму відчутну фінансову допомогу держави в сучасних умовах навряд чи слід розраховувати), але і збільшити кількість оплачуваних робочих місць, рівень зарплати засуджених. Загальновідомо, що ніщо так не принижує людину, як бідність. Злидні озлобляють і псуєть людину;

б) забезпечення переходу від тримання засуджених у ґуртожитках казарменого типу до блочного (камерного) їх розміщення зі збільшенням норми живої площі на одного засудженого шляхом технічного переоснащення і реконструкції установ виконання покарань;

в) поліпшення організації речового забезпечення, харчування, системи придбання продуктів харчування та предметів першої необхідності.

Слід відзначити, що без загального покращення матеріального стану пересічних громадян всього суспільства може виникнути дуже небезпечна ситуація, коли в місцях позбавлення волі побутові умови проживання для знедолених та відторгнутих суспільством людей будуть кращими, ніж вони собі зможуть забезпечити на волі, а це, по-перше, буде сприяти рецидивній злочинності, по-друге, буде порушений в очах звичайних громадян принцип справедливості, коли злочинець буде жити і почувати себе краще, ніж вільний громадянин, який не скоював злочину. Не є нормальним стан речей, коли харчування засуджених до позбавлення волі є кращим, ніж дітей, людей похилого віку, хворих в лікарнях, дитячих будинках. Засуджений не повинен харчуватися краще, ніж звичайний пересічний громадянин. Необхідно, щоб не тільки і не стільки буття визначало свідомість, але щоб свідомість формувало буття.

Аналізуючи третій блок проблем поліпшення умов тримання засуджених, відторгнутих загалом, - зміни умов тримання засуджених - слід відзначити наступне. Зазначена категорія засуджених в своїй переважній більшості сумлінно виконує режимні вимоги, ставиться до праці та навчання. А тому відповідно до чинного законодавства при дотриманні всіх вимог до них повинні бути застосовані, зокрема, статті 100 "Зміна умов тримання засуджених до позбавлення волі", 101 "Переведення засуджених до позбавлення волі" КВК України, 82 "Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким", 81 "Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання" КК України. І якщо із застосуванням двох останніх статей, як свідчить практика, проблем не має, то, наприклад, переводити засуджених до позбавлення волі, відторгнутих загалом, з дільниці ресоціалізації до дільниці соціальної реабілітації, навіть якщо вони стають на шлях виправлення і дотриманні всі вимоги законодавства, адміністрація установ виконання покарань не поспішає, вишукуючи надумані приводи і фактично порушуючи законні права засуджених. Головна причина таких дій - невпевненість адміністрації установ виконання покарань в тому, що дана категорія засуджених в умовах меншого контролю і більших можливостей зможе безконфліктно співіснувати із загальною масою засуджених і не скоїть втечу. Місця позбавлення волі - це сувора кастова система. Як свідчить історичний досвід як Індії з її кастовим поділом суспільства, так і місць позбавлення волі (не тільки на пострадянському просторі), перехід з нижчої касты до вищої неможливий. І боротися з цим, як це намагалися за часів СРСР, безперспективно. Тому єдиний вихід - це створення адміністрацією установ виконання покарань в рамках закону таких умов, за яких основній масі засуджених із різним статусом в злочинному світі буде неприйнятно та невідгодно (починаючи від режимних аспектів, закінчуючи організацією культурно-масових заходів і дозвілля) створювати нестерпні умови існування, принижувати, експлуатувати, переслідувати засуджених, відторгнутих загалом. Не можна допускати перегинів по відношенню до жодної категорії засуджених, оскільки це може викликати соціальні потрясіння та надзвичайні події. Дотримання принципу законності, педагогіки А.С. Макаренка "бути до всіх вимогливим, і водночас справедливим" та принципів сучасного демократичного суспільства толерантності та співіснування допоможе розв'язати проблеми третього блоку.

Таким чином, однією з ключових проблем реформування Державної кримінально-виконавчої служби України є поліпшення умов тримання засуджених, серед яких особливе місце займають засуджені, відторгнуті загалом. Ця проблема є комплексною і складною у всіх аспектах її виміру, потребує часу і об'єднання не на словах всіх зусиль суспільства, держави, співробітників ДКВС, громадськості. І коли це відбудеться на ділі, то позитивний результат не заставить себе чекати.

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДПТС УКРАЇНИ

Павлов Володимир,
суддя Прилуцького міськрайонного
суду Чернігівської області

Політична, економічна, соціальна та правова реформи, які проводяться в Україні на даному етапі її розвитку, повинні бути спрямовані на захист і забезпечення прав людини. В Україні, у місцях позбавлення волі, утримується близько 100 тисяч осіб, майже двадцять тисяч очікують на рішення суду, перебуваючи в слідчих ізоляторах. Загальновідомо, що під час тривалого перебування в місцях позбавлення волі сут-

тєво знижуються можливості адаптації людини до звичайного життя, розриваються сімейні та інші корисні соціальні зв'язки. Засуджені втрачають надію на майбутнє, починають звикати до місць позбавлення волі, у них виникає почуття безнадійності.

Зрештою, трагічні соціальні, моральні, психологічні, економічні, демографічні та медичні наслідки переконаливо дово-

дять, що позбавлення волі не є найкращим засобом боротьби зі злочинністю. Застосування позбавлення волі, за словами О. Беци, є "свого роду бумеранг, який, будучи спрямований на злочинця, негативно відбивається на самому суспільстві" [1, с. 36].

В нинішній ситуації персоналу місць позбавлення волі належить вся повнота влади над засудженими, що легко може призвести до проявів зловживання владою. Тому ті, на кого держава поклала обов'язок реалізовувати державну політику в сфері виконання відбування покарань, повинні відповідати високим вимогам: варто звертати увагу на освітній рівень і здібності кандидата, він повинен відповідати певним психологічним нормам, володіти високими моральними якостями, при цьому при підборі персоналу, який безпосередньо буде перебувати в стосунках з засудженими, особливу увагу слід приділяти вимогам чесності, гуманності та особистої здатності виконувати складну роботу в умовах доволі агресивного середовища.

Сучасні тенденції розвитку й реформування кримінально-виконавчої системи свідчать про безсумнівний пріоритет людського фактору й довести, що поряд з удосконаленням кримінально-виконавчого законодавства, створенням сучасної бази для організації соціально-виховної роботи, покращенням матеріально-технічного забезпечення все більша увага повинна приділятися підвищенню якості кадрового забезпечення.

Кримінально-виконавча система України в останній час переживає складний період, вона стала заручницею політичних, економічних і соціальних процесів, які потрясають суспільство. Держава в цілому відвернулася від проблем персоналу. Рівень грошового забезпечення не дає можливості комплектувати персонал органів та установ виконання покарань, які безпосередньо працюють із засудженими представниками кращої інтелектуальної частини громадян. Державою не створюються належні побутово-житлові умови для співробітників. Медичне забезпечення та санітарно-курортне обслуговування відсутні.

В той же час громадянське суспільство починає все більше усвідомлювати, що готовим в кримінально-виконавчій системі є люди, які в ній працюють. Дбаючи про власну безпеку, воно розуміє, рано чи пізно засуджений повернеться в суспільство і йому не байдуже, яким вкрайній в'язень буде інтегрований в самостійне, загальноприйнятне життя. А соціальні впливи в цілому на процес виправлення і реабілітації впливає лише опосередковано, воно хоче мати в кримінально-виконавчій системі такий персонал, який зможе організувати свою роботу на досягнення цілей покарання. Проте, рівень суспільної свідомості є сьогодні таким, що суспільство не може або не хоче адекватно оцінити труд працівників пенітенціарних закладів, їх внесок в суспільну безпеку і суспільне благополуччя. Як зазначає в МДП "добраробота тюремних установ залежить від сумлінності, гуманності, компетентності й особистих якостей її співробітників".

Всім відомо, що вони щоденно мають справу з засудженими. Персонал зобов'язаний піклуватися про їх щоденні потреби, відповідати за благополуччя життєдіяльність виправної установи, за безпеку засуджених. Співробітники виявляють проблеми, з якими зіштовхуються засуджені, та отримують їх вирішення.

Персонал та засуджені в період відбування/виконання покарань перебувають в постійній взаємозалежності і нерівності. В третьому розділі Закону України „Про Державну кримінально-виконавчу систему України, визначено поняття персоналу, порядок прийняття на службу, призначення і позбавлення спеціальних звань, вилучення з персоналу, обмеження їх політичної діяльності. Четвертим розділом вказано даного Закону регламентуються права та обов'язки посадових і службових осіб органів і установ виконання покарань, порядок та умови застосування персоналом сили.

Кримінально-виконавчий кодекс України окремою главою задекларував правовий статус засуджених, він на рівні закону закріпив основи правового статусу засуджених, окреслив основні права та обов'язки засуджених.

Будучи наділеним правовим статусом, відповідно до якого держава взяла на себе обов'язок поважати і охороняти права, свободи і законні інтереси засуджених, вона також зобов'язувалась створити необхідні умови для їх виправлення та повернення до самостійного життя в суспільстві, гарантувала соціальну та правову захищеність засуджених.

Стаття Конституції України наділила засуджених всіма правами людини і громадянина, крім обмежень, які визначені Кримінально-виконавчим кодексом, Законом України та встановленими рішенням суду.

Незважаючи на те, що правовий статус засуджених визначений на такому високому рівні, засуджені постійно перебувають в постійній взаємозалежності від інших засуджених та персоналу при вирішенні питань харчування та побуту, медичного обслуговування та організації праці, отримання посилок та передач, надання побачень та телефонних розмов та інших аспектів життя в умовах неволі. Від персоналу залежить створення загальної атмосфери в виправній установі, щоб позбавлення волі відповідно до вироку суду не перетворилося в пекло.

Не в кращому становищі перебуває і персонал кримінально-виконавчих установ, які в своїй діяльності обмежені посадовими інструкціями, вони майже не приймають участі в розробці оптимальної структури виправного закладу, перспективних новачинних програм виправлення і абсолютно відсторонені від розробки нормативно-правових актів, які регламентують діяльність системи. Всім, хто серйозно переймається проблемами місць ув'язнення, є очевидним, що структура виправної установи та засоби, які використовуються для досягнення основної мети, повинні бути гнучкими, відповідати вимогам дня, змінюватися в залежності від оперативної обстановки при збереженні базових принципів. При прийнятті нових законів та при внесенні змін до існуючих їх норми повинні бути реальними, зміни не мусять зменшувати об'єм існуючих прав та свобод.

Маємо констатувати, що управління органами та установами виконання покарань, як і поведіння з засудженими, здійснюється архаїчними та консервативними методами, які базуються на тоталітарних і мілітаристських поглядах і не можуть реалізувати єдину державну політику в сфері виконання покарань, оскільки вони не відповідають сподіванням суспільства і вимогам міжнародних стандартів.

Персоналу виправних колоній варто усвідомити, що відбування та виконання покарань є процесом реалізації вироку суду, а їх завданням є допомагати і підтримувати засуджених в межах існуючого законодавства, спонукати до перегляду своєї злочинної поведінки, запропонувати шляхи повернення в суспільство.

Література:

1. Беца О. Лишение свободы: отрицательные социальные и психологические последствия / В поисках альтернатив тюремному наказанию: Материалы международного симпозиума 15-16 января 1997 г. - К., 1997. - С. 35-41.

ВІТЧИЗНЯНІ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ВЗАЄМВІДНОСИН ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПЕРСОНАЛУ І ЗАСУДЖЕНИХ

Дука Олег,

головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії науково-дослідного центру Інституту кримінально-виконавчої служби

В умовах реформування та становлення пенітенціарної системи України особливого значення набувають питання дотримання в установах виконання покарань законності та правопорядку, забезпечення належного рівня проведення соціально-виховної та психологічної роботи, що у взаємодії спрямовані на кінцеву мету покарання - виправлення та ресоціалізацію засуджених. Реалізація вимог, що поставлені на теперішньому етапі діяльності Державної пенітенціарної служби (ДПТС) України, потребують свідомого та відповідального ставлення персоналу до роботи на всіх напрямках, комплексного підходу до організації процесу відбування покарання, використання передового вітчизняного та міжнародного пенітенціарного досвіду [1, с. 7].

Великий внесок у розвиток та становлення вітчизняної пенітенціарної педагогіки, соціально-виховної роботи із засудженими зробили такі науковці, як О. Беца, І. Богатирьов, М. Клімов, В. Кривуша, Т. Кушнірова, Г. Радов, В. Сильов, М. Супрун, І. Яковець та інші.

Важливе місце у забезпеченні виправного впливу на засуджених та процесу ресоціалізації посідає дотримання в кожній конкретній установі виконання покарань (УВП) належного порядку взаємовідносин пенітенціарного персоналу і засуджених.

Згідно з п. 28 Правил внутрішнього розпорядку УВП, взаємовідносини працівників установ виконання покарань із засудженими ґрунтуються на суворому дотриманні законності. Взаємовідносини між персоналом і засудженими повинні будуватися так, щоб вони сприяли кінцевій меті покарання - виправленню і ресоціалізації засуджених.

Персонал органів і установ кримінально-виконавчої системи має неухильно дотримуватися вимог законодавства та норм професійної етики, гуманно ставитися до засуджених [2].

Відповідно до Закону України "Про Державну кримінально-виконавчу службу України", ст. 16. "Вимоги до персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України і його відповідальність" особи рядового і начальницького складу та працівники кримінально-виконавчої служби, які виявили жорстоке ставлення до засуджених і осіб, узятих під варту, або вчинили дії, що принижують їхню людську гідність, притягуються до відповідальності згідно із законом [3].

У разі вчинення таких дій, особа рядового чи начальницького складу або працівник кримінально-виконавчої служби підлягає звільненню зі служби (роботи), якщо до нього постановлено обвинувальний вирок суду, який набрав законної сили, або якщо протягом року за такі ж дії до нього вже було застосовано дисциплінарне стягнення.

У свою чергу, невиконання засудженими своїх обов'язків і законних вимог адміністрації органів і установ виконання покарань тягне за собою встановлену законом відповідальність.

Таким чином, діючим законодавством передбачений механізм впливу на поведінку засуджених та визначено кримінальну відповідальність за злочини, спрямовані на протидію адміністрації установ виконання покарань, посягання на життя та гідність працівників кримінально-виконавчої системи. У той же час зусилля персоналу повинні бути спрямовані, насамперед, на профілактику правопорушень з боку засуджених, проведення з ними відповідної виховної та роз'яснювальної роботи.

Якщо говорити про міжнародні документи, що регулюють взаємовідносини персоналу установ і засуджених, слід обов'язково згадати документ ООН "Кодекс поведінки посадових осіб у підтриманні правопорядку" (затверджений 17 грудня 1979 р.), який визначає, основні вимоги до посадових осіб при виконанні службових.

Необхідно згадати і про такий документ, як "Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями" ООН, які наголошують, що режим, прийнятий в установі виконання покарань повинен прагнути зводити до мінімуму різницю між життям в установі та на свободі. У спілкуванні із засудженими слід підкреслювати не їхню ізоляцію від суспільства, а ту обставину, що вони продовжують залишатися його членами.

Після вступу України до Ради Європи у 1995 році важливим міжнародним документом, який регламентує порядок виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі, є Європейські в'язничні правила. Відповідно до ст. 1 Європейських в'язничних правил, позбавлення волі повинно здійснюватися у таких умовах тримання та моральній атмосфері, які забезпечують повагу людської гідності.

Основними завданнями виправного впливу є збереження здоров'я та гідності засуджених, формування у них почуття відповідальності та навичок, які будуть сприяти їх реінтеграції (поверненню) у суспільство, допоможуть їм дотримуватись вимог законів та задовольняти свої життєві потреби власними силами після звільнення.

Також слід обов'язково згадати Європейську конвенцію про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню і покаранню. Це документ, який визначає механізм міжнародного контролю за виконанням положень Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини, а саме про те, що жодна людина не може зазнати катувань або жорстокого поводження. Цей механізм передбачає діяльність Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню і покаранню. Представники Комітету мають широкі права, при здійсненні перевірок пенітенціарних органів і установ.

Також до важливих міжнародних актів, що встановлюють порядок взаємовідносин персоналу і засуджених належать "Основні принципи поводження з в'язнями" ООН (затверджені 14 грудня 1990 року), які визначають, що установи виконання покарань несуть відповідальність за утримання засуджених і захист суспільства від правопорушень [4].

Все сказане дозволяє стверджувати, що в умовах, коли ДПТС України реформується у напрямку досягнення відповідності міжнародним стандартам з прав і свобод засуджених, серед основних завдань у цій сфері є підготовка і залучення до роботи в установах виконання покарань висококваліфікованих фахівців, де дотримання персоналом встановлених вимог взаємовідносин із засудженими набуває особливого значення.

Список використаних джерел

1. Організація нагляду за засудженими у кримінально-виконавчих установах: навчальний посібник / О. А. Дука, І. М. Копотун / за заг. ред. О. М. Джузі. - К. : Державна пенітенціарна служба України, 2012. - 222 с.
2. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : Затв. наказом ДДУ ПВП від 25 груд. 2003 р. № 275 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1277-03/print1328558184814949>.
3. Закон України "Про Державну кримінально-виконавчу службу України" від 23 червня 2005 р. № 2713-IV // Відомості Верховної Ради України. - 2005. - № 30. - Ст. 409 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2713-15>.
4. Права людини і професійні стандарти для працівників пенітенціарної системи в документах міжнародних організацій. - К.: Сфера, 2002. - 293 с.

ДОСВІД ПЕНІТЕНЦІАРІЇВ ЖИТОМИРЩИНИ В ПРОЦЕСІ ВИПРАВЛЕННЯ І РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ

Киричун Володимир,
спеціаліст (психолог) сектора
соціально-виховної та психологічної роботи
Управління ДПтС України в Житомирській області

Як показало вивчення наукових джерел, концепція виправлення особи злочинця має давню історію. Вона ґрунтується на тому, що кожна особистість підлягає виправленню, тобто в ній можуть бути переборені (подолані) дефекти її свідомості, а сама особа може бути перетворена в безпечну для суспільства людину. Виправлення було б неможливим, якби особа не мала такої властивості, як мінливість. У науці під мінливістю особистості розуміється певна здатність духовного стану людини, її властивість перебудовуватися під впливом сукупності зовнішніх і внутрішніх умов, при пріоритетній ролі перших. Крім того, в основі мінливості лежить, як було встановлено науковцями, пластичність морально-психологічного світу особи та її нервової системи.

Свої особливості як основний засіб виправлення і ресоціалізації та профілактики злочинів в умовах ізоляції особи від суспільства має суспільно корисна праця, що є сферою діяльності, яка виступає як анитикриміногенна умова та спрямована на зміну і пристосування у цьому напрямі навколишнього середовища, у тому числі шляхом створення певних видів продукції на виробництві в колонії (так звана виробнича праця). Праця засуджених, крім того, як діяльність зорієнтована на покращення умов їх життя - це благоустрій територій, житлових приміщень, ремонт і виробництво інвентарю та ін. При цьому вказаний процес охоплює не тільки безпосередньо засуджених, які залучаються до суспільно корисної праці, а й персонал УВП, який має організувати роботу засуджених. Між тим ця діяльність може позитивно впливати на формування соціально активної особистості та індивідуальної профілактики злочинів лише тоді, коли вона відповідає конкретним вимогам. Так, умови праці мають забезпечити можливість створення соціально ціннісних міжособистих суспільних відносин, а на цій основі - формування позитивних якостей в особистості засуджених і стереотипів їх правослужняної поведінки. Усе це, без сумніву, має суттєве значення для ефективної адаптації до умов життєдіяльності на волі тих осіб, які звільняються з місць позбавлення волі: власне, у цьому виражається один з елементів профілактики злочинів та ресоціалізації колишніх засуджених.

Досить важливе значення для виправлення і ресоціалізації засуджених і профілактики злочинів у місцях позбавлення волі має соціально-виховна робота. У наукових джерелах виховна робота визначається як складова частина, елемент поняття "виховання", під яким розуміється процес систематичного й цілеспрямованого впливу на духовний і фізичний розвиток особистості з метою підготовки її до виробничої, громадської та культурної діяльності. Як слушно вважають дослідники цієї наукової проблематики, соціально-виховна робота - це діяльність учасників педагогічного процесу, яка спрямована на проведення заходів, що сприяють духовному та фізичному розвитку особи. Аналіз змісту профілактично-виховного впливу в УВП переконливо показує, що вказані в законі засоби виправлення та ресоціалізації є напрямом спільної діяльності співробітників і засуджених, включаючи попередження злочинів, у його рамках, у процесі якого формується особистість засудженого як майбутнього члена суспільства, здатного виконувати вимоги загальнообов'язкових правил поведінки та забезпечувати їх реалізацію в межах особистого життя.

Тому, на мою думку, під засобом виправлення слід розуміти систему передбачених у законі прийомів, знарядь і впливів, що застосовуються суб'єктами виконання покарань та інши-

ми учасниками кримінально-виконавчих відносин до засуджених для досягнення мети покарання.

Пенітенціарна система Житомирщини бере свій початок з часу входження нашого краю до складу Російської імперії та правління імператриці Катерини II, коли в місті Бердичеві була збудована перша пересильна тюрма. У 1904 році було закладено фундамент Житомирської тюрми, яка була введена в дію у 1914 році. У 30-ті та післявоєнні роки минулого століття були утворені Житомирська, Коростенська і Райківська виправні колонії, Нізгурецький лікувально-трудова профілакторій, створені кримінально-виконавчі інспекції.

Зі зміною положень чинного законодавства, моделі розвитку пенітенціарної системи, змінювалась і назва органів та установ Житомирщини. Управління Державного департаменту України з питань виконання покарань у Житомирській області засновано на базі відділу виправно-трудова установ УВС у Житомирській області у зв'язку з виходом у 1998 році Головного управління виконання покарань з підпорядкування МВС України.

У 2003 році, напередодні п'ятої річниці утворення Державного департаменту України з питань виконання покарань, було введено в дію нову адміністративну будівлю управління за адресою м. Житомир, вул. Котовського, 91.

У Житомирській області розташовано шість установ виконання покарань: Житомирська виправна колонія (№ 4) - установа середнього рівня безпеки для чоловіків, вперше засуджених до позбавлення волі; Житомирська установа виконання покарань (№ 8) - установа, де засуджені відбувають покарання в камерних приміщеннях максимального рівня безпеки; Бердичівська виправна колонія (№ 70) - установа максимального рівня безпеки; Коростенська виправна колонія (№ 71) - установа середнього рівня безпеки для чоловіків, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі; Райківська виправна колонія (№ 73) - установа середнього рівня безпеки для чоловіків, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі, при якій діє міжобласна дермато-венерологічна лікарня та Бердичівський виправний центр (№ 108) - установа для чоловіків, засуджених до обмеження волі.

На 1 січня 2014 року середньосписочна чисельність утримуваних в установах становила 4911 осіб. Виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, здійснюють 25 районних підрозділів кримінально-виконавчої інспекції, на обліках яких знаходилось 3928 осіб.

Роботу органів та установ виконання покарань Житомирської області по штату забезпечують 1598 атестованих співробітників (з них 952 - молодшого начальницького складу) та 399 вільнонайманих осіб.

Робота пенітенціаріїв Житомирщини щодо ресоціалізації та виправлення засуджених виконується різноманітними шляхами, персонал зацікавлює осіб, що відбувають покарання до соціально-культурної праці, релігійного піднесення, творчої спрямованості (шляхом поринання у мистецтво) та звісно здобуття необхідної освіти, яка допомогла безлічі засуджених, покинувши стіни установ.

Так, наприклад, за кожною із шести установ області закріплений святий отець-покровитель установи. Засуджені мають змогу гідно, за усіма необхідними ритуалами відзначити релігійні свята. Протягом поточного року в установах відзначили:

11 січня п.р. на честь Різдва Христового в установах області були проведені святкові молебні, який очолив благочинний м. Коростеня і всього округу настоятель кафедраль-

ного собору Різдва Христового протоієрей Анатолій. У Коростенській виправній колонії (№ 71) Святковий молебень проводився на місці будівництва храму Святої Анастасії Узорительниці, яка відома тим, що полегшувала страждання в'язнів.

19 січня з нагоди святкування Хрещення Господнього в православних церквах установ відбулися урочисті богослужіння. Після літургії священники розповіли засудженим про історію свята Хрещення Господнього, яке в народі ще називають Водохрещтя. Також освяченою водою окропили засуджених, які проживають в дільницях ресоціалізації та співробітників установ. Особам, які тримаються в камерах, адміністрація установи було організовано роздачу свяченої води, щоб кожен мав нагоду доторкнутися в цей день до таїнства священнодійства.

2 березня в установах було проведено ряд культурно-масових заходів для засуджених з нагоди святкування Масляної - давнього свята на честь пробудження природи напередодні Великоного посту. Під час проведення даного заходу засуджені установ змагалися між собою в гирьовому спорті, з армрестлінгу та настільного тенісу. Переможці змагань були нагороджені подарунками, а кухарі установи почастили усіх присутніх млинцями та іншими кулінарними виробами.

До кожної установи, за попередньої домовленості начальника управління привозять чудотворні ікони, з метою духовного просвітлення та зміцнення засуджених. Так, 12 квітня священники Української Православної Церкви привезли до до Райківської ВК-73 Ікону Божої Матері "Скоропослушниця", яка з благословення Архієпископа Житомирського і Новоград-Волинського Никодима перебувала у Свято-Миколаївському соборі та храмах Бердичівського району по 13-е квітня, дня Вербної неділі включно. Велика святиня прибула зі Святої Гори Афон, із грецького монастиря Дохіар. Бажаючих прийти на богослужіння та побачити на власні очі святиню і вклонитися іконі виявилось досить багато. Крім персоналу установи та засуджених, які відбувають покарання, до начальника колонії звернулись також і мешканці села Райки, в якому розташована установа, з прохання дозволити їм також помолитися біля чудотворної ікони. Співробітниками установи були забезпечені необхідні заходи безпеки і райківчани теж змогли відвідати колонійський храм Святих первоверховних апостолів Петра і Павла, у якому перебував Образ Божої Матері.

Релігійне Свято Великодне не обійшло засуджених стороною. У всіх храмах та каплицях УВП області відбулись святкові богослужіння, після яких були освячені традиційні паски та крашанки, які нагадали засудженим про їхні домівки та рідних, що чекають їх повернення з місць позбавлення волі. Цього святкового дня священники бажали засудженим миру, здоров'я, швидшого повернення до рідних та близьких та щоб вони ніколи більше не ступали на гріховний та злочинний шлях. В умовах обмеженості свободи засуджені мають багато часу для розмірковувань над життям та прийняттям рішень, що необхідно зробити для того, щоб їх життя змінилось на краще. Священники активно їм у цьому допомагають, адже впевнені - Господь усім, і законслухняним громадянам, і тим хто оступився, дає рівні шанси для порятунку душі.

29 травня п.р. Вознесіння Господнє, яке на сороковий день після Воскресіння Ісуса завершило земне служіння Сина Божого. Цього ж дня у церквах та капличках при установах відбулись святкові Богослужіння.

Нещодавно Бердичівська виправна колонія (№70), Райківська виправна колонія (№73) та Бердичівський виправний центр (№108) нещодавно приймали в себе хресний хід священників Української Православної Церкви за мир та єдність в Україні, очолюваний благочинним округу протоієреєм Віталієм (Бойковим). Засуджені, які прийшли на богослужіння, змогли на власні очі побачити та приклонитися до святих церковних реліквій: животноворячого Хреста, на якому є частина Хреста, на котрому у Єрусалимі був розіп'ятий Ісус Христос, кіоту зі святими мощами святих Божих

угодників Києво-Печерських святих отців, а також Образу Ікони Матері Божої "Цілителька".

Слід зазначити, що після проведення робочої зустрічі управлінням ДПТС України в Житомирській області з духівником Житомирської Єпархії Української Православної Церкви архимандритом Гаврилом. За його згоди були окроплені святою водою усі пенітенціарії установ та управління Житомирщини і освячені приміщення, в яких вони несуть службу.

Цікавий випадок стався, коли засуджені, які працевлаштовані на дільниці по виготовленню кам'яної бруківки виробництва колонії Райківської ВК (№ 73) звернулись до начальника установи з ініціативою у позаробочий час попрацювати на користь церкви - Свято-Миколаївського собору міста Бердичева, у якому нині тривають ремонтні роботи. Адміністрація підтримала такий почин, адже керівництво колонії впевнене, що засуджені, які долучились до цієї доброї справи, отримали те, чого не купиш за гроші, - почуття гордості за свій безкорисний вчинок. З гранітного кар'єру на територію колонії завели гранітну масу, з якої засуджені вручну кололи кубики бруківки. За два рази Свято-Миколаївському собору передали 10 тон цього матеріалу.

Різноманітні творчі конкурси - невід'ємний процес виправлення засуджених:

У березні 2014 року в установах області проходив Конкурс "Кращий кухар", який складався з двох частин: теоретичної, де засуджені мали показати теоретичні знання з основ безпеки праці, товарознавства харчових продуктів, основ фізіології харчування та практичної, під час якої конкурсанти безпосередньо готували страви та демонстрували свою професійну майстерність та фантазію щодо їх оформлення. Для приготування страв всі конкурсанти були забезпечені однаковими інгредієнтами з повсякденного набору продуктів. Оцінити успіхи кухарів зібралася журі, до якого увійшли компетентні люди, які мають досвід роботи у харчовій галузі.

Сьомого лютого в усіх установах виконання покарань Житомирської області з метою соціальної реабілітації та виправлення засуджених, поліпшення морально-психологічного клімату та розвитку творчих здібностей був проведений перший етап конкурсу снігових та льодових фігур "Снігові фантазії, що роблять нас вільними", участь у конкурсах взяли понад 90 засуджених. Подивитись на мистецтво засуджених в УВП області змогли представники спостережних комісій, громадськості та засобів масової інформації. Проведення подібних заходів сприяють засудженим у розвитку ініціативи і творчості, прагненні до самовдосконалення та прискоренні їх виправлення та ресоціалізації. Переможці були заохочені подяками начальників установ та солодкими подарунками, а остаточні підсумки конкурсу та звання найкращого скульптора зі снігу і льоду буде визначено конкурсною комісією управління Державної пенітенціарної служби України в Житомирській області.

Нещодавно в управлінні Державної пенітенціарної служби України в Житомирській області у приміщенні історичного куточку відбулась виставка виробів декоративно-прикладного мистецтва, які були виготовлені засудженими в установах виконання покарань Житомирщини в рамках їх участі у Всеукраїнському конкурсі "Великоднє Свято", який щорічно організовується за ініціативою Державної пенітенціарної служби України та Синодального відділу УПЦ у справах душпастирської опіки пенітенціарної системи - найкращі роботи будуть представлені на розсуд широкій публіці у виставковому залі Києво-Печерської Лаври.

З метою піднесення спортивного інтересу, як невід'ємної частини повноцінного члена суспільства, який виходить з установи, адже лише у здоровому тілі - здоровий дух

27 листопада 2014 року Райківську виправну колонію (№ 73) відвідав почесний гість - Василь Вірастюк, заслужений майстер спорту України, володар титулу "Найсильніша людина світу", багаторазовий чемпіон світу у силовому багатоборстві. Після обходу в колонійському клубі відбулась зустріч

засуджених з Василем Вірастюком, який передав в бібліотеку установи більше 300 примірників художньої та навчальної літератури. Під час спілкування із засудженими спортсмен розповів про фільм "Іван Сила", у якому він знявся в ролі Велета разом з іншим відомим силачем Дмитром Халаджи, який зіграв роль Івана Фрицака. Крім розповіді про новий фільм Василь Вірастюк говорив із засудженими про спорт та його роль у житті людини, зокрема наголосив на тому, що змінитися на краще ніколи не пізно.

Не слід забувати про внесок загальноосвітнього та професійно-технічного навчання в розрізі висвітлюваної теми.

Для організації навчання в установах області обладнано 17 навчальних класів, з них 15 - як предметні кабінети. Загальна кількість навчальних місць у класах загальноосвітніх навчальних закладів при установах виконання покарань Житомирської області становить 369. Загальний бібліотечний фонд загальноосвітніх навчальних закладів при установах області складає 15502 примірників книг. Протягом I семестру навчального року бібліотечний фонд навчальних закладів був поповнений на 3000 примірників книг.

4 червня 2014 року в Житомирській установі виконання покарань (№ 8) відбулось вручення дипломів про здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра двом засудженим до довічного позбавлення волі. Дипломи засудженим вручала комісія викладачів Житомирського інституту Міжрегіональної академії управління персоналом на чолі з директором навчального закладу доктором наук в галузі соціології Тамарою Семенюк. У засуджених до довічного позбавлення волі Романа та Сергія (імена змінені з етичних міркувань) багато спільного - обидва майже однолітки (1978 та 1975 року народження), народилися в місті Києві, де і проживали до засудження. Обох було засуджено у 2000 році. І ось тепер у них ще одна спільна на двох "сторінка в біографії" - вони обидва здобули вищу освіту, відбуваючи своє довічне покарання. Навчання в інституті було платним, за все платили родичі засуджених. Раз на квартал засуджені отримували консультації від викладачів МАУП, які приходили до них в установу. Учебний матеріал, літературу, контрольні та екзаменаційні матеріали приносили з собою викладачі навчального закладу, вирішені завдання та контрольні адміністрацією Житомирської установи передавалися в Інститут.

Психологічна робота в установах є основним залогом попередження ауто агресивної поведінки суїцидального характеру та морально-психологічної стабільності засуджених.

На сьогоднішній день в установах виконання покарань області 813 осіб перебуває на профілактичному обліку установ, з них 128 - як схильні до самогубства. Слід зазначити, що протягом шести місяців поточного року в установах не було скоєно жодного самогубства. Дванадцять штатних психологів установ за сприяння психолога управління постійно

приймають участь у різноманітних тренінгових заняттях з метою самоудосконалення та обміну досвідом. 25 лютого до Житомирського управління було запрошено патопсихолога Житомирської обласної психіатричної лікарні із тридцятирічним стажем роботи Василя Саєнка, який поділився своїм досвідом у роботі із особами, яких було реанімовано після спроби скоїти акт суїциду, та проаналізував використання тестових методик за системою "ММРІ"-тестів та кольорових тестів Люшера для виявлення осіб, що схильні до аутоагресивних тенденцій суїцидального характеру. Також слід вказати на позитивний вплив виїзних семінарських занять, як наприклад, 10 жовтня у Райківській виправній колонії (№ 73) відбулась виїзна семінар-нарада психологів установ виконання покарань Житомирської області за участі представників Житомирської обласної асоціації фахівців соціальної сфери, громадськості та ЗМІ регіону. Головною темою зустрічі пенітенціарних психологів стало питання профілактики та попередження самогубств серед засуджених та ув'язнених в установах виконання покарань Житомирської області, жорстокого поводження або проявів дискримінації.

Досить цікавим та неочікуваним, в ході останніх подій в Автономній Республіці Крим та на території східних регіонів країни, стало нестримне бажання персоналу та засуджених допомогти військовим, що захищають суверенність та територіальну цілісність України

Так, 21 березня Райківська виправна колонія (№ 73) передала 26-й Бердичівській артилерійській бригаді гуманітарну допомогу на загальну суму 10 тис. грн., у вигляді військового взуття та окремих речей форменого одягу, пошитих засудженими на підприємстві установи.

21 травня у Житомирській виправній колонії (№ 4) було передано допомогу для потреб Збройних Сил України - понад півтори тисячі пристосувань для закріплення військової техніки під час її транспортування, та 50 комплектів постільних принадлежностей (матраци та подушки).

Засуджені, що відбувають покарання та військові офіцери пишаються, що можуть надати крихту своєї допомоги у скрутний час. Слід вказати, що до подібної праці засуджені відносяться з особливим ентузіазмом, що в свою чергу об'єднує їх інтереси та вподобання.

Із числа громадських організацій найбільш плідна співпраця організована з благодійним фондом "Здоров'я та розвиток нації", Асоціацією фахівців соціальної сфери Житомирщини, громадською організацією "Перспектива", благодійною організацією "Центр" Прорив - Перемога", міжнародною громадською організацією "Реформація" та всеукраїнською громадською організацією Асоціація центрів реабілітації "Нове покоління", Основними напрямками співпраці є соціально - виховні заходи із засудженими, надання методичної допомоги в організації соціальної та психологічної роботи із засудженими.

СВЕТ В КОНЦЕ ТУННЕЛЯ

Лапига Лилия

Закон приводит заключенного в тюрьму, он должен его там и сопровождать

Я являюсь родственником человека, отбывающего пожизненное наказание. Я считаю, что нужно создавать условия для того, чтобы заключенные исправлялись, а не озлоблялись. Глупые, часто не оправданные, а порою незаконные ограничения и запреты приводят только к озлоблению осужденных. А ведь общество заинтересовано в том, чтобы из мест лишения свободы выходили социально здоровые люди. На сегодняшний день система отбывания наказания напоминает большую мощную центрифугу, в которую забросили бе-

лье для стирки и добавили только немного воды, не добавив моющих средств, включили на полную мощность, пытаюсь отстирать грязное белье.

Важно определиться, чего именно мы как общество хотим - отомстить заключенному и в итоге иметь в обществе ожесточенный, озлобленный преступный элемент? Или же мы хотим помочь оступившемуся человеку исправиться и получить в его лице социально и морально здоровую личность, которая сможет создать семью, устроиться на работу, а возможно, и сама сможет создавать рабочие места.

Ведь в чем смысл наказания, какая цель? Цель не только наказать и ограничить, но и исправить, создать условия для ресоциализации.

Немалую роль в этом процессе играют родственники пожизненно заключенных. На их плечи кроме всего прочего ложится не только поддержка своих родственников, а иногда еще как минимум двух-трех других осужденных, оставленных родственниками, но еще и помощь в отстаивании законных интересов осужденных. Думаем, нужно обязательно привлекать к обсуждению проблем содержания пожизненно заключенных и их родственников, так как они видят проблему изнутри.

Вот простой пример - длительные свидания для пожизненно осужденных. Многие годы вопреки Конституции Украины существовали подзаконные акты, которые "не передбачали" длительных свиданий. Тем самым право создавать семью и рождать детей было отобрано не только у самих осужденных, а и у гражданских лиц - их жен. И такое положение тянулось годы, а урегулировать этот вопрос не получалось, хотя это разрушало семьи осужденных, а сами осужденные оставались без связи с этим миром и самыми близкими людьми. Это самое страшное, что может быть, ведь именно родственники играют немалую роль в ресоциализации осужденных. Пожизненно осужденный, если знает, что его ждут, не чувствует себя совсем покинутым всеми.

Второй пример - телефонные разговоры. Закон уже год как обязал установить таксофонные аппараты для осуществления телефонных звонков родственникам. А недавно принят закон, разрешающий пользоваться "в тому числі мобільними телефонами". И тут опять позиция пенитенциарной службы: отказывать в телефонной связи по мобильному, если в колонии есть стационарный телефон. И если с мобильного родственникам можно было перезванивать осужденному и вести разговор за свой, а не его счет, то и такую возможность пенитенциарная служба заблокировала. Теперь осужденный позвонить не может, если не имеет телефонной карточки. Иными словами, пенитенциарная служба старается любыми способами усложнить общение осужденных с род-

ственниками. Вроде и законы гуманные принимают, но практическим их применением эта гуманность сводится на "нет".

Я уверена, что нужно также разрешить mp-3 плееры и проигрыватели, флешки для самообучения (курсы и т.д), для того, чтобы адаптировать их. Ведь даже 10 лет - это большой срок, не говоря о пожизненном сроке. А мир будет через столько лет совсем иным технологично и культурно. Возможность получить хоть какое то образование за счет родственников, стать частью общества, еще находясь в колонии, чтобы выйти на свободу, не боясь, куда себя деть. Конечно, наверное, не все станут на путь исправления, но если помочь хотя бы части осужденных - а именно тем, кто желает меняться, то это уже хорошо. Заключенные тогда смогут быть заняты, ведь их жизнь однообразна, работы у них практически нет, вот и сидят они, просто сидят и ждут, кто помилования, а кто смерти... И никому от этого толку нет - ни государству, ни обществу, ни родственникам. Они не могут ни себя обеспечить, ни семьи создавать, ни иски судебные платить.

Проблемы питания. Повторюсь в который раз, что мы не требуем и не предлагаем питание за счет государства, мы только хотим, чтобы нам - родственникам разрешили передавать пожизненно осужденным жизненно необходимые продукты питания, которых они лишены - молочные, мясные, рыбные, яйца.. Ведь не надо объяснять, что будет с человеком, который не употребляет эти продукты питания на протяжении 10-15 лет и больше. Или проблема питания из одноразовой посуды продуктами быстрого приготовления. К чему это может привести при длительном употреблении? Складывается у нас, родственников, такое мнение, что задача: не только лишить человека свободы, семьи, а и получить на выходе больного и никому не нужного человека.

Мы считаем, что очень важно показать заключенному, что в его положении для него все-таки есть свет в конце туннеля, что есть куда двигаться.

БЕСЕДА О ТЮРЬМЕ

Сухоруков Андрей,

Глава Правления Международного общества прав человека - Украинской секции

ПП - Правовед-Пенитенциарист. П - Правозащитник.

ПП: Пенитенциарная система Украины представляет собой мощную, хорошо организованную и продуманную отрасль государственной работы. В 180 учреждениях отбывают наказания...

П: 100 тысяч человек. Спасибо. Я тоже немного готовился к беседе. О чем говорит эта цифра? В США "сидит за решеткой" 2.2 миллиона. Скажите, а тюремная изоляция и сегодня является эффективным методом борьбы с преступностью?

ПП: Мне не известны практики, не связанные с той или иной формой изоляции преступника от общества.

П: М-да. И так уже сотни, если не тысячи лет? Небогаты достижения Человеческой Мысли в этом направлении.

ПП: Ну, Вы несколько передергиваете. Нельзя сравнивать условия изоляции тогда (например, колодки, ручные и ножные кандалы, пешие переходы из Европы в Сибирь) и теперь - отдельные комнаты с душем, туалетом, ТВ и интернетом. Регулярные отпуска за пределы тюрьмы. Правда, такое содержание осужденных для нас, украинцев - пока идеал.

П: Позвольте добавить. Лет двадцать назад в некоторых африканских странах имело место "ямное содержание", как я его называю. Заключенного опускают в глубокую яму, вырытую в земле, и сидит он там безвылазно. Пищу и воду ему спускают на веревке в яму периодически. Я видел такого африканца - "ямника" уже на воле, в Германии и даже беседовал с ним.

Еще один исторический экскурс. Австралия. Когда-то давно - малолюдный континент, куда доставляли на кораблях тяжких преступников и оставляли их "сам на сам". Тут что-то есть! Решеткой служил безбрежный океан. Полная свобода самореализации личности. Ни тебе замполитов или психологов. Может быть, в будущем, преступников, по их желанию, будут засылать в космос на осваиваемые планеты? И тогда выяснится, кто реально стал на путь исправления.

ПП: Ну, Вы даете. Спуститесь на землю и давайте зайдём в колонию, где нас ждут.

П: Если можно, давайте "на воле" поговорим еще. Я не поднимаю проблем криминологии или "тюремной психологии". Вот совершил человек уголовно наказуемое деяние и точка. Потом, со временем, второе, третье. Отбыл первый, второй, третий срок. К судам и срокам, положим, претензий нет. Для меня остается проблемой: почему Суд, именем народа Украины, приговаривает подсудимого только к изоляции (лишению свободы) на известный срок, а система реализации изоляции (сегодня это ГПтСУ) навязывает заключенному целую систему ограничительных мер, т.н. Режим! Ну, с режимом еще как-то можно согласиться. Но почему от заключенного требуют в обязательном порядке исправиться и ресоциализоваться?

ПП: Мягко говоря - странная постановка вопроса. Во-первых, в базовом законе Криминально-исполнительном кодексе...

П: В обновленном КИКе и совсем свежем Постановле-

нии КМУ от 02.07.14 № 225 об утверждении "Положения про ДПтСУ...", пункт 4-6 Положения гласит: "завдання ДПтСУ... - застосування передбачених законом засобів виправлення засуджених". Важнейший подзаконный акт обязывает исправлять и ... исправить осужденного.

ПП: Так в чем же проблема? Да, не все клиенты УИНов становятся на путь исправления. В литературе ходит цифра 63% рецидива. Но даже треть возвращенных Обществу разве не стоят затраченных средств и усилий ГПтСУ?

П: Проблема, как мне представляется, в другом. Даже в таком беглом обсуждении нельзя избежать упоминания об извечной коллизии "Индивидуум и Общество". Понятно, что уголовный преступник - индивидуум сильно и конкретно мешающий Обществу. Он опасен и должен быть изолирован. Но, согласитесь, что живут рядом с нами и другие индивидуумы, к которым можно, при желании, предъявить здравые претензии. Скажем, институт бомжей. В основном, среднего возраста мужчины и женщины. Грязные, нечесаные, всегда "под хмельком", ночуют на улице, в подвалах. Брр И это при том, что социально одобряемая у нас - трудовая жизнь. Или... институт холостяков. Разве семья, дети, внуки - не радость?

С другой стороны, однополые браки. Не всему сообществу они понятны. А целый перечень фанатов: рыболовы - охотники, садоводы - огородники, велосипедисты - футболисты и т.д. Как можно, по здравому смыслу, посвящать все время только своему любимому увлечению? Я уже не говорю о целой армии поклонников и практиков "измененного сознания" - алкоголиков и разной степени наркоманов. Конечно же, мы, трезвенники, не курящие "планчик", не снюхивающие "дорожку", не колющиеся и не глотающие по десять таблеток за раз, осуждаем этих...

ПП: У Вас удивительная способность смешивать разнородные по правовой оценке и значимости факты.

П: Да, но я это делаю не ради полемической игривости, а с целью показать, сколь разнятся индивидуумы и их группы в Сообществе Людей. Хотелось бы убедить Вас, что параметр "нормальная", усредненная температура тела человека - обоснован и практически полезен. А вот понятие "нормальное, социально одобряемое" поведения виртуального индивидуума - конструкция, мягко говоря, спорная и может оказаться крайне опасной для конкретного, живого человека. Меня, как естественника по образованию, "трясет" от термина "девиантное поведение", хотя произносят его и много пишут о нем мною уважаемые, авторитетные Ученые. Ну, еще как "лабораторный термин" я готов его воспринять. Иначе, укажите мне тот Институт (Украинский или Международный), который вырабатывает и хранит (обновляет?) "эталон" - точное описание Социально-правильного поведения Человека. (Например, известно же, где находится "материальный" эталон метра и, главное, описано как его надежно воспроизвести современными физико - оптическими методами).

ПП: Опять Вы ушли от общепринятого, если угодно "эталонизированного", правового подхода к проблеме преступности и борьбы с ней. Как минимум, в Интернете выложен текст УК. Все, что за пределами статей Уголовного Кодекса не есть уголовное преступление...

П: О, Кодексы - это Песня! Особенно, если рассматривать их в историческом Времени.

Хорошо, я попробую быстрее и о главном. Хочется стать пред очей виртуального Директора ИСППЧ и спросить. Ну, почему Вами так слабо уважается, учитывается право каждого Индивидуума быть собой, быть хоть немного Личностью? Надеюсь, на Личность у Вас г-н Директор, интеллектуально - административная рука не поднимется? Ведь Личность - это Космос, это уже Промысел Творца! И, как утверждает в своей монографии Ваш виртуальный сотрудник (д-р, проф. Х.У.З.) - преступник может быть Личностью! И я согласен с автором.

И тогда, наверное, "самый страшный" для Правоведа призыв. Дайте Преступнику - Личности остаться самим собой, т.е. для нас - внешних по отношению к его Внутреннему Миру - остаться Преступником. Пока Он сам не преобразуется (в социально приемлемого человека, например) если такое для Него возможно.

ПП: Н-да, побеседовались. Давайте заканчивать. Я не пойду с Вами осматривать ИК. Это бесполезно.

П: Пожалуйста, еще минутку Вашего творческого внимания. А что до ИК, то я не бывал разве что в мифическом изоляторе СБУ в Киеве.

Так вот, я не против института социально-воспитательной работы в УИНах. Я против нежизненных схем. Ну, нельзя или очень трудно (по данным моих наблюдений над нашими клиентами¹, вышедшими из "лагеря" или СИЗО, уходящими туда или находящимися в УИНах) так просто Режимом, Учебой и Трудом (даже плюс квалифицированная работа психолога и персонала) Перевоспитать, Исправить (в соответствии с эталоном ИСППЧ?) конкретных 20 - 25 летних Лёшу или Дашу. Да еще при условии, что процесс исправления "кривизны личности" лишен интимности и происходит "под недреманным оком" 500, а то и 1000 союзников.

Трудно, по понятным для меня причинам. (Да простят мне мои уважаемые и любимые корифеи в области тюремной педагогики, если я сильно заблуждаюсь). У будущих клиентов УИН, обычно, с раннего детства складываются, а к 12 -14 годам, под влиянием окружения (для нас, "внешних" и "правильных" оно - негативное) оформляются основные жизненные критерии. Еще лет 5 - 10 эти критерии чаще всего усвершенствуются. По мнению специалистов, - в сторону усиления девиантности (отклоненности от Эталона). Как трансформировать психику молодого осужденного, не повредив ее? И кто несет ответственность за такую возможную "поломку"?

Хорошо известно, что медикаментозно превратить Человека - Преступника в "овощ" - не проблема. К счастью, такая практика, наверно, не имеет места в Украине.

У всех, кто вплотную сталкивается с взрывоопасной молодежью, на фоне травмирующих фиксаций типа "...и этот тоже сел... да за что же они майкой потерпевших душили?... да как он мог украсть деньги у беременной подруги.... три месяца не прошло после отсидки и снова схлопотал 4 года!..." бывают и просветы. Дима из Шостки стал дипломированным ветеринаром. Устроился работать где-то в Германии. Юра Б. - нормально работает в Киеве. Заходил недавно, купил "восьмерку". Женя стал активным верующим в одной из Киевских Церквей. А ведь все трое имели статус "детей улицы", ночевали в теплотрассе, "мутились" в районе Бесарабского рынка. Бывают же в Мире Чудеса.

¹ Центр гуманитарной помощи для молодежи (ЦГПМ) Международного общества прав человека - Украинская Секция (МОПЧ-УС) работает уже более 15 лет в г. Киеве. Кроме практической помощи молодежи (на воле и в УИН) фиксируем жизненные истории клиентов (в базе их около 500 человек). В демографически благоприятный период ЦГПМ реализовывал 2 - 2.5 тысячи клиентских услуг в год (т.е.средняя дневная посещаемость Центра 7 -10 человек). Результаты наших полевых наблюдений за формированием судеб т.н. "самоорганизованной молодежи" (наш термин) опубликованы в материалах Всеукраинских и Международных конференций. Сегодня ЦГПМ ведет активную работу с реальным контингентом клиентов.

"ДОНЕЦЬКИЙ МЕМОРІАЛ"

"Донецький Меморіал" ("ДМ") - громадська правозахисна історико-просвітницька організація. Виникла в Донецьку в 1989 році, перереєстрована у 1995 році.

Серед основних статутних цілей та завдань "Донецького Меморіалу":

- пропаганда правових та історичних знань;
- сприяння реабілітації та соціальної адаптації осіб, які засуджені та які звільнилися з місць позбавлення волі;
- правова просвіта громадян, включаючи персонал пенітенціарних установ, правоохоронних та інших державних органів;
- сприяння зусиллям з реформування кримінально-виконавчої системи.

Відповідно до наведених статутних цілей та завдань "ДМ" здійснює:

- збір, зберігання та поширення інформації, яка стосується дотримання прав людини;
- виконання науково-історичних, правозахисних та просвітницьких проектів;
- проведення моніторингу та історико-соціологічних досліджень;
- організацію семінарів, конференцій, "круглих столів", курсів лекцій та т.ін.;
- надання допомоги установам кримінально-виконавчої системи, їхньому персоналу, а також громадянам, які перебувають у місцях позбавлення волі або звільнилися з них;
- участь у діяльності спостережних комісій, громадських рад та інших структур, діяльність яких спрямована на захист прав людини та укріплення громадянського суспільства.

На початку своєї діяльності "Донецький Меморіал" займався здебільшого збором документальних відомостей про період тоталітаризму, надавав матеріальну і консультаційну допомогу особам, які постраждали від політичних репресій у СРСР.

З 1997 року "ДМ" зосередився на здійсненні ініціатив у сфері реформування кримінально-виконавчої системи України.

Протягом 1995 - 2014 р. "ДМ" організував проведення більше сотні семінарів з прав людини. Учасниками цих заходів були працівники установ кримінально-виконавчої системи України, громадські організації, науковці та інші фахівці у цій галузі.

"Донецький Меморіал" є лідером серед громадських організацій в Україні з видання літератури для кримінально-виконавчої системи. Перелік інформаційних видань "ДМ" включає понад 100 найменувань. Організація публікує інформаційно-правові та довідкові видання, матеріали проведених семінарів та іншу літературу з питань реформування кримінально-виконавчої системи. Організацією видані, зокрема, такі книги, як "Тюрьма и общество", "Пожизненное заключение", "Як змусити стандарти працювати", "Уголовно-исполнительные кодексы", "Смертная казнь под прицелом", "Кримінальні покарання в Україні", "Жінки в ув'язненні" та інші.

З 2000 року "ДМ" започаткував видання періодичного інформаційного бюлетеня "АСПЕКТ", в якому друкуються матеріали про проблеми пенітенціарної системи, наводяться приклади плідного співробітництва НУО та установ системи, міжнародні документи у сфері діяльності кримінально-виконавчої системи. З 2003 р. "Донецький Меморіал" видає Доповіді Європейського Комітету із запобігання катуванням за підсумками візитів Делегації КЗК в Україну.

З 2006 року "ДМ" видає щорічні огляди стану дотримання прав в установах системи - Доповіді "Дотримання прав ув'язнених в Україні". Ці Доповіді містять огляд змін у діяльності кримінально-виконавчої системи України, які відбуваються щороку, в них наведена статистична інформація, яка відображає стан діяльності системи, надається інформація про взаємодію громадських організацій та установ виконання по-

карань. Доповіді містять висновки та рекомендації, спрямовані на поліпшення стану дотримання прав людини в установах системи.

Ці матеріали та інша спеціальна література регулярно і безкоштовно надсилаються до установ кримінально-виконавчої системи України, до судів, прокуратур, громадських організацій, навчальних та наукових інститутів, зацікавленим особам.

Бібліотека прав людини "ДМ" нараховує більше трьох тисяч найменувань видань правової та історичної спрямованості.

На початку 2008 року "ДМ" створив за підтримки Міжнародного фонду "Відродження" спеціалізований Web-сайт "Тюремний портал" (www.ukrprison.org.ua), на якому висвітлюється діяльність кримінально-виконавчої системи та співробітництва громадських організацій з установами відомства.

З 2005-2011 роках при облуправлінні МВС діяла мобільна Група громадської приймальні, яка впроваджує широкий арсенал методів надання правової допомоги, переважно засудженим особам та їх родичам. Це й відповіді на письмові звернення, відповіді на звернення по телефону або Інтернетом. Впроваджений також прийом громадян в офісі організації двічі на тиждень. Широко використовується надання консультацій під час виїздів юристів організації до колоній. На рік здійснюється до 40 виїзних прийомів в установах виконання покарань, а консультації приймальні щорічно отримують понад 450 громадян.

В 2005-2011 роках при облуправлінні МВС діяла мобільна група з моніторингу дотримання прав людини в установах міліції, до складу якої входили два представники "Донецького Меморіалу". Мобільна група здійснювала відвідування райвідділків міліції та ізоляторів тимчасового тримання області, перевіряла умови тримання затриманих міліцією осіб, законність дій міліції.

"ДМ" періодично проводить "круглі столи" та прес-конференції для ЗМІ та громадськості з питань дотримання прав людини, представляє результати своїх досліджень та моніторингу.

Організацією виконано понад півсотні проектів, останнім часом основними донорами є Посольство Королівства Нідерланди в Україні, Посольства США в Україні, Програма ПРООН в Україні, Міжнародний фонд "Відродження".

Представники організації входять до складу низки дорадчих структур, як от до Громадської ради з прав людини при ГУМВС в Донецькій області, до спостережної комісії при Донецькій облдержадміністрації та до інших.

У листопаді 2011 керівник "ДМ" був включений до складу Комісії з питань попередження катувань при Президентові України, а з травня 2014 р. він включений до складу Комісії з питань державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, створеної наказом Мініюсту.

Представники організації мали можливість відвідувати та знайомитись з діяльністю пенітенціарних систем США, Польщі, Болгарії, Латвії, Білорусі, Казахстану, Вірменії, Грузії та Росії.

Детальніше здобутки "ДМ" представлені у виданих окремо оглядах діяльності за 2007-2009 роки та за 2010-2012 роки.

Організація приділяє увагу підвищенню фахового рівня своїх членів. Вісім членів організації брали участь у семінарах та Школах з прав людини, які проводила Польська Гельсінкська Фундація з прав людини, в тому числі у Вищому Міжнародному курсі з прав людини. Представників "ДМ" запрошують як експертів у питаннях дотримання прав людини у кримінально-виконавчій системі України.

"ДМ" є партнером низки міжнародних неурядових організацій, є членом Української Гельсінкської спілки з прав людини та Міжнародного Меморіалу, співробітничав з Директоратом прав людини Ради Європи, Польською Гельсінкською фундацією прав людини, з іншими міжнародними урядовими і громадськими організаціями, працює в контакті з Державною пенітенціарною службою України.

"Донецький Меморіал" підтримує тематичний Web-сайт "Тюремний портал" за адресою <http://www.ukrprison.org.ua>
Адреса організації та контакти: а/с 4836, Донецьк-92, 83092, тел./факс 380-62-304-14-71, e-mail: bukalov@pisem.net

